

SIRP

NUMBER 43 (3276)

EESTI KULTUURILEHT

hind 18 krooni

20. NOVEMBER 2009

Tõeline modernist Allan Murdmaa

Loe lk 13.

ARNE MAASIK

Kolmapäeval avati arhitektuuri- ja disainigaleriis arhitekt Allan Murdmaa näitus, tagasivaade legendaarse looja loomingule. Augusti algul 75aastaseks saanud arhitekt, kunstnik elas aktiivselt kaasa nii väljapanekule kui ka raamatule, mille pani koostöös Allan Murdmaaga tema meenutuste ning enesepeegelduse toel kokku arhitekt Toivo Tammik.
Raamatus on samuti arhitekti, Arne Maasiku fotod ja selle on tervikuks kujundanud Martin Pedanik.
Kaks päeva enne näituse avamist tuli aga kõigile ootamatult vanameistri surma teade.
Õnneks on Allan Murdmaa monumendid suuremad kui ükskõik kui legendaarse ja võimsa inimese elu.

SISU

3 Jaak Allik

„Ellujäämisretkel” hakkab vesi suuni tõusma

Olaf Mertelsmann

Stalini terror
Koguteos „Estonia since 1944”

4 Jan Kaus

Mao tee kolju peal
Jung Chang ja Jon Halliday, „Esimees Mao. Rääkimata lugu”

5 Alari Purju

Nobeli preemia majanduse valitsemis-
struktuuride uurijatele

6 Vahur Aabrams

Pantokraator – igavene ilmamadu
Erik Sakkov, „Pantokraator. Valge raamat”

7 Paavo Matsin

Da Vindi kood
Toomas Vint, „Üüriline”

8 Jan Kaus

Apollo raamatupoodide tegusad ajad
Intervjuu Apollo turundusjuhi Tiia Lauluga

9 Mihkel Mutt

Üksildase uitaja mõtisklused
Kalev Kesküla, „Elu sumedusest”

10 Madis Kolk

Vihmatants – eutanaasia, suitsiid või
lunastus?

Meir Ribalow „Vihmatants” Draamateatris

Maris Balbat

Mis see siis nüüd oli?
Peter Quilteri „Hiilgav” Draamateatris

11 Rait Avestik

Kontsertetendus hirmude vastu
Lauri Lagle ja Maria Lee Liivaku „Sinul on
meretäis hirmu” Draamateatris

12 Jalutuskäik galeriides

Ilja Sundelevits
Sininina Tallinna Linnagaleriis

Andri Ksenofontov

Ekspositsioon „Hall signaal” Vaalas

Siram

Jasper Soova näitus ArtDepoos

Andrus Raag

Kolm väljapanekut Võru Linnagaleriis

13 Vestlusring

Tõeline modernist Allan Murdmaa

14 Juta Kivimäe

Pildi jõud
Tallinna III illustratsioonitriennaal

15 Kontserdipeegel

Allan Vurma

Lõunamuusika Estonias

Ott Kask

Virtuoosid Vahemere äärest Metodisti kirikus

Toomas Velmet

ERSO Estonias

16 Igor Garšnek

Uus ja vana – moodne või vanamoodne?

„Ilusa maa” esitluskontsert

Toomas Trass

100 aastat suurteose esiettekandest

Rudolf Tobiase „Joonase lähetamisest”

17 Priit Kuusk

Muusikamaailm

18 Meelis Oidsalu

Tormijooks Fort Simm'ile

Dokumentaalfilm „Riigireetur”

19 Donald Tomberg

Kui on kindel, et miski pole kindel

Mängufilm „Mis tahes” kinos Artis

20 Margit Säde

Nõukogude animeeritud propagandafil-

mid homme Sõpruses

Mari-Liis Rebane

Eesti animafilm külvab uusi seemneid

24 Teod

Sirje Nilbe, „Eesti märksõnastiku”

programmi juhte

Valdar Parve

Terviseamet. Vahest ikka tervishoiuamet?

Aken või akna pilt müüril?

Kaarel Tarand

Teisipäeval tuli teade lapsekingades loomemajanduse järjekordse suure hüppe kohta: avanes infoportaal Loov Eesti (www.looveesti.ee), mille abil kõik tulunduslikul alusel luua julgevad inimesed kergemini ettevõtlusvoogudesse kumblama pääsevad ja saavad kogunisti ettevõttes uuele „projektile” või eksportturule siirdumiseks raha taotleda. Loova Eesti esialgu kaheksa töötajat on tutvustuse järgi eesmärgiks seadnud „ehitada, selgitada, tuua kokku, innustada ja jagada”. Mida ja kuidas täpselt, saab iga huviline ise portaalist lugeda.

On iseloomulik, et loomemajandusena defineeritud tegevus on järjekordse pesa leidnud majandus- ja kommunikatsiooniministeeriumi, mitte kultuuriministeeriumi hõlmas, mis kriipsutab alla, kummale poolele liitsõnast loomemajandus suurem rõhk on pandud. Ettevõtluse Arendamise Sihtasutuse kaudu juhib asja Balti juhtimiskonverents. Selle teadmiseiga võiski lõpetada – loomemajandus on nüüd küllap kindlalt juhitud nagu iga teinegi äri. Sest korraldajad, vahendajad ja teised tugiteenuste osutajad on jämeda otsa enda kätte saanud. Põhitegevusele (loomine ehk intellektuaalne omand) jääb tema igavene sõltlasroll.

Loova Eesti koostööpartnerite nimekirja vaadates tekib küsimus, kuivõrd seal üldse

loojad esindatud on ja miks on nii palju ametnikke-koolitajaid-korraldajaid. Oleks üsna loogiline eeldada, et Loova Eesti partnerite hulgas on mõni loomeliit veel peale disainerite oma. Aga pole seal kirjanikke ega kunstnikke, näitlejaid ega muusikuid. Ometi on kaunitel kunstidel majanduslik mõõde olnud aastatuhandeid ning näiteks tekstide levitamine olnud vähemasti Gutenbergist saadik päris mahukas äri. Nii mahukas, et isegi praegusel majandusliku seisaku haripunktil on Apollo raamatumaja avanud kaks hiiglaslikku uut kauplust.

Loova Eesti kodulehel liigitatakse kirjastamine siiski loomemajanduse valdkonnaks (miks mitte partneriks?). Kui riik kord otsustab valdkonnaga tegeleda ja selleks struktuure moodustada, siis oleks hea, kui ta tegeleks turul juba tegutsevate subjektide muredega esmapoolest. Näiteks püüaks leida mingi pikemat aega muutustele vastu pidava lahenduse eestikeelse entsüklopeediilise teabe tootmiseks ja levitamiseks. Fakt, et aastast aastasse (ja nii ka lõppeval nädalal) saab kerida uudiseid Eesti Entsüklopeediakirjastuse makseraskustest ja pankrotieelsest seisundist, ei ole just innustav. Isegi kui osa jutust sünnitab „konkurendi kadetus”, on võlad siiski reaalsus. Ja küsimus ei ole ühe kirjastuse päästmises, kvaliteetinfo eesti keeles pakkumine on avalik huvi, mis ei tohi saatuslikult sõltuda sellest, kas mõnel eraettevõttel on parasjagu head või halvad päevad.

KIRJAD PROVINTSIST

Kaunimad naised

Meedias on kahte sorti pilte. Ühtedel on konkreetsed inimesed, kes kuuluvad uudise juurde. Nad esinevad loos oma nime ja näoga ja neid ei saa vahetada välja kellegi teise vastu selle loo juures. Ei saa panna Ansipi jutu juurde Savisaare pilti, kuigi sisuliselt neil suurt vahet pole. Teistel pildidel esindavad inimesed mingit tüüpi, liiki, rühma, näiteks ostja kaupluses või seagripihaige apteegi ukse taga. Need inimesed on valitud mitmekümne võimaliku ja sobiva kandidaadi hulgast. Ja iga kord seisab ajakirjaniku ees küsimus: keda valida?

Igasuguseid kriteeriume võib välja tuua, aga põhiliseks juhiks on ajakirjanduses ikka olnud näitamiseks valitud rühma omadustega seotud visuaalsed klišeed: vaene pensionär peab kandma turuletilt ostetud rõivaid ja uusriikas kuldketi kaelas. Õpetajal peab olema range välimus ja arstil valge kitel seljas. Ja kui pannakse mitu sama rühma inimest, siis valitakse tavaliselt nii, et tulemus oleks mitmekesine.

Aga viimasel ajal on mulle naiste piltide juures silma jäänud üha enam ja enam üks tunnus, millest ajakirjandusõpikud ei kõnele. See on ilu. Silmanähtavalt eelistatakse rühma esindajaks ilusaid naisi. Uudisloos pildil on suvalised inimesed, kes räägivad sellest, kuidas nad suhtuvad hinnatõusu. Enamasti ilusad inimesed, olenemata sellest, kas suhtuvad või mitte. Vaatan koolis tehtud intervjuud riigitelevisioonis ja näen, kuidas gümnaasiumilapsi esindab kolm ilusat tüdrukut.

Kuulan uudislugu lasteaiast ja näen, kuidas kaamera otsib pildi peale ilusaid tüdrukuid. Isegi kaupluses intervjuueeritav rämpstoidu ostja on valitud vaikselt ilu eelistades.

Mis selles siis halba on? Kui ta muude parameetrite poolest sobib? Ilus naine on ju ilusam vaadata. Ja lõpuks pole selles ju midagi uut! Meedia on reklaami täis ja kõik me teame, et reklaamides tegutsevad ainult ilusad naised. Vähesed katsed kedagi muud sisse tuua on üldjuhul lõppenud kesisele. Kuigi räägitakse sellest, et suurem osa naisi, kes poest rõivaid ostavad, ei vastavatki mannekeenide mõõtudele. Ja hiljuti sai loetud ka tahtmisest võidelda moefotode töötlemise vastu, sest reklaamkehade arvutiga maha kustutatud rasvavoldid aitavat kaasa söömishäirete tekkimisele.

Aga asi pole ju ainult reklaamis. Ka filmides tegutsevad üldjuhul ilusad naised. Pole tähtis, kas nad on hea- või kurjategijad. Tõsi, mõnikord on heategija blond ja kurjategija brunett, mõnikord on ka vastupidi. Haru harva suudab keskpärase välimusega naine seda millegagi kompenseerida. Siis peab ta olema supernäitleja või hästi eripärase ja meeldejääva näoga. Nii on alati olnud, tummfilmist peale. Ja seal pole kellelgi volte pisemaks lõigatud.

Ja teame, et ka lauljannad on tänapäeval üha ilusamad naised. See aeg, kus rolli mängis veel hää, on ammu seljataga. Toodete puhul on pakend olulisim. Ja kui seda pole, siis tuleb kõhuhakk kõrva taha vedada ja küll ta läheb.

Ühesõnaga: ajalehed ja tele on hakanud

Teiselt poolt, kui ettevõtluse toetamise üks põhikriteerium on ekspordivõime, ei saagi eesti keelel rajanev toodang ju toetusele pretendeerida. Kui eeldada, et oleme ise kõige pädevamad Eesti kohta käivat entsüklopeediilist teavet tootma, siis kellele me seda välismaal just eesti keeles turustaksime? Kus keel on keskne, seal jooksevad turu piirid üsna järgalt mööda riigipiire – vähemasti, kui tegu on väiksema keeleruumiga.

Loomemajanduse eduka näitena, kuid loomemajanduse toetusmehhanismidest täiesti sõltumatuna lööb Eestis praegu laineid Andrus Kiviräha ja Asko Künnapi lauamäng „Mees, kes teadis ussisõnu”. Turunduslikult on autorid väga osavasti teinud, nimelt ärritanud üles väikese seltskonna vastaseid, kes mänguga võideldes ennast narriks ja tootele tasuta lisareklaami teevad. Autoritel ja erakirjastusel võib olla täiesti ükskõik, mida neist ja mängus esinevast kirikute põletamise ideest arvavad usklikud kristlased. Kui aga selle loomemajandusliku toote loomiseks oleks kulutatud mõne avaliku fondi raha, oleks finantseerimisotsuse teinud ametnikul ees üsna põrgulikud päevad. Ja ühest pretsedendist pahatihti piisab, et muuta otsustaja ettevaatlikuks konservatiiviks või lausa tagurlaseks. See tähendab, et avalik finantseerimine ei pruugi julget loomingulisust sugugi edendada, vaid kujuneda vana lõputuks taastootmiseks. Aga loomine ju seegi.

oma uudislugudes üha enam ära kasutama ilusaid naisi.

Mis on selle põhjus? Võib-olla see, et suurem osa fotograafe ja operaatoreid on mehed. Aga nii on ka varem olnud. Võib-olla see, et ka neile mõjuvad pikapeale filmi, meelelahutuse ja reklaami klišeed, mis tulevad vaikselt uudismaailma klišeede kõrvale või asemele.

Mis on selle eesmärk? Võib-olla püüda lugeja pilku. Muidugi, pilku püüda ei tähenda seda vangistada. Ilus naine püüab pea alati pilku, aga vangistab harva. Selleks on vaja veel midagi. Me teame, et on näitlejaid, kes vangistavad pilku. Ükskõik, kas nad mängivad suurt või väikest rolli, hästi või halvasti. See karisma on vist suuresti kaasa antud ja sellel pole iluga suurt midagi pistmist. Samas, ega lehes või teles see vangistamine polegi tähtis, oluline on nimelt püüda pilk hetkeks kinni ja loota, et siis vaatab inimene ka teksti või jääb ekraani tähelepanelikumalt pöörnitsema.

Aga see polegi nii tähtis. Tähtis on see, et uue kliše teadlikuks või tahtmatuks tagajärjeks on ajakirjanduse väärtuste muutumine. Ajalahe- ja teleuudise maailm, mille väärtusteks on fakt ja erapooletus, asendub pildidel ja filmilõikudel vaikselt reklaami-, meelelahutuse- ja kunstimaailma hierarhiatega, mis on hoopis midagi muud.

PS. Teisipäeval lugesin Öhtulehest pornoajakirja Maaja väljaandja intervjuud, mille pealkiri kuulutas selgelt ja suurelt: „Inetud inimesed on Maajale tabu”. Aga lohutuseks kõigile: pornoni läheb meedial veel aega.

Tiit Hennoste

„Ellujäämisretkel” hakkab vesi suuni tõusma

Ülikodeeritud riigieelarvest saab isegi riigikogu liige aru alles pärast mitut tööaastat.

Jaak Allik

Sirbi ettepanek analüüsida kultuuriministeeriumi 2010. aasta eelarveprojekti on ühest küljest üliraske. On ju riigieelarvest tehtud meil (teadlikult) üks šifreeritumaid ja kodeeritumaid dokumente, mille (alatasa muutuvate) klassifikaatorite ning spetsiifiliste mõistega (näit „muudele residentidele”, „finantseerimistehingud” jpm) loodud liigenduste tegelikust sisust saab isegi riigikogu liige aru alles pärast mitut tööaastat. Arvestades aga ka ministeeriumi-siseseid sagedasi struktuurimuutusi ning summade peidetud liikumist ühelt realt teisele, vajab eelarve konkreetne analüüs ka pikemat süsteemisest tööpraktikat. Eelarve-eelnõu esitatakse riigikogule (ja avalikkusele) küll koos seletuskirjaga, mis peaks olema mõeldud kõigi keerdkäikude ja nurgataguste seletamiseks. Aga võta näpust!

Toon näitena väljavõtte nimetatud seletuskirja kõiki kultuuritöötajaid ilmselt kõige enam erutavast kohast, kus kõneldakse kultuuriministeeriumi valitsemisala palkadest: „Keskmine palk 2009. aastal oli 11 169 krooni, mis võrreldes 2008. aastaga vähenes 5,6%. 2010. aastal planeeritakse keskmise palga langust 11,3% (2007. aasta keskmine palk oli 10 353 krooni)”. Kas te saite aru, kui suur on siis 2010. aastaks kultuuritöötajaile planeeritud keskmine palk? Muidugi mitte, selleks tuleb iseseisvalt teha mõned protsentarvutused ja me saame kätte lohutu tulemuse, mis näitab järgmist kultuuritöötajate keskmise palga muutumist: 2007 – 10 353 krooni, 2008 – 11 794 krooni, 2009 – 11 169 krooni, 2010 – 9907 krooni.

Küsigem, milleks meile TALO ja valitsuse vahelised palgaläbirääkimised? Milleks meile palgakokkulepped tööandjate ja -võtjate vahel kultuuriinstitutsioonide sees (näiteks Näitlejate Liidu ja Etendusasutuste Liidu vahel)? Valitsus lihtsalt sülitab neile. Küsigem, milleks meile siis ametiühingud ja liikmemaks? Kas selleks, et valitsuse „raskele olukorrale” kaasa tunda? Finnairi piloodid igatahes ei tundnud tööandjale kaasa ega lasknud ennast palgata puhkusele sundida ning firmas odavat võõrtööjõudu kasutada.

Kummatigi pole valitsuse olukord sugugi ühtlaselt „raske”. Sama eelarve-eelnõu haridus- ja teadusministeeriumi puudutavast osast võime lugeda, et keskmine palk sealses valitsemisalas oli 2009. aastal 12 099 krooni,

mis vähenes 2008. aastaga võrreldes 6,6%. 2010. aastaks planeeritakse keskmise palga tõusu 3,6%. Saame seega järgmise muutumistajada: 2008 – 12 897 krooni, 2009 – 12 099 krooni, 2010 – 12 534 krooni.

Siit näeme, et haridus- ja kultuuritöötajate keskmise palga vahe, mis oli 2009. aastal 930 krooni, käriseb ühe (!) aastaga 2627-krooniseks.

Valitsusele pole rahvuskultuur prioriteet

Ülaltoodust võime järeldada, et praegusele valitsusele pole rahvuskultuur prioriteet. Võime ka järeldada, et minister Jänes (erinevalt minister Lukasest) pole kas suutnud või tahtnudki oma valitsemisala huve eelarve läbirääkimistel kaitsta.

Sama tõestavad ka kõik teised eelarve-eelnõus toodud arvud. Tegevusala „vaba aeg, kultuur ja religioon” kulutuste osakaal kogueelarves on langenud 2,99%-lt 2,79%-ni. Vaatamata riigieelarve üldmahu 243 miljoni kroonisele kasvule (võrreldes 2009. aastaga korduvalt kärbitud eelarvega), vähenevad kultuuriministeeriumi kulud ometigi 177 miljoni krooni (4,48%) võrra, seega on see üks kuuest ministeeriumist, kelle eelarvemaht järgmisel aastal väheneb. Haridus- ja teadusministeeriumi eelarve kasvab seevastu üle 1 miljardi krooni ja kuigi lõviosa sellest moodustab välisabi, on haridusminister siiski saavutanud ka n-ö omamaise raha juurdesaamise 20 miljoni krooni ulatuses. Aasta tagasi nimetas minister Laine Jänes 2009. aasta kultuurielarvet „ellujäämise eelarveks”. Tol hetkel oli selle eelarve maht 2,630 miljardit krooni, mida aasta jooksul kärbiti 2,388 miljardini. Eeloleval aastal on kogusummaks kavandatud vaid 2,281 miljardit, ehk aastatagusest „ellujäämisvõimalusest” 349 miljonit krooni vähem. Üldkokkuvõttes on kultuuriministeeriumi 2010. aasta eelarve (millesse lisandusid ju ka rahvastikutuministri büroo likvideerimisega seoses üle tulnud summad) 13% võrra väiksem kui 2008. aasta eelarve, sealjuures on riigieelarve kogu-

maht samal ajavahemikul vähenenud vaid 1% võrra. Huvitav oleks kuulda, kuidas kultuuriminister ise 2010. aasta eelarvet nimetab ja oma töötulemust hindab.

Teiselt poolt on kultuuriministeeriumi eelarvekava analüüs hämmastavalt lihtne. Seda ministeeriumi-sisese tegevuse osas. Näib nagu töötaksid seal vaid arvutid ja mitte inimesed. Sisulise tegevuse, s.t allasutuste eelarve osas on summased kärbitud ühtlaselt 9%.Vaid Eesti Filmi Sihtasutus on millegipärast pärvinud ministeeriumi juhtkonna erilise tõrjutuse ja tema toetussummat on vähendatud 11,9% (võrreldes 2008. aastaga koguni 20,5% ulatuses). Väiksem on olnud investeeringute vähenemine, mille on põhjustanud loomulikult ministeeriumi mõõdapääsmatud kohustused maksta pankadele kinni eelmistel aastatel võetud rekonstrueerimislaenu ning 30 miljonit krooni Ringhäälingumaja ja 24 miljonit ERMi ehituse alustamiseks.

Võrreldes 2009. aastal antuga on 3,9% kasvanud projektipõhised toetused kultuurile ja spordiile, kuigi seda on ikkagi 3 miljoni krooni võrra vähem 2009. aastal esialgselt planeeritust. Tundub, et raha selleks on leitud tõsiasja tõttu, et 2010. aastal ei toimu laulupidu. Kiiduväärselt pole kavandatud vähendada rahvaraamatu kogudele teavikute soetamiseks eraldatavat summat, kuid arvestades, et see langes juba 2009. aastal 25%, kõigi muude alaeelarvete/toetuste vähenemine on aga kahe aasta jooksul olnud keskmiselt 22%, oleks õiglane olnud seda summat ehk hoopiski tõsta.

Proteksionism ellujäämise nimel

Eelmisel aastal kiitsin kultuuriministeeriumi põhimõtte eest säilitada ka kokkuhoiu tingimustes kõik nn eelarveread, sulgemata ühtegi asutust või lõpetamata programmi. Kindlasti on nii talitada õige ka praegu, kuid see ei peaks tähendama ühe vitsaga löömist ja prioriteetide täielikku puudumist. Jätkuvate kärbete tingimuses peaks ainuprioriteediks saama eesti loovharitlaskonna ellujäämine, seega selge toetus just kodumaisele kunstiloocele. Näitena võiks teatritoetuste määramisel eelis-

tada algupärast dramaturgiat ja kohalikke lavastajaid, välisesinejate toetamisel lähtuma põhimõttest, et see toimub vahetuskorras jne. Muidugi oleks selline „proteksionism” mõeldav vaid ajutisena, sest muidu vaesestuks meie kultuuripilt. Kuid kas praegu polegi see „äärmusaeg” käes?

Loomulikult eeldaks selline poliitika kultuuriministeeriumi spetsialistidelt ka sisulist kontrolli raha sihipärase kasutamise üle allasutustes, millest on aastaid hoidutud kui millestki „nõukogulikust”. Selle asemel on ministeeriumis kohati mindud kõige ohtlikumat teed ja hakatud kärpe olukorras sihitult rabelema ja süsteemi tsentraliseerima. Pean siin silmas kavandatavat „muuseumireformi”, mis kaotaks maakonnamuuseumide iseseisvuse ja teeks neist Vabaõhumuuseumi filiaalid (Tallinnast vaadatuna ju tõesti üks küla kõik!). Unustatakse kultuuri üks ülimaid printsiipe, et „väike on ilus”. Mis aga kõige ohtlikum – just raha vähesuse korral saab selle kasutamisel aruka (kärpe)otsuse vastu võtta vaid võimalikult lõppkasutaja lähedal, mitte aga Tallinna kabinetist nii Hiiumaa kui lisaku kohta.

Raha üldine vähesus pole Eestis tingitud mitte niivõrd masust kui valitsuse soovist minna üle eurole. Kui 24s Euroopa Liidu riigis 27st ei hoolita eelarvedefitsiidi surumisest alla 3%, siis mitte seepärast, et kõik need valitsused on Eesti omast rumalamad või hoolimatud raiskajad. Nad lihtsalt hoolivad oma rahvast, tema tervishoiust, haridusest ja kultuurist rohkem. Eesti paaniline üleminek eurole sarnaneb praegu takistussõiduga, kus ratsanik annab hobusele enne viimast hüpset metsikult piitsa.

Hobune (rahvas) võib selle isegi ületada, kuid siis elutult maha langeda. Ratsanik (eliit) võtab oma eurod ja kõnnib välismaale (näiteks Marbellasse) puhkama. Eesti Õdede Liidu president Ester Pruuden kirjutas mõned nädalad tagasi, et inimeste ja tervise hinnaga riigieelarvet tasakaalus hoida on ebaeetiline, sest surnuid ja püsiva tervisekahjustusega inimesi euro kasutuselevõtmine ei aita. Eesti loomainesed paistavad praegu millegipärast uskuvat, et euro toob õnne ka nende õuele, rahvuskultuuri elujõud peab sellele „takistusõidule” vastu ning seetõttu tasub „solidaarselt” kannatada.

Tundub, et minister Jänesega juhtimisel teostataval „ellujäämisretkel” on kultuuril põhi alt kadumas ja kultuuritegijail vesi suuni tõusmas. Mida küll kirjutame kultuuriministeeriumi eelarve analüüsiks 2010. ja 2011. aastal?

Stalini terrori üle elanud on ära teeninud nõudlikuma käsitluse

Olaf Mertelsmann

Estonia since 1944. Reports of the Estonian International Commission for the Investigation of Crimes Against Humanity. Toimetanud Toomas Hiio, Meelis Maripuu, Indrek Paavle. Estonian Foundation for the Investigation of Crimes Against Humanity, 2009. 720 lk.

President Lennart Mere poolt ellu kutsutud inimsusevastaste kuritegude uurimise Eesti rahvusvahelise komisjoni aruannete ja sinna juurde kuuluvate uurimusartiklite teine ja ühtlasi viimane köide on nüüd ilmunud ning meedias on olnud sellest siiani palju vähem juttu kui esimesest köitest. Rohkem kui 2000 leheküljele on kokku kogutud peaaegu kümne aasta uurimistöö ning see kõik on inglise keeles kättesaadav. Siinkohal ei taha ma peatuda komisjoni tööil kui sellisel, vaid ajaloolaste uurimustel ja nende esitamisel.

Raamatu 34 artiklit on loomulikult erineva tasemega. Mõnedes pakutakse täiesti uut materjali vähe kajastamist leidnud teemadel, teistes on võetud enam või vähem kokku see, mis teaduses siiani tehtud, ja täiendatud seda arhiivimaterjalide abil. Sisuliselt on kesken- dutud riiklike kuritegude ja stalinismi ning jätkunud sovetiseerimise rõhumismetmete

kujutamisele. Kahjuks ei hõlma see köide peaaegu üldse viiekümnendate aastate keskpaigale järgnenud perioodi. Teos jaguneb neljaks osaks: ajalooline taust, millel puudub kahjuks sissejuhataav ülevaateartikkel, Nõukogude surveinstitutsioonid Eestis, repressioonid ise ning laagrid ja vanglad Eestis.

Köite üks probleeme on selle kontseptsioon. Ajaloolased pidid andma komisjonile faktimaterjali ja taustainformatsiooni. Selle tõttu on tekstid tihti jäänud deskriptiivseks, palju jutustatakse lihtsalt allikaid ümber – puudu jääb interpretatsioonist ja analüüsist. Nii mõnigi autor ei peatu vaata et üldse olemasoleval kirjandusel. Tugevuseks on kindlasti arhiividokumentide ulatuslik läbitöötamine, kuid silma torkab, et Venemaa arhiive ei ole eriti intensiivselt kasutatud. Seetõttu ei saa seda köidet kuidagi vaadelda kui uurimuse lõppjaama, pigem kui vahepeatust. Pilguheit kasutatud kirjanduse nimekirja ja viidetesse paljastab, et osa olemasolevast kirjandusest ei ole leidnud teed käesoleva köite artiklitesse.

Kaastööd teinud ajaloolased on kindlasti suure töö ära teinud ja see raamat viib teadust arvukates küsimustes edasi, kuid tulemus on siiski pigem rahuldav kui hea. Võrreldes esimese köitega on esitlusviisi pingumale tõmmatud, mistõttu on raamat õhem ja sisaldab tänu sellele ka vähem ballasti. Inglise keel on

parem sealhulgas terminoloogia, kuid tekstid ei ole kahjuks ikka veel ladusad. Ette tuleb terve rida keele- ja trükivigu. Sisse on hiilunud ka mõned faktivead, nii olevat näiteks 1934. aastal tervelt 84% elanikkonnast põllumajandusest elatunud (lk 37). Tõenäoliselt on toimetajatööd tehtud kiirustades ja mitte piisava põhjalikkusega. Enamik kaastöid on tasemel, mis ei luba neid avaldada mõnes juhtivas ajakirjas või mõne nimeka kirjatuse väljaandel.

Kas ei oleks võinud veidi rohkem aega võtta? Üks võimalusi oleks kaasata retsensioonimenetluse käigus eksperte väljastpoolt töögruppi. Suur osa kaastööd teinud ajaloolasi on doktorandid. Loomulikult on doktorikraadiga lähiajaloolaste arv Eestis piiratud, kuid nimekate ajaloolaste kaasamine nii kodu- kui ka välismaalt oleks küll uurimused ajalisel tõenäoliselt pikemaks venitanud ja see oleks ka kallim olnud, kuid tõenäoliselt oleks siis ka tulemus veidi parem olnud. Eesti elanikud, kes on ise Stalini-aegse terrori üle elanud, on ära teeninud kvaliteedi poolest nõudlikuma käsitluse. Kuna avaldatud tõlkeartiklid on kirjutatud eesti keeles, tuleks need projekti rahastajale – nimelt Eesti maksumaksjale – ka toimetatud originaalversioonis kättesaadavaks teha, näiteks Internetis.

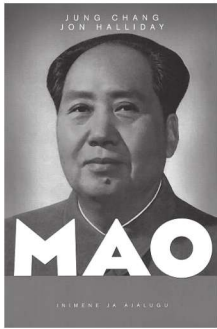
Maailmas on mitmeid näiteid riiklikult finantseeritava uusima ajaloo uurimise kohta,

nagu näiteks Lähiajaloo Instituut Münchenis või Poola IPN (Rahvusliku Mälu Instituut), kusjuures Poola näite puhul kõlavad ka teatavad etteheited poliitilise orientatsiooni koha pealt. Need ametkonnad on palju suuremad, nende rahastamine on ulatuslikum kui eesti rahvusvahelisel komisjonil ning ka nende publikatsioonid on kvaliteedilt palju paremad. Üks põhjusi peitub arvatavasti selles, et seal töötavad ajaloolased on tavaliselt doktorikraadiga ning nad on juba eelnevalt tõestanud, et on võimelised kõrgetasemeliseks iseseisvaks uurimistööks.

Kõnealune köide on arvandmete, faktide ja detailide poolest ajaloolase varasalv. Hoolikalt välja valitud illustratsioonid rikastavad köidet, nagu ka nime- ja koharegister, bibliograafia ja lühielulood. Seetõttu jääb veel pikaks ajaks andmete vaatamiseks ja kontrollimiseks kasutusele. Asjast huvitatud lugeja peab läbi töötama ulatusliku tekstimassiivi, ta leiab palju uut eriti seoses Eestis paiknenud laagritega, kuid on arvatavasti veidi pettunud käsitluse deskriptiivsuse, keelekasutuse ja kahjuks vaid rahuldava üldise taseme tõttu. Seepärast kaldun ma arvama, et vaid vähesed lugejad loevad selle köite täielikult läbi. See raamat on tõesti vaid vaheetapp pikal teel nõudliku koguteoseni, kus käsitletud stalinismi ajalugu Eestis.

Mao tee kolju peal

Jan Kaus

Jung Chang ja Jon Halliday, *Esimees Mao. Rääkimata lugu*. Tõlkinud Rein Turu. Varrak, 2009. 784 lk.

1.

Kuna ma pole ajaloolane, ei oska ma vaadelda raamatut Mao Zedongist ajalooliste faktide käsitlemise seisukohast. Teose kasutatud kirjanduse ja allikmaterjalide nimekirja on aga kõvasti üle saja lehekülje, nii ei ole suurt põhjust kahelda autorite pühendumuses. Kindlasti oleks huvitav võrrelda samade ajalooliste sündmuste käsitlusi. Ühe peale sattusin isegi mina. „Maos“ kirjeldatakse, kuidas Henry Kissinger saabus 1971. aasta juulis esimesele salajasele visiidile Hiina, kaasas „kaalukad kingitused“. „Kõige rabavam pakkumine puudutas Taiwani, kellega USA oli seotud vastastikuse kaitse lepinguga. Nixon lubas Washingtoni vana liitlase hüljata ... [---] Nixon aktsepteeris Pekingi seisukohti täielikult ja jättis Taiwani toetusest ilma“ (lk 569). Kuidas kirjeldab antud teemat Kissinger ise? Sedamoodi: „Nixoni kohtumisel Maoga ei raisanud Hiina riigijuht aega kinnitamaks, et Hiina president ei kavatse Taiwani vastu jõudu kasutada. „Me võime esialgu ilma nendeta (Taiwanita) hakkama saada, ja see aeg võib kesta veel 100 aastat.“ Selle lubaduse eest, mida Ameerika oli kaksikümme aastat taotlenud, ei küsinud Mao midagi vastu“ (Diplomaatia, lk 878-879).

Siinses kirjutises püüan pigem arutleda selle üle, mida Changi ja Halliday telliseteos peaks meile ütlema ja tähendama. Millisesse valgusse peaks see asetama inimlikkuse? Mida peaks raamat lisama asjaolule, et Mao „oli prohvetlik, jõhker, halastamatu, ajuti tapahimuline revolutsionäär“, nagu iseloomustas teda seesama Kissinger?

2.

Üks esimesi asju, mille „Maod“ lugedes teada saab, on see, et Mao luges kogu elu väga palju raamatuid. Ometi ei selgu, mida ta täpselt luges. Ühes kohas öeldakse nii: „Mao pulmakink oli komplekt nahkköites raamatuid, mida ta ise kunagi ei lugenud: Marxi ja Engelsi teosed“ (lk 594). Lauset saab mõista kaheti: et Mao ei lugenud kunagi Marxi ja Engelsi teoseid või et ta ei lugenud kunagi konkreetset nahkköites komplekti. Loogilisem on arvata, et mõeldakse esimest varianti. Seda intrigeerivam oleks teada, mis olid end pidevalt marksistiks kutsunud diktaatori lugemislaua lemmikud, eriti tema nooruses.

Chagi ja Halliday teoses on esitatud üldse kaunis vähe ajaloolist ja sotsiaalset konteksti, mis võiks selgitada, kuidas sai võimalikuks Mao aastakümneid väldanud edukas verepulm. Näiteks Hitleri looga käib täiesti enesestmõistetavalt kaasas Versailles'i leping ja selle mõju rahvuslikule enesetundele. Kuid „Esimees Mao“, mis on loomulikult huvitavalt kirja pandud kronoloogiline jutustus, jääb Mao tekitanud vaimse taustsüsteemi osas napisõnaliseks. Selle kohta saab rohkem teada mõnest teisest mastaapsest ajalooteosest, mille keskne teema pole sugugi Mao ega Hiina. Meenub, mida kirjutas marksismi kohta Max Jakobson: „Kahtlemata oli marksism lääne idee, valgustusfilosoofia produkt, aga Vene revolutsioonil ja selle tagajärgedel olid ka vene juured. Lenini poolt väljasaadetud filosoof Berdjajev näitas, et Dostojevski oli „Vene revolutsiooni prohvet“, kes paljastas selle vene algupära. Ta nägi, et sotsialismist on saamas uus religioon, ja aimas, et vabaduse idee pöörab iseenda vastu: „Miski ei ole kunagi olnud inimesele ja inimkonnale vastumeelsem kui vabadus!“ ütleb suurinkvisiitor romaanis „Vennad Karamazovid“. Dostojevski mõistis sedagi, et revolutsioon vajab õnnestumiseks müüti suurest juhust, keda teenitakse

nagu uut jumalat ja kes seisab väljaspool kõiki seadusi ja tavamoraali. Lenini eeskuju järgisid revolutsioonijuhid mitmel maal: Mao Zedong, Ho Chi Minh, Kim Il Sung. Pol Poth, Castro ...“ („XX sajandi lõpparve“, lk 67-68). Seda laadi mõttearendus oleks kulunud marjaks ära ka Changi ja Halliday „Esimees Maos“. Lugeja ei saa teada, kas Mao luges Dostojevskit, kuigi seda võib ju eeldada.

3.

„Esimees Maost“ saab aga põhjalikult teada Mao diktaatorluse mastaapidest ja sügavustest ning siin ei ole autorid kontekstiga kitsid. Ka elavdavad lääne lugeja ettekujutust võrdlused Hitleri ja Stalininga. Neid võrdlusi lugedes meenus George Orwelli „1984“, kus piinaja O'Brien räägib piinatavale Winston Smithile, kuidas kahekümnenda sajandi totalitaarsed režiimid, Saksa natsid ja Vene kommunistid, ei kasutanud ära totalitaarse süsteemi kõiki võimalusi. Kuigi sisuliselt erinevad O'Brieni selja taga seisva Partei ja esimees Mao meetodid teineteisest diametraalselt, näitab Changi ja Halliday raamat, kuidas kommunistlikus Hiinas mindi elanikkonna terroriseerimisel teatud aspektides palju kaugemale kui natsi-Saksamaal või Stalini NSVLis. Näiteks kirjeldatakse, kuidas Mao „tegi inimeste kolleegidest nende valvurid, kes elasid nendega samades ruumides. (Kommunistlikus Hiinas oli inimese töö- ja elukoht sageli sama.) Niimoodi lõi Mao kõrvuti elavate ja töötavate inimeste vahele suure kiilu ning suurendas otseselt represioonide ja piinamistega seotute arvu, tehes nende mõjuorbiidi palju laiemaks kui Stalinil ja Hitleril, kes enamasti kasutasid julgeolekueliiti (NKVD-d ja Gestapot), kes pidas oma ohvreid kinni eraldatud ja üldsusele nähtamatutes paikades“ (lk 248). Avalik hukkamõistmine oli Mao leivanumber, ta on isegi laipade kõrval kõnesid pidanud. Muide, raamatuid neelav Mao kuulutas üldsusele: „Mida rohkem raamatuid sa loed, seda juhmimaks sa jääd“ (lk 480). Kirjanduse, teatri, filmi, kujutava kunsti peaaegu täielikus keelamises „oli ta palju äärmuslikum kui Hitler või Stalin, sest Hitler lubas rahvale apoliitilist meelelahutust ja Stalin jättis puutumata klassikud“ (lk 481–482).

4.

William James räägib seoses oma pragmatismi käsitlemisega inimese kohusest „ühilduda reaalsusega“ („Pragmatism ja elu ideaalid“, lk 152). See haakub Jamesi mõttega, et idee väljendub ennekõike selle reaalsuses teostumisel, sündmustes ja seetõttu on reaalsus see, mida tõed peavad arvesse võtma.

Selle valguses võiks küsida, mis oli Mao idee, mida ta pidi reaalsuses teostama ja reaalsusega kohandama. Selle avas Changi ja Halliday raamatus üks huvitav kirjakohut: „Mao polnud mingi fanaatik, kes otsib vaenlasi ideoloogilisest agarusest. Ta oli praktiline inimene, kelle eesmärgiks oli vaenlaste loomine, keda kommunistliku õpetuse põhjal „seaduslikult“ riisuda ja lasta surnuks töötada, mida ta ise nimetas „piiramatuks sunnitööks““ (lk 117). Korduvalt mainitakse just teose algusosas Mao kainust ja teatud pragmatismi (millest raamatu teises pooles õnneks loobutakse, nimetades asju õige nimega nagu „suurushullustus“). Kuid kui mõelda inimese kohusest ühilduda reaalsusega, siis sellest püüdis Mao rebida ennast totaalset priiki. Reaalsusega ühildumine, sellega arvestamine tähendab, et ühe inimese kujutlus reaalsusest peab arvestama reaalsusega, mis sisaldab muu hulgas ka kõiki teisi kujutlusi ja nendest moodustuvat mustrit – kujutluste keerulist ja kihilist kogusummat. Mao lähtus vastupidisest: ihest ühildada reaalsus oma kujutlusega, mis tähendab ühtlasi reaalsuse eiramise iha: „Maod süüdistati „lugupidamatus suhtumises partei juhtkonda ja organisatsiooniga mitteamarvestamises“ – teisisõnu sõnakuulmatuses“ (lk 126). Loomulikult järgnes igale Mao aktsioonile reaktsioon, mis Mao jaoks tähendas seda, et reaalsus pole ikkagi allutatud, reaalsus pole „kuulekas“, ei allu Mao kujutlusele. See jättis tema kujutluse igavese jälje, mis kutsus esile põhimõtteliselt lõpmatuid katseid reaalsust allutada: „Mao pahameele peamiseks märklauaks oli Zhou,

kuigi too oli üritanud teda kaitsta. Põhjuseks oli see, et Zhou sai endale tema ametikoha. Hiljem esitas Zhou oma elu jooksul üle saja avaliku patukahetsuse ...“ (lk 126).

„Esimees Mao“ ongi põhimõtteliselt lugu kujutlusest, mis eirab reaalsust. Raamat on täis usumatuid tõsiasi, mis näitavad, kuidas Mao püüdis väänata reaalsust vastama tema kujutlusele absoluutsest võimutäiusest: „Tänu Hiina poolt annetatud toiduabile ei tundnud albaanlased toiduainete normeerimist, samal ajal kui kümned miljonid hiinlased surid nälga“ (lk 457). Albaanlased said toitu seetõttu, et Mao tahtis saada kommunistliku bloki keskseks kujuks – nii nagu ta oma kujutluses ette nägi – ja reaalsus ise, kümned miljonid igaveseks kustunud kujutlused, ei tähendanud selle kõrval midagi. Reaalsuse vormimine võttis luupainajalikud mastaabid: „Kui välismaailma ajakirjanikud 1944. aasta juunis esmakordselt Yanani lubati, nägi üks Chongqingi korrespondent seal jubedat üheülbalisust. „Kui esitad sama küsimuse kahekümnele või kolmekümnele inimesele, saad alati enam-vähem ühe ja sama vastuse. ... Isegi armastuse kohta küsides kuuled seisukohti, mis on koosolekutel ära otsustatud.““ (lk 250).

Mis juhtus aga, kui mõni Mao kaasvõitleja hakkas korraga „reaalsusega ühilduma“, s.t nägema, kuidas reaalsus kui kujutluste kogum kannatas üheainsa kujutluse terrori all? Siis pani Mao kohe oma kujutluse kontrolli all oleva reaalsuse hävitavate tulemustega reageerima, näiteks sobib pildike tema ühe lähima võitluskaaslase Liu Shaoqi kurva saatuse lõppvaatus: „... niipea, kui ta püüdis midagi rohkemat öelda, lendasid tema pihta „Väikesed punased raamatud“ ja rahvas karjus mõttetuid loosungeid“ (lk 523). Loomulikult käis Maoga kaasas ka ajaloo ümberkirjutamine – reaalsuse kirjalik allutamine ühele kujutlusele: „Tuchengi lahingut – suurimat katastroofi Suure Retke ajal, mida peeti Mao juhtimisel – toodi nüüd näitena sellest, mis juhtub, kui armee „Mao põhimõtteid rikub““ (lk 271). Tegelikult hoolimatuult ja seejuures totaalset allutava kujutluse näiteks on ka sõjalise kriisi ajal peetud kolm päeva (*sic!*) väldanud kõne (vt lk 219).

Üks keskne Mao kujutluse võidukäiku saatev motiiv on massilised enesetapud, mis tunduvad kirjeldatud reaalsuses, kohutav küll, loomulikuna. Reaalsust totaalset allutada püüdva kujutluse võidukäik toob kaasa teiste kujutluste äärmusliku pärssimise. Kui inimene ei saa teostada reaalsuses mingilgi määral oma kujutlust, pole kujutlusel ka mõtet. Totaalne reaalsuse allutamine tõi kaasa ka totaalset mastaabid reaktsioonides, mille hulgas enesetapp oli paradoksaalsel kombel üks efektiivsemaid: „1952. aasta jaanuaris, varsti pärast „kolmekordse vastukampaania“ algust, käskis Mao ette võtta veel paralleelse kampaania, mida nimetati „viiekordseks vastukampaaniaks“. [---] Üks kahe kampaaniaga seotud kõrge ametnik ütles, et nende tulemusel võttis endalt elu 200 000–300 000 inimest“ (lk 328).

5.

Kas Mao katse reaalsust allutada läks õnneks? Siin vist avaldubki kõnealuse raamatu põhiline väärtus, sest see näitab, et mitte. Kui lähtuda kujutlusest saada reaalsuse üle totaalne kontroll ja ühtlasi seda reaalsust eirata, siis tekib kohe vastuolu. Totaalne kontroll eeldab totaalset hirmu, aga totaalne hirmu saavutab äärmiselt mastaapsete meetmetega – kaosega. Ning kaos pole kunagi lõpuni kontrollile allutatav.

Mao maailmavalitsemist ihanud kujutlus on vähemalt selle raamatu põhjal sellise mõttekäigu veenev kinnitus. Totaalne kontroll ei teostu ilma kohutavat mastaapi võtva hävin-guta. Ning Mao probleem oligi selles, et häving oli tal n-ö veres: „Vaadanud, kuidas õlgkatusega hütt tuhaks põleb, sõnas Mao endamisi: „Hm. Tõesti puhas, kui maa on saanud täiesti tühjaks ja seal pole midagi!““ (lk 388). Siit tuleb välja igatsus reaalsuse „puhtuse“ järele ning see irratsionaalne igatsus teha reaalsus „puhtaks“ lööb ikka ja jälle välja ning, mis kõige õudsem, reaalsus allus sellele korduvalt: „Mao saabumisest oli möödunud viisteist kuud ja lahkudes jättis ta maha tühjaks tehtud maa“ (lk 77). Sõnast sai tegelikkus: „Venelased tead-

sid väga hästi, milline nälg Hiinas on. „Selleks ei olnud vaja midagi uurida,“ ütles Tšervonenko. „Piisas lennujaamast linna sõitmisest. Teel võis näha, et puudel ei ole lehti“ (lk 461). Ühesõnaga – puud olid tehtud puhtaks. Puhastamise, platsi puhtaksloõmise motiiv läbib kogu Mao tegevust: „Mao tahtis hävitada olemasolevad linnad ja ehitada nende varemetele tööstuskeskused. 1958. aastal tegi režiim Pekingis ajalooliste mälestusmärkide ülevaatuset. Pandi kirja kaheksa tuhat objekti ja otsustati alles jätta seitskümmend kaheksa“ (lk 432). Muuseas, kui Maole vastu hakati, kui kellegi kujutlus ristas mõõgad tema kujutlusega, kasutas esimees samuti huvitavaid metafoore: „Keegi situb mulle pähe!“ (lk 486), st olukord ta peas, ta kujutlus polnud enam „puhas“.

Probleem väljendubki selles, et kui kontrollile allutada selleks, et hävitada, ja hävitada selleks, et kontrollida, siis totaalne kontrollitus saabub alles totaalse hävinguga – s.t siis, kui pole enam kedagi kontrollida. Kui on säilinud veel üksainus kontrollitav, on säilinud oht, et too ei allu kontrollile, et hakkab elama oma elu, hakkab teostama oma kujutlust. Seetõttu paistab Mao tegutsemise tulemus kogu oma kohutavusest hoolimata pisut naeruväärne, just Mao kujutluse efektiivsuse vaatevinklist: „Korea sõja ajal viibis ta peamiselt ülisalajasest sõjaväebaasis Pekingi lähistel asuvates Nefrit-allika mägedes, kus olid hästi varustatud pommivarjendid“ (lk 361). Just – maailmavallutaja juhtimas kaost ja hävingut pommivarjendist, mis näitab eredalt, et samapalju kui Mao püüdis reaalsust allutada, ta ka kartis seda: „Nägemise kaotus pani teda eriti kartma oma julgeoleku pärast, seepärast anti tema personalile spetsiaalne käsk „liikuda müra tehes, et ta teaks, et keegi tuleb, ja ei ehmuks.““ (lk 601). Nii et arvatagu, kas Mao suri rahulolevana või mitte? Seda öeldakse raamatus 612. leheküljel.

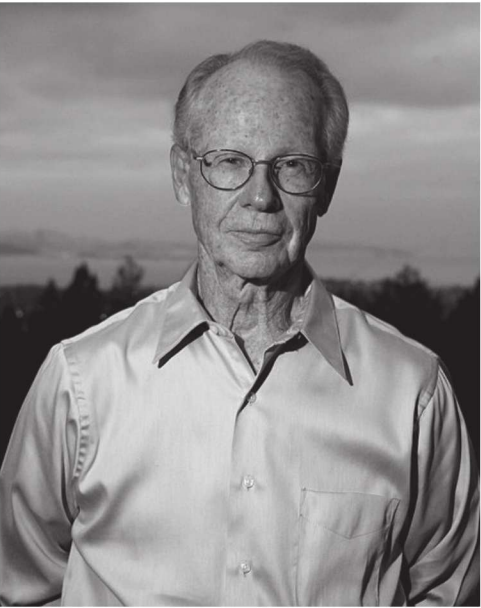
6.

Niisiis polnud Mao praktiline ega ratsionaalne. Tõsi, soovi reaalsust kontrolli all hoida võib nimetada praktiliseks ja raamatu autorid kasutavadki sellega seoses väljendit „Mao praktiline külg“ (vt lk 533), kuid tema hävitamiskirge peavad nad sealsamas nimetama „impulsiivseks küljeks“. Nagu näha, annab praktilisus koos impulsiivsusega tulemuseks irratsionaalsuse. Mao sügav irratsionaalsus väljenduski soovis nii kontrollida kui hävitada reaalsust, hoida tegelikust oma tahte all ja samas sellest mitte hoolida: „Järgmisel kuul, 1964. aasta detsembris, asus sõjavägi Mao juhtnööride järgi kavandama Põhja-Hiina tasandikule kunstlikke mägesid, mis olid nagu hiiglaslikud kindlused ja pidid tõkestama Vene tankide teed. Sellest suurest kasutust projektist loobuti mõne aasta pärast tohutu hinnaga“ (lk 484). Selleski tsitaadis väljendub tema olemuse ja tegude sügav irratsionaalsus: püüdes luua hirmu õhkkonda, tundis ta ise pidevalt hirmu ja ebakindlust. Ja asja eest – kontrolli saavutamine hävinguga võib iga hetk kontrolli alt väljuda nagu hungveipingidega seoses ka juhtus: „Mao oli valandanud liikumise, mis õõnestas tema enda võimu. Ta pidi loobuma katsest nimetada fraktsioone vasakpoolseteks ja konservatiivideks ning kutsuma üles rühmituste ühinemisele. Kuid tema käsk ei võetud kuulda. Väites, et nad purustavad „konservatiivi“, jätkas enamik noorukeid võitlust, leides sellest rohkem lõbu kui tüütust tööst“ (lk 532).

7.

Rääkides „Terevisioonis“ kõnealusest teosest, kasutas Juku-Kalle Raid väljendit „Mao vingerpussid“. Selge, et see oli mõeldud Maod naeruvääristava ja pisendavana. Kuid ikkagi kõlas see kuidagi jubedalt. „Paistab, et seda peeti heaks päevaks, kui peremees loobub mõnest miljonnist surnust“ (lk 478) – loobudes nii mõnest „vingerpussist“? Ometi olen nõus, et Mao ja temasugused väärivad pisendamist. Ise pakusin välja, et Mao oli niivõrd rumal, et eksis põhilise vastu – inimese kujutlus peab alati püüdma „ühilduda reaalsusega“, sest reaalsus saab jagu ka kõige vintskemast kujutlusest, kustutab ka kõige hullema maailmavalitseja teadvuse. Ei aidanud siin tuumapommid ega nende varjendid.

Nobeli preemia majanduse valitsemisstruktuuride uurijatele

Berkeley California ülikooli emeriitprofessor Oliver E. Williamson.

Alari Purju

Rootsi Kuninglik Teaduste Akadeemia otsustas 2009. aasta Rootsi Keskpanga Nobeli mälestusauhinna majandusteaduse alal anda kahele USA majandusteadlasele, Indiana ülikooli politoloogia professorile Elinor Ostromile ja Berkeley California ülikooli emeriitprofessorile Oliver E. Williamsonile. Nagu ikka selle auhinna puhul, tõi otsus kaasa mitmeid reaktsioone. Oliver Williamson on ülituntud ja oli kümme aastat tagasi mõnede hinnangute järgi kõige viidatum majandusteadlane. Tema puhul on selle auhinna seoses teemaks olnud juhtimisteaduslik taust, mida paljud inimesed peavad rohkem kunstiks, sealjuures mitte eriti kauniks, ja keelduvad teadusena võtmast. Elinor Ostrom on mõnevõrra üllatuskandidaat ja esimene naissoost auhinnasaaja. Kuna valdkonnas, mis on olnud küll peavoolu majandusteaduse kõrvalharu, on tõstatatud intrigeerivaid küsimusi, siis tasub selle esindajate auhindamisega seoses heita pilk kõigepealt kogu teadussuunale.

Valitsemise teadussuund

Uurimuslikult ulatub valitsemisstruktuuride seostamine turukäsitlusega tagasi vähemalt 1930. aastatesse ning nurgakiviks on 1937. aastal ilmunud Ronald Coase'i artikkel „Firma olemus” („The Nature of the Firm”). Coase esitab seal näiliselt lihtsa küsimuse: miks on olemas firmad, kui on olemas turud, ehk miks üht osa majandustegevusest koordineeritakse turu vahendusel, teist osa aga firma mõistega tähistatud valitsemisstruktuuri abil? Coase'i vastus sellele küsimusele on seotud tehingukulude kontseptsiooniga (*transaction costs*). Nimelt oli hindade kaudu kohanemist ning turutasakaalu tekkimist uurides peavoolu majandusteoorias vaatluse alt sisuliselt välja jäetud küsimus, kuidas tekib ja muutub osalistele kättesaadavaks otsuste tegemiseks vajalik informatsioon, sealhulgas hindade osas. Põhiliselt eeldati, et see on tasuta. Coase osutas, et nii see ei ole. Õigete hinnaotsuste langetamiseks peab firma tegema kulutusi, mis seisavad eraldi muudest tootmiskuludest. Firmsisese koordineerimise korral välditakse neid kulusid, mida tuleks teha turu kasutamisel. Sealjuures ei ole firma sees neid eeliseid ja efektiivsusele suunavat majanduslikku survet, mida pakub konkurentsituru mehhanism. Tehingukulud on ühismõõde, mis teeb võrreldavaks turgude kaudu toimuva koordineerimise firmsisese administratiivse lahendusega. Turg ja firma on sel puhul alternatiivid. Coase sai Nobeli auhinna 1991. aastal

Kirjeldamaks, mida see tegelikult tähendab, otsime abi igapäevasest näitest. Ristmiku ületamist liikluses võib samuti käsitleda koordineerimisprobleemina, millele vähemalt teoreetiliselt on võimalik turulahend. Sisuliselt võiks see olla elektrooniliste vahenditega pee-

Indiana ülikooli politoloogia professor Elinor Ostrom.

tav oksjon, kus osalejate panuste põhjal kujuneb ristmiku ületamise järjekord. Need, kellel on kiire, maksavad nendele, kellel nii kiire ei ole. Teenustasu või maks katab süsteemi ülalpidamiskulud. Lahenduse eeliseks on liiklejate individuaalsete eelistuste arvestamine, puuduseks süsteemi ülesehitamise ja käigushoidmise kallidus. Administratiivne lahend kolme tule vahelduva režiimiga on korralduslikult (tehingukuludelt) odavam. Suure liiklejate arvu ja teatud korralduslike tingimuste täitmisel on aga ka turulahend võimalik. Näiteks tasuliste kiirteede puhul on teenuse kasutajatel võimalik valida selle ja alternatiivse aeglase sõitmisvariandi vahel.

Williamsoni panus

Williamsoni teened on seotud tehingukulude teooria edasiarendamisega: ta selgitas välja tingimused, millel valik turu ja firma vahel põhineb. Põhiline väide on see, et koos kaupade ja teenuste keerulisemaks muutumisega kasvavad ka nende turul ostmise ja müümisega seotud tehingukulud. Keskkel kohal on lepingud, mis kaasnevad ostmise ja müümisega. Sealjuures eristatakse lepinguid käsitlevas majandusteoorias *ex ante* või tulevikku suunatud kulutusi, mis on seotud lepingute koostamise, läbirääkimiste ja julgestamisega, ning *ex post* ehk tagantjärele, minevikus toimunud sündmustega seotud kulutusi, mis on kohtu kaudu lepingute jõustamise, väärsündmuste korrigeerimise kulud. Teatud tingimustel võib turu kasutamine nii kalliks osutuda, et odavam on hõlmata vastav tegevus firmasse. Üks näide on suurte firmade rahvusvahelistumise ehk siirdumine teistesse riikidesse, kus saab hakata turul mingeid pooltooteid mõistliku hinnaga kokku ostma. Samas on turuga teises riigis palju probleeme, alates sellest, kuidas tõlgendada lepinguid seelses seadusandlikus raamistikus, kuni tehnoloogiliste tingimuste täitmiseni. Seetõttu moodustatakse sageli pigem ühisfirma koos kohaliku partneriga. See on muuseas vajalik ka teise riigi poliitiliste nüansside arvessevõtmiseks ning tagab rehepappide ohjeldamiseks vajaliku administratiivse kontrolli. Nii tulid soomlased ja rootslased 1990. aastatel Eesti turule.

Williamson on oma töödes sageli näitena kasutanud autotööstust. Tagasivaatepeegel on näiteks toode, mida saab osta peeglitootjalt. Vastava toote kasutamisel ja selle modifitseerimisel võib aga autotootja tekkida küsimus, kas on mõtet sõlmida järjest uusi lepinguid, tingida uute peeglitüüpide üle seoses mudelevahetusega või on targem peeglitootja ära osta ja integreerida vertikaalsesse tootmisstruktuuri. See muudab ka sõltumatute firmade puhul kasumit silmas pidava arvestuse samas firmas eelkõige kulupõhiseks.

Seda tüüpi integreerimisel on aga ka piirid. Samas autotööstuses seisab vertikaalselt integreeritud suurfirma näide autotootja General Motors vastastikku pankrotihuga – põhjuseks

liiga suured kulud. Ühes firmas ei saa osakondades olla väga erinevat palgapoliitikat, firma sees puudub turu distsiplineeriv jõud, kulupõhine arvestus viibki sellistes tingimustes kulud üles. Oma mõju on ka tugevatel ametiühingutel, kes paar nädalat enne pankrotimenetluse algatamist selle aasta kevadel teatasid, et nad pole töötingimuste üle nõus läbi rääkima mitte enne kui 2011. aastal. Maailmas on palju allhankijaid, kes teevad kas või neidsamu tagasivaatepeegleid palju odavamalt ja ilma arvestatava kvaliteedikao.

Teine Williamsoni näide, käib selle kohta, kuidas on organiseeritud maavara kaevandamise ja seda maavara elektritootmiseks kasutava ettevõtte suhted. Kui elektritootja saab kasutada paljude kaevanduste toodangut, siis on kaevandused tavaliselt sõltumatud, kui on üks tootja ja üks põhiline tarbija, siis kuulub kaevandus tavaliselt elektritootjale. Olu-line koht on siin see, et turust teeb eelistatud vormi konkurentsivõimalus. Kui elektritootja on kivisõekaevanduse jaoks ainuke ostja, siis on tegemist monopsoniga, kes dikteerib oma tingimused igal juhul ning turg ei tööta.

Williamson on oma analüüsis teinud need valiku variandid nähtavaks ja mõõdetavaks. Sealjuures on see analüüs põhinenud eeldusel, mille kohaselt on tegemist piiratud ratsionaalsusega selles mõttes, et valik sisaldab määramatust (keegi pole võimeline täpselt ennustama näiteks tehnoloogiate kujunemist koos vastavate toodete kulugraafiku ja turumahuga), oportunismi (osalised on omakasu-püüdlidud ja varjavad olulist informatsiooni) ning varad on spetsiifilised (otstarbega piiratud, mis tõstab ebaõnnestumise hinda, suurendab kindlustuskulusid ning teeb projektid kalliks riskide maandamise tõttu). Tehingukulude teooria põhiline väide on, et nendele tingimustele vastavalt on võimalik valida parim valitsemisstruktuur. Sealjuures ei piirdu valik ainult äärmuslike vormidega, milleks on firma ja turg. Skaala sisaldab vahepealseid variante nagu kindla partneriga pikaajalised lepingud, strateegilised liidud ja ühissettevõtted ning tütarettevõtted. Williamsoni hõlmatud teemadest annavad ülevaate tema kirjutatud monograafiate peakirjad: „Kapitalismi majanduslikud institutsioonid” („The Economic Institutions of Capitalism”), „Tehingukulude ökonomika” („The Economics of Transaction Costs”, kirjutatud koos Scott E. Masteniga), „Valitsemismehhanismid” („The Mechanisms of Governance”).

Ühiskasutuses kaubad ja Elinor Ostrom

Ühiskasutuses kaubad on näiteks kalavarud. Nende kasutamisel on probleem see, et väljapüügil on populatsiooni suuruse ja taastootmise seisukohast optimaalne maht, aga püügis osalejatel pole majanduslikku survet seda järgida, sest kui üksik kalur piirab püüki, toob see talle pigem kahju. Tema tulu väheneb ja väljapüüdmata kalad saab saagiks keegi teine. Seda dilemmat, millele turg ei paku head lahendit, nimetatakse „ühiskasutuses kauba tragöödiaks” (*Tragedy of Commons*). Üks võimalikke lahendeid on omandiõiguse määratlemine, aga näiteks kalavarude puhul pole sellest abi, sest kalad teatavasti ei tunista riigipiire ega territoriaalvett. Lahenduse pakub mingi valitsemisstruktuur, mis arvestab taastootmise tingimusi ja omab ka jõustamis-mehhanismi ning kontrollivahendeid, näiteks püügikvootide süsteem.

Teiseks näiteks sobib mäenõlval asuv küla, mida läbib mäest laskuv oja. Kõik majapidamised kasutavad seda vett ning kriitiliseks tingimuseks on koos kasutusega selle ressursi järelejäänud osa edastamine teistele kasutajatele. Selle näite paigutamine Jaapani konteksti tähendab, et rannikualal on asustustihedus 1000 inimest ruutkilomeetril ning puudub toiduainete impordivõimalus (XIX sajandil). Kahtlemata on see piirsituatsioon, kus reeglita ei saa, kohustusi tuleb täita

ning ressursi kahjustajatega käiakse karmilt ümber.

Ostrom on uurinud seda tüüpi ressursside kasutuse koordineerimist mitmetes riikides ja kultuurikontekstis üle 40 aasta. Tema uurin-gute üks tulemus on kirjeldus nende küllalt komplitseeritud valitsemismehhanismide kohta, mida kogukonniti kasutatakse. Need mehhanismid sisaldavad konkreetseid reegleid, kohustusi ja karistusviise reeglite rikku-mise eest. Ostrom on näidanud, et sageli on kogukonnas välja töötatud iseregulatsioon andnud paremaid tulemusi kui ebakompetentsete ja halvasti informeeritud valitsuse sekkumine.

Oma valitsemisstruktuuride modelleerimisel on Ostrom üsna palju kasutanud mänguteooriat. Tema mudelite tingimusteks on situatsioonide ja valikute kordumine, mis teeb ka karistamise võimalikuks ning suunab iseregulatsiooni koostöö suunas. Selle tingimuseks on ka kooskõla ressursside kasutusega seotud kohustuste ja sellest saadava kasu vahel. Hariduselt politoloogina on Ostrom kombineerinud kohapeal tehtud juhtumiuuringuid, laboratoorseid katseid ja kvantitatiivsele meetodeile toetuvat modelleerimist. Meelis Kitsing, kolleeg mu eelmises töökohas EBSis, töötas USAs doktoritööd tehes Ostromi lähenemisel põhinevas uurimisprogrammis ning on kirjeldanud seda kui keerulist ja kallist erinevate lähenemiste kombinatsiooni, kus on kasutusel lisaks ka antropoloogia tehnikad.

Ostromile ja Williamsonile Nobeli preemia andmine viitab tegelikult ka majandusteooria otsingutele. Valitsemisstruktuuride teema rõhutab olulisena neid uurimisprogramme, kus üritatakse lähemal olla sellele, kuidas inimkooslused tegelikult toimivad.

Midagi isiklikku ka

2005. aasta sügisel olin USAs Indiana ülikoolis ja pidasin seal ka ühe seminari ettekande. Minu võõrustajaks oli hea tuttav, Eestist USAsse läinud majandusmatemaatik Miša Kaganovitš, kes oli just saanud Indiana ülikooli professoriks ja sealse majandusteooria doktoriprogrammi juhiks. Mõnepäevase külaskäigu programmi koostades avastasime, et võimalike huvi pakkuvate seminaride hulgas, mis langesid nendele päevadele, oli politoloogia ja poliitikaanalüüsi töörühma oma Elinor Ostromi juhatusel. Esinejaks oli seal üks Princetoni ülikooli professor ja teemaks ligikaudses tõlkes „Ameerika-vastasuse erinevad vormid maailmas”. Teema tundus intrigeeriv. Majandusteooria inimesed sellest eriti huvitatud ei olnud ja üldine põhjendus oli, et politoloogia teemadel räägitakse palju tühja juttu ning selliste seminaride külastamine ei ole piiratud aja seisukohalt mõistlik. Kuna külalisel sellist kitsendust polnud, siis asutasin end seminari alguses teele, kaaslaseks üks siiski kompromissi teinud käitumusliku mikroökonomika professor. Tegemist oli traditsioonilise „pruuni portfelli seminariga”, kuhu tullakse oma võileibadega ning korraldaja poolt on kohvi. Seminar algaski ühise einega, millele järgnes ettekanne ja siis arutelu. Ettekanne põhines globaalse meedia uurimisel saadud tulemustel, mis peegeldasid reaktsiooni USA juhtimisel peetavale Iraagi sõjale ning selle keskmes oli eelkõige seda tüüpi uurimuseks vajalike andmetega ümberkäimine. Elinor Ostrom, niisugune toimekas terava keelega vanaproua, andis sõna ja suunas diskussiooni. Osalejad olid põhiliselt väga erineva nahavärviga doktorandid, kes diskussioonis sõna võttes alustasid umbes sellise tutvustava repliigiga, et olen see ja see ning pean ennast mõõdukaks Ameerika-vastaseks. Mäletan end mõtlemas: mida, murjan, oled siin Ameerika valitsuse raha eest õppimas, aga avaldad meelt. Samas, niisugune see akadeemiline vabadus ongi. Oleks siis teadnud, et prouast saab laureaati, oleks võib-olla rohkem sellele uurimisvaldkonnale tähelepanu pööranud, aga tagantjärele on huvitav meenutada põgusatki kohtumist.

Pantokraator – igavene ilmamadu

Kompromiteerivaid paljastusi siin ei tehta, kuulujutte ei levitata – joon, mis on Eesti uuemas memuaristikas vist üsna haruldane. „Valge raamat” on pigem mõneti tänuraamat.

Vahur Aabrams

PANTOKRAATOR

VALGE RAAMAT

Erik Sakkov, Pantokraator. Valge raamat. Elmatar, 2009. 221 lk.

Käisin vist esimeses klassis, see oli õndsas Brežnevi surma aegu, kui venna bänd meie pool proovi tegi. Harjutati Ruja lugusid, ka näiteks nostalgilist „Vana vaksalit”, küllap üht-teist Turistilt, ja ka omi laule. Oli nädalavahetus Tartus ja et trummar polnud millegipärast proovi laekunud, paluti trummi mängima mind. Ma ei tea, mida arvasid mu alaealisest trummimängust minust kaks korda vanemad, suured poisid, aga ära mind minu suureks rõõmuks ei aetud.

Erik Sakkovi „Valget raamatut” lugedes mõtlesin, et pole välistatud: üks neist suurtest poistest võis olla tulevane Pantokraatori bassi-mängija – oldi ju osalt klassivennad. Muidugi, see on tühipaljas oletus, kuid samas on selge, et tollal polnud Pantokraator veel kaugeltki see, mis ta oli kümme aastat hiljem. Meie pool käis lihtsalt üks teismeliste bändiproov, tehti bändi, millel oli ehk nimigi, aga see on ununenud, igatahes minul. Ja sellest bändist, nagu teada, asja ei saanud. Nagu ei saa asja enamikust teismeliste bändidest.

Mõnest asjast saab asja

Aga Pantokraatorist sai asja. Küllap oli tähtede seis soodsam, soov bändi teha suurem ja suhtumine tõsisem. Igatahes on liigutav, ka pisut naljakas lugeda „Valgest raamatut” väljavõtet Erik Sakkovi 1984. aasta päevikust, kus seisavad read: „15. sept. Rõngu kultuurimaja, intellektuaalne osa hästi; kui hakkasime mängima tantsuks, läksid kõik vaheajale.” Intellektuaalne osa! Seda kirjutab 16aastane inimene! Publikumenu puudumisest aga ei heitunud ja tehti oma asja edasi. Ja tõesti: kui see oma asi publikule ei meeldi, siis on see, kahju küll, lõpeks ehk lihtsalt ka publiku enda probleem.

1981. aastal loodud Pantokraatori arengust „Valges raamatus” räägitaksegi. Rohkete fotodega illustreeritud teos on detailirikas, kirjutatud stiilis, mis on mõõdukalt kõnekeelne, vaimukas, kuid mitte vaimutsev –, kohati lüüriline, kohati leebelt (enese)irooniline, kindlasti ei nõreta see nostalgias ja päris kindlasti on pea kõigisse tekstis mainitud inimestesse suhtunud heatahtlikult. Jah, lõpuks olid kõik, kellega bändi tehes läbi käidi, kallid kaastee-lised. Kompromiteerivaid paljastusi siin ei tehta, kuulujutte ei levitata – joon, mis on Eesti uuemas memuaristikas vist üsna haruldane. „Valge raamat” on mõneti ka tänuraamat.

Ja vahest on see nii suuresti seetõttu, et muusikat ei tehtud raha pärast. Va raha, teadagi, ajab inimesed tülli. Ei, Panto liikmed maksid vist oma harrastusele hoopis peale, tegid muusikat ennekõike koosolemise rõõmust ja – nüüd võivad küünikud läbinägelikult muiata – kunsti pärast. „See on ju nii lahe asi, milles me praegu osaleme,” julgustab Erik Sakkov kaaslast, kes 1991. aastal nuriseb, et Ruto Killakunna projektist osavõtt ei too midagi sisse. Uued majandus-suhted 1990. aastate algul tegid noormeeste idealismile muidugi lõpu. Hiljemalt 1994. aastaks oli bänd faktiliselt laiali läinud.

Varase Panto lugu lõpeb reaga: „Ühel eriti

REIN URBEL

masendaval pärastlõunal viis Erik oma pillid komisjonipoodi. Pillide eest sai raha. Raha eest sai perele süüa osta”. See on ühelt poolt muidugi kurb, eks ole: eelnevad leheküljed läbilugenu teab hästi, kui palju oli ENSV „viljakates tingimustes” kõigi nende pillide soetamiseks vaeva nähtud. Ometi ei süüdistata need laused kedagi. Ajad olid lihtsalt muutunud. Pealegi polnud see Panto lõpp. Lugeja teab sedagi, et 2009. aastal ilmus bändi uus plaat „Tormidesööjad”. Pantokraator polnud seega vahepeal tõtt-õelda kuhugi kadunud, ta on jälle koos – nii nagu lisaks „Tormidesööjatele” on raamatu valgete kaante vahel ka bändi varasema loomingu plaadid „Liig palju taevast” ja „Tuba tuules”.

Selle väga isikliku loo kaudu avaneb „Valges raamatus” ka tosinkond aastat Eesti ja eriti Tartu kultuuriloost. Ma ei tea, mis loom on too palju mainitud ja ka palju narritud „Tartu vaim”, sel teemal spekulereimine pole ammugi hea toon, aga mingi tartulikkus on kahtlemata olemas. Ja kindlasti kuulus tartulike nähtuste hulka ka varane Pantokraator.

Kohavaimud ja muud vaimud

„Tartu vaimust” loomulikult „Valges raamatus” juttu ei ole – miks peaksidki mingi hämara kohavaimu üle juurdlema inimesed, kes selles kohas on sündinud ja kasvanud? Tartu tõuseb teemaks alles siis, kui 1988. aastal ühineb bändiga tallinlane Lauri Saatpalu, mis teeb proovitegemise raskemaks, aga mitte ületamatuks: „Lauri oli Tallinna poiss. Panto oli Tartu bänd. Tartu inimeste elu erineb Tallinna inimeste omast selle poolest, et Tartu inimeste elu koosneb peaaesjalikult Tallinnas käimisest. Lauri oli selles mõttes tore erand: tal oli vähemalt sel eluperioodil kõik risti vastupidi”.

Kaldun koos Madis Kõivuga arvama, et kohavaimud pole ajavaimudega võrreldes vaid „tähtsusetud pisitondid, kellest vabalt võib üle vaadata”, ning et „kohad ei ole suvaliste või konventsionaalsete piiridega eralda-

tud maaosad”. Jah, mine tea, kohad võivad olla tööpoolest „vaimsed isendid” ja kohavaimud nood „ürgsed ja taandumatud” vaimud, „kelle üle ajavaimudel ei ole täit jõudu” (M. Kõiv, „Genius loci”, 1993).

Vahel tundub mulle, et varane Panto setis ajapikku nii kangeks ekstraktiks, et laiemat tarbitavuse huvides tuligi teda ühel hetkel lahjendada. Jätkates Kõivuga, kes taandab ajavaimu kohavaimule, võiks öelda nii, et noor Pantokraator oli miski, mis „[purskus] kusa-gilt kohasügavusest ja [hajus] siis aja jooksul üle kohtade laiali”. Panto liikmed elavad ja tegutsevad nüüdseks juba aastaid suuresti väljaspool Tartut, kuid nende looming sobib Tartusse ometi väga hästi.

Tarvitseb vaid vaadata, mis kõik on Pantokraatorist ja sellega seotud inimestest välja kasvanud: Jäääär (1991, Jaan Sööt) ja selle teised, Dagö (1998, Lauri Saatpalu) ja servapidi ehk ka Eriti Kurva Muusika Ansambel (1991, Sven Kuntu, kes osales ju Panto 1990. aasta debüütplaadi „Pantokrator 1” laulu „Sundimatu jutustus tõelisest kevadest” juures ja kellele on uuel, 2009. aasta plaadil pühendatud laul „Pilvedesse sõidan paadi”). Igatahes pole EKMA-d Tartus iial kohatuks peetud.

Pantokraatori nimi on Zeusi lisanime ülekannet kristlikku konteksti (Vägede Issand, Kõigevalitseja, siis Kristuse jumalikkuse tähistaja). 1988. aastast peale esines bänd päikese-risti all. Debüütplaadi kaanel on taevapõdrad (Kaljo Põllu), millega esiajaloolises kunstis väljendati loomismüüti. „Valge raamatu” kaanel ilutseb Asko Künnapu kujundatud Uroboros, germaani mütoloogiast tuntud Miðgarðsormr, s.o omaenda saba õgiv madu, kes kehastab aja tsüklilist kulgu, igavest taastulekut ja loomiseelset seisundit, mil puuduvad vastandid. Varase Panto muusikas ja sõnades valdab selgelt paganlik alge (seda stiili on nimetatud ka etnoprogeks), mis ei otsi aga konflikti kristlusega: „Sallivust voolaku sinusse,/ virsikumahla sadagu pilvedest,” („Olen su vend”). 1980. aastate lõpp ja 1990. aastate algus oli aeg, mil polnud midagi imelikku paluda ka ühel elaval

legendil sadade tuhandete kuulajate ees näiteks Loojat, et too Maarjamaal hiiepuid hoiaks. Selline oli ajavaim. Ja see oli väga ilus.

Panto religioosne tahk pakub huvi muuhulgas Tartu 1980. aastate kultuuriloo mõistmisel. Ma ei tea, kuidas Tallinnas, aga tundub, et Tartus on religioossus – mitte viimases järjekorras siseemigrandi Uku Masingu tõttu, ja ma ei mõtle vaid kristlikku religioossust – seondunud vähemalt XX sajandi teisel poolel ikka ka mingi teisitimõtlemise, vastupanuga. Seda religioossust ei iseloomusta fanatism ega dogmaatilisus, palvevennalik-öelik indlemine, selle juures on ikka annus skeptilist akadeemilisust, vägivallatust ja mingit *noblesse*’i: „Kes otsis jumalat mus, sai petta, / sest minu seeski on vaid inimpilk. / Üks on kindel, et mu hele-valget särgisiidi / eal ei määri ükski veretilk” („Kõnelen sinuga kevadekuul”). Religioosse hoiaku osatähtsust võib näha ka mitmete Pantoga seotud inimeste (nt Priit Karm, Anne Türrpu ja Urmas Petti) hilisemas käekäigus.

Ja ehk oli ka Tartu linna suletus see, mis ergutas rändama mõttes: kontakte kaugete kultuuridega otsiti eelkõige kirjasona kaudu (nt Linnart Mäll, Jaan Kaplinski) ja püüti leida sidet omakultuuri ürgalgetega (ugrimugri). See oli mingi rahvuslik konservatiivsus, püüd säilitada kohalikku identiteeti, soovimata muutuda seejuures anakronismiks. Mulle näib, et Tartus on eestlus seondunud ikka pigem kultuuriga, mitte riigiga. Vähemalt Liivi sõja lõpust peale on riik Tartu jaoks kuidagi teisejärguline asi. Suuri riigiasiasid Tartu tänavail naljalt ei kohta. Võidusambaid Tartusse ei püstitata.

Varase Pantokraatori kõrgaeg jäi *perestroika* ja Laulva revolutsiooni perioodi, kuid siiski on raske näha teda ajakajalise, kõivulikult öeldes „aja-liku” bändina (aja-likule vastandab Kõiv koha-liku). Sest midagi otseselt ühiskondlikku või poliitilist nende muusikast ei leia, küll aga suutis ta anda impulsse ajavaimule. Mis tähendab ka, et see muusika peaks aegumisele hästi vastu panema. „Valges raamatus” seisab: „Panto tegi kogu aeg proovi. Kui Brežnev suri, tegi Panto proovi. Kui Tšernenko suri, tegi Panto proovi. Ka Andropovi lahkumist tähistas Panto proovitegemisega. Gorbatšovi viinaseaduse peale tuli samuti ületamatu prooviisu. Proovi tehti ka Rahvarinde miitingute ajal ja ka siis, kui kõik teised laulsid öölaulupeol. Panto tegi proovi. Nad võisid seal Moskvas või Tallinnas korraldada mida iganes, Panto tegi ikka proovi”. Riigiks, mille poolt lauldi, oli esmajärjekorras ikka „rahuriik, vaba meele varjukoda, inimpõlve rõõmurada” („Olen su vend”).

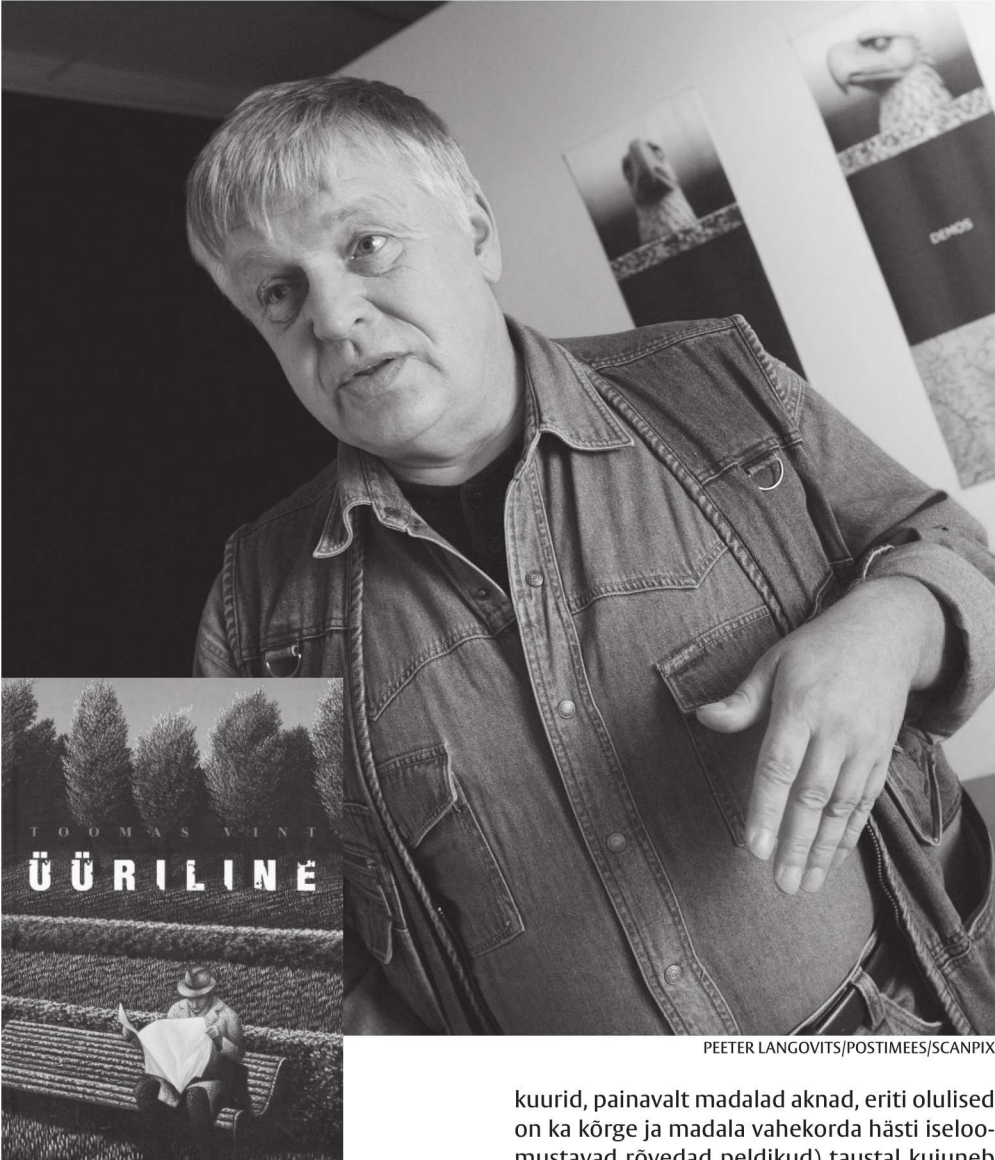
Mälumängud

„Valge raamatu” järgi andis Pantokraator viimase avaliku kontserdi 1992. aastal Pärnus festivalil FiESta – ööl vastu päeva, mil Eestis toimus rahareform (20. VI 1992). Bändi eluiga oli siiski aasta võrra pikem: Panto viimane avalik kontsert anti Pärnu viimasel FiEStal: laupäeva, 26. juuni ööl vastu pühapäeva, 27. juunit 1993. aastal. Küllap on viimase kontserdi asendiga mäletajate mälusoppides nii, nagu Madis Kõiv on kirjutanud raamatus „Kalad ja raamatud”: „Ma ei saa enam järjekorrast kinni pidada. Järjestusse ei mahu tõesti kõik ära. Võibolla omal ajal mahtus (kuidas, ma ei tea), aga tagantjärele ei kuidagi”. Ühtlasi lõppes sellesama kontserdiga ka kaheksa aastat kestnud FiESta, „fantastiliste rituaalide ja tohutu tulevargiga”, nagu on kirjutanud Valter Ojakäär (Seitse päeva muusikat vihmases Pärnus. – Sirp (9. VII 1993), nr 27, lk 11). Lõppes fiesta ja algas argipäev.

Olgu kuidas on, sellest mälusegadusest järeldub ka, et „Valge raamat” pole siiski täiel määral dokument, mida ta näib olevat vast esmapilgul, ega ka ainult ajalooramat, nagu seda on samuti nimetatud, vaid muu hulgas stiliseeritud kunstiteos. Raamatuloo jaoks sobis rahavahetus lõputähiseks tõesti paremini. Sest tagasivaates näib see olevatki loo loogiline ots. Kuid otsa sellega Pantokraator õnneks siiski ei saanud. Ilmamadu vahetas üksnes nahka.

Da Vindi kood

„Üüriline” on nagu Toomas Vindi raamat ikka: jäädakse ilma naisest ja rahast, piilutakse vanamutte, onaneeritakse, aga kõik see käib mingi kõrgema eesmärgi nimel.

PEETER LANGOVITS/POSTIMEES/SCANPIX

Toomas Vint, Üüriline. Tulikiri, 2009. 258 lk.

Paavo Matsin

Vindi böömi nukuteater

Ühel hetkel (esimene jutt „Suur isane kala akvaariumis”) on Vindi nukud enamikus justkui kohal: meremees, kes trügib vaatama oma korterit; vanem naine, kelle aknast (aknast mitmes mõttes) saab sisse piiluda; raamatuid omav haritlane, punsunud jota ja kindlasti keegi veel, aga neid ei ole kunagi palju. Me kohtame neid hiljem mitmetes Vindi lugudes (vt näiteks korterisse sisse pressivat meremeest teoses „Kojamehe naine”, lk 30). Vana-Böömimaa nukuteatris olid selliste tegelaste analoogideks Faust, Genoveva, Don Juan, Kurat, Printsess, Talunaine, Surm, Narr, Röövel – metafüüsilised nukud barokses lavakujunduses. Erinevate meistrite Don Šajn või Smrtka võisid erineda, aga mitte palju, nad pidid olema äratuntavad. Vanim säilinud nukk Tšehhis on Eremiit, lepime kokku, et see võiks meie loodavas süsteemis väikeste reservatsioonidega olla Vindi juttude erootiliselt vaevatud peategelane. Vindil on see mees, kes on sattunud tavapärasest erinevasse keskkonda, kellest on naine („Minu elu prostituudiga”, ka „Üüriline”) või vanemad („Kojamehe naine”) või naine ja raha („Üüriline”) kaugenenud. Kui see tegelane on naine, siis ärkab ta ühel päeval hüljatud paisuva kõhuga rasedana („Topeltvalguses”), kui mees, siis paneb üha tühjenev köht ta ette halturategemise („Suur isane kala akvaariumis”, „Üüriline”) või naise najal elamise, enese äramüümise deemonliku küsimuse („Kojamehe naine”).

Lavakujundusest

Böömi lavakujunduse barokk peaks vastama sellele, millesse tegelane teose alguses ärkab (päris otseste ärkamisstseenidega algavad „Kojamehe naine”, „Topeltvalguses” ja „Üüriline”). Selle teistsuguse ümbruse (kummalsed

kuurid, painavalt madalad aknad, eriti olulised on ka kõrge ja madala vahekorda hästi iseloomustavad rõvedad peldikud) taustal kujuneb see, mis Vindi enda sõnu laenates loob sõnul-seletamatu: „Kui mõnikord maalikunstist räägitakse, siis metafüüsika puhul tuletatakse hoobilt varast de Chiricot meelde. Ma loodan, et ka minu maalides on seda sõnulseletamatut (tunnetuse tasemel teispoolseusega suhestuvat?), mida de Chirico esitab, kui on krunditud lõuendi pintsliilöökidega tähenduslikuks muutnud” (Eero Epneri intervjuu Toomas Vindiga, Sirp 16. IV 2004). Tavapärase komfordi, villa asemel ärkab õnnetu Eremiit korraga agulis või magalas ja tagasipöördumine koju on nii lihtne, et on täiesti võimatu. Barokselt teistsugusesse teatrisse satutakse pealtnäha vaid hetkeks, kandes oma endise hiilguse märke (sussidega tänaval teoses „Minu elu prostituudiga”, peente raamatutega agulis „Kojamehe naises”, magalas prügikasti kõrvalt leitud Masingu ja Nabokovi teostega „Üürilises”). On keeruline näidata, mis moodustab selle „sõnulseletamatuse”, ilmselt on see väga paljude tegurite üheaegne meisterlik kasutamine lavakujunduses-atmosfääris.

Eremiit, Alien või inimronk?

Võiks tunduda, et kordusi (tegelaskujud, tüüp-olukorrad) on Vindi teostes ehk liigagi palju, aga ega paljude erinevate ja üha uute tegelastega liialdamine ka iseenesest mingi väärtus ole. Pealegi, kas mingite täiesti uute tegelaste loomine ongi tänapäeval üldse võimalik, ilmselt on olemas ikkagi päris piiratud arv tegelaskombinatsioone. Vindi puhul mõjub see väikeste variatsioonidega samade asjade ülekirjutamine põhjendatult nagu metafüüsilise nukuteatri etendus uues kohas. Kui kordus oleks vaid ühekordne, tekitaks see küsimusi. Peategelane, Eremiit, on aga alati tema ise, keset oma tavakeskkonnast väljatõugatust, keset eksistentsiaalset üksindust, kord rikkamana, kord vaesemana. Ka rikas ärimees võib olla Vindi teostes järsku täiesti vaene, ta annab ära oma viimase krooni Jotale ja on müstiliselt metallitu, aga valmis aitama abivajajat („Minu elu prostituudiga”, lk 52). Ometi on tal alati erootilised fantaasiad. Vindi teostes on nukud ja neid täitvad mõtted veidi muudetud,

justkui oleksid nad tellitud küll ühe ja sama kontseptsiooni alusel, aga kohalikku metafüüsilist maastikku tundvate meistrite käest. Ka tšehhi nukuteatris ei andnud võõraste, saksa ja prantsuse nukkude sissetoomine juurde midagi erilist. Muidugi võib kalduda ka vastaspoolde, arvata, et tavapärasest tegelas- test jääb kirjanduses väheks, ja jõuda välja igasuguste mutanttegelaste juurde (vt näit Kaplinski ulmeteost „Lahkujad”). Böömi nukuteatris filosoferisid Mefisto ja Faust, ega neile polegi vist tegelikult väga palju lisada põhimõtteliselt võimalik. Nii ei mõjugi Kaplinski „Lahkujate” filosoferiv inimronk ja maalikunstnikust inimahv eriti usutavalt, pealegi on nad lihtsalt Bulgakovi romaani „Koera süda” või kas või Alieni/Predatori võrdlemisi idealistlikud kordused. Väljastpoolt oma loomingut sisse toodud korduses peitub aga alati oht kalduda banaalsusse. Kaplinski on lasknud lisada teose lõppu ka inimahvist kunstniku pildid, mis on tehtud muidugi päris kunstniku poolt, kelle nimi ka raamatus kirjas. Radikaalselt võttes oleks võinudki ju raamatu kujundada ahv. Müstifikatsioonidega tuleb lõpuni minna. Ka Vint on lisanud „Üürilise” teksti müstifitseeritud tegelase novellid. Ta on ka ajakirjas veidi oma müstifikatsiooni kaarte avanud (Looming 2009, nr 10). Igasuguste müstifikatsioonide puhul tuleks aga hoiduda nende avamisest, äraseletamisest, pärast seda kaotavad need oma salapärase ja inspireeriva jõu.

Seksuaalsuse metafüüsika: Evola, Vint ja Luhaäär

Mulle tundub, et suhteliselt mõõdapäas- matuks ja keskeks elemendiks Vindi teostes on seksuaalsuse metafüüsika. Selles mõttes ma ei usuks autorit, kui ta oma koduleheküljel tõl- gendab näiteks kojamehe naist Evit (romaan „Kojamehe naine”) okupatsioonivõimu metafoorina (<http://toomasvint.com/kirjanik-toomas-vint/kojamehe-naine-1995/>). Autorit, kes räägib midagi oma teoste kohta, ei tohi kunagi usaldada, hea teos on alati autorist targem. Evi on raamatus ikkagi väga mitmeplaaniline seksitädi. „Kojamehe naise” puhul piisab ka, kui vaadata romaani 2004. aasta väljaande kaanekujundust, kus telliskivimüüris avane- vast aknast paistab keset salapärast maastikku lebava naise veatu ja ebamaine torso. Sama- sugust veatut (eestvaates) ja sõnulseletama- tut torsot kesk taimehämarust võib näha ka romaani „Minu abielu prostituudiga” kaanel. Mõnes mõttes võiks võtta neid raamatu lava- kujunduses kasutatud maalifragmente viibe- tena millegi okupatsioonivõimust palju keeru- lisema, seksuaalsuse metafüüsika suunas.

Antud vallas kõige põhjanevam töö pärineb minu arvates traditsionalistist paruni Julius Evola sulest ja kannab pealkirja „Meta- fisica del sesso” („Soo metafüüsika”, 1958). Evola arvates peaks tõstma armastus, kokkusu- lamine vastassooga, inimese kõrgemale tase- mele, aga paraku ei ole profaanse armastuse miraažid selleks võimalised. Ometi näeme me armastuses midagi ka absoluutset, see on just- kui väljaspool head ja kurja. Armastus, millega puutuvad kokku Vindi tegelased, on tihtipeale kas lõppenud või miraažlik: naine on põgene- nud ja see, kellega oma kirgi rahuldatakse, kuu- lub tülgaastavasse põhjakihti või on prostituut, pärast kellega lävimist tuleb end pesta. Naine võib olla ka mehest vanem, näiteks korteri- perenaine või ämm („Üüriline”). Üheltpoolt türanniseerib seksuaalsus inimest, surub kõik muu alla ja on äärmise degradeerumise ning inimlikku olemist läbiva demonismi tunnis- tuseks, teiselt poolt peitub siin potentsiaalne võimalus lõhkuda oma individuaalne suletus. Tee äärest leitud võõras naine („Mäluauguga naine”) võib sisaldada endas rohtu eksistent- siaalse hirmu ja üksinduse vastu. Parun Evola teooria järgi toimub nagu mingi surrogaadi otsing, et saada tagasi kaotatud naiselik, õrn atmosfäär. Sellise metafüüsilise pretensioo- niga surrogaadi puhul ei ole tegelikult mingit

vahet, kas kepitakse mõnda juhuslikku äge- dat vanamutti peenramaal, piilutakse kedagi mererannas või masturbeeritakse kõledas üüritoas. See, mida peetakse tõeliseks, on kõi- gil sellistel juhtudel Evola arvates vaid meta- füüsilise armastuse miraaž (nii on kogu teos „Minu abielu prostituudiga” kontsentreeritud just sellele hetkele, vilksatusele, mil peate- gelane korra-ks usub, et abielu prostituudiga, tõeline seksuaalsuse metafüüsika on võima- lik), pigem toimub siin siiski vaid metafüüsilise seksuaalsuse otsing. Aga milline võiks siis olla tõeline metafüüsiline seksuaalsus, kui Vindil on ainult selle miraaž?

Võiks arvata, et kui tahaksime näha otse- rünnakut metafüüsilisele seksuaalsusele, siis piisab lihtsalt sellest, kui võtta kätte mõni kohaliku tantraguru Ingvar Luhaääre teos. Tõesti, näiteks tema dokumentaalromaanis „Sensitiivid” (Intuitiivteaduste kool, 2000) tegutseb vastavalt treenitud mees, kes nopib luuleüritustelt naisi sakraalerootilisteks eks- perimentideks, et kogeda ülemaiseid nau- dinguid: „Kui olime alasti, liikusime embuses voodi poole, heitsime sellele ja – nussisime. Olin õrn ja ettevaatlik: ma ei võinud ju teada, kas Ledal on parajasti rasestumisohtlik aeg, ja ega ma ka ise tahtnud kohe seemnepurske läbi kaotada seda hõrkjat energiat, millest oleks võinud saada luuletusi. Meie nuss oli kõnelus hõrkjate tajuelamuste läbi, kõnelus sellest, et oleme luuleinimesed, kogeme valgustusela- musi ... ja nussime ... tunnetades valgustus- elamusi ülima õndsuse ja nauditava energiaga end niivisi liites ... mis ka ei juhtuks, meie oleme ületanud selle eesti rahvale ja kogu Euroopa kultuurile muidu nii omase madala ja allakiskuva suhtumise seksi, oleme libisenud sellest välja ja üle ...”.

Või Luhaääre seksistseen luterlikust kiri- kust: „Tõstsin Leda üles ja asetasin selili val- gele altarilinale. Ülalt õlimaalilt ulatusid meie poole alla Kristuse õnnistavad käed (õnneks ei juhtunud ta siin kirikus ristipuul rippuma!). Kummardusin Leda üle ja laskusin ta jalgade vahele, sisenedes temasse aeglaselt ja õrnalt. Ta elundi hõrkjad voldid olid mulle kui püha- kirjalehed, mis ilmutasid endil kirjas olevaid säralisi tunnetusi” jne. Luhaääre raamat sisal- dab kaunis pikantseid stseene, aga mõjub kõrgetele kujunditele vaatamata seksuaalsuse metafüüsika demonstreerimise asemel hoo- pis ehmatavalt alasti realismina, kuigi on ajas- tukroonikana ja mingi seltskonna iseloomus- tamiseks kahtlemata vägagi huvitav lugemine. Kui Luhaäär kirjutab kõrgeid troope kasuta- des pornograafiat, siis Vint teeb vastupidist: tema kujutab madalate seksistseenide kaudu midagi sõnulseletamatut, metafüüsilist.

Kirjaniku olukorrast

Vindi enda sõnul on ta uus teos „Üüriline” „metafoor, väljendamaks oma alale pühen- dunud kirjaniku seisundit meie riigis” (<http://toomasvint.com/kirjanik-toomas-vint/uuriline-2009/>). Juba on romaani ka kritiseeritud liiga otsese deklaratiivsuse pärast. Ei oska kommenteerida, kirjaniku sõnu oma teose kohta ei maksa väga tõsiselt võtta. Üldiselt loed Vinti ikkagi alati naudinguga. Teoses öel- dakse, et eesti kirjanik on paljas nagu hiidlase püksinööp. Ma ütleksin, et see kuulubki ilmselt antud marionettnuku olemuse juurde. Õnneks ei kirjutanud Vint „Üürilisele” mingit õnne- likku lõppu, kirjanik/Eremiit jääbki vaeseks ja viiakse karjumise pärast hullumajja. Üldiselt on „Üüriline” nagu Vindi raamat ikka: jäädakse naisest ja rahast ilma, piilutakse vanamutte, onaneeritakse, aga kõik see käib ikka mingi kõrgema eesmärgi nimel. Kui tahate lugeda rikkast ja õnnelikust kirjanikust, siis võtke ette hoopis Luhaääre „Sensitiivid”. Seal on palju juttu eduka raamatumüügiga teenitud suurest rahast 1990ndatel, ostetud korteritest ja roh- ketest armukestega tehtud välisreisidest. Mis nukk sealne peategelane võiks olla, ei oskagi aga kohe öelda.

Apollo raamatupoodide tegusad ajad

Tiia Laul: „Õnn on töötada koos inimestega, kes innustuvad ise ja innustavad teisi”

PIIA RUBER

Viimase aja jooksul on Apollo raamatupoodide ketiga päris palju juhtunud. On avatud uusi ja üha suuremaid poode, on avaldatud raamatuteemaline luuleantoloogia, on hakatud välja andma kvaliteetset raamatuajakirja. Jätkuvalt kaasatakse lugejaid raamatuklubisse ja aasta parimate väljaselgitamisse. Kuna mitmed Apollo ettevõtmised tunduvad lähtuvat millestki muust kui (ainult) majanduslikest kaalutlustest, siis otsustas Sirp asja pisut lähemalt uurida ja esitada mõned küsimused Apollo turundusjuhile TIIA LAULULE.

SIRP: Apollo andis äsja välja raamatu pealkirjaga „Raamat ©”, millesse on koondatud päris mõjus hulk tänapäeva luuletajaid, kes kirjutasid sel puhul kõik luuletuse raamatust. Teose koostajaks ja toimetajaks oli luuletaja Maarja Kangro. Kuna esindad esmapilgul ja -joones kirjasõna kaubanduslikku poolt, siis kuidas tekkis idee anda välja luulekogu – kui on ometi teada, et enamasti ei anna luulekogusid eriti müüa? Mis oli sellise teose ja teo eesmärk? Ja veel: kas oled üllatunud „Raamatu ©” suhtelisest edust – püsib see ju juba mitmendat nädalat Apollo ilukirjanduse esimese kümne seas?

TIIA LAUL: Idee tekkis üle aasta tagasi. Kurb tõdeda, kuid tundub, et traditsiooniline raamat on kogu muu meedia ja meelelahutuse kõrval inimeste jaoks aina vähem oluline. Raamatuteemalise luuleraamatu väljaandmine

väljendab soovi tõsta just traditsiooniline raamat pjedestaalile. Ja kes sobiks seda veel paremini tegema kui luuletajad. Läbi aegade on ju luuletatud kellelegi või millelegi, miks mitte seekord siis raamatule – kas tema auks või paraku mõnikord ka tema häbiks.

Eestis on palju häid ja väga eripalgelisi luuletajaid; tundus omamoodi huvitava võimalusena saada nendest suur osa ühte kogusse ühel teemal luuletama. Ma ei arvagi, et raamatuteemaline luuletus, pilt ja kirjanäidis väga põhjanevalt meie luuletajaid iseloomustab, aga mingi peegelduse eesti luulest ja luuletajatest annab see ehk siiski. Nii et raamat kannab ka väikest antoloogilist lisaväärtust.

Luuleraamatu müügi osas olin ilmselt liiga idealistlik, aga oleksin oodanud just tavaostajatelt veelgi suuremat aktiivsust „Raamatu ©” ostmisel. Mis seal salata, eks ühelt poolt on Apollo raamatupoodide ketina saanud oma luulekogu ka väga uhkelt eksponeerida. Teiselt poolt ootas just maaraamatukogudele rahakogumise fakti suuremat mõju „Raamatu ©” ostmisele ajendamisel. Samas on aga mõisteta, et igasuguseid heategevusprojekte, mida toetada, on tõepoolest väga palju ning midagi pole teha, iga inimene lihtsalt ei huvitugi luulest.

Kutsusin maaraamatukogudest noori seda luulekogu ka meie klientidele tutvustama ja soovitada ning lausa viiest koolist käisidki noored kohal. Loodan, et see oli ka nende jaoks natuke teist laadi kogemus ning sellise eesmärgiga käik lähendas ka neid endid eesti luulele. Minu meeldivaks üllatuseks ostsid vähemalt ühe kooli luuleteadlikud noored sealsamas paar eksemplari ka endale.

Rõõmu teeb aga raamatukogude suur huvi. Harvad pole juhud, kus alguses tellitakse paar eksemplari ja siis veel mõned või lausa 10 – 20 juurde. Kuna raamatukogud saavad „Raamatut ©” osta 75 krooniga, siis paraku nende ostudest maakoolide raamatukogudele lisa ei kogune. Aga detsember on ju veel ees ja ehk teeb see lahkemaks ka teised ostjad.

Vaadates nüüd valmis „Raamatut”, kuidas tulemusega rahul oled?

Olen tulemusega väga rahul ja ülimalt tänu-lik Maarja Kangrole, kes kõrvalt vaadates selle idee mängleva kergusega ellu viis. Talle sekundeeris suurepärase ja väga kannatliku meelega kujundaja Andro Küün. Esimesed luuletused üllatasid mind pisut, aga kui neid juurde tuli ja Maarja need loogilisse järjestusse pani ning kui said lisatud ka pildid ja autograafid, läks asi aina huvitavamaks.

Nautisin väga kogu luuleraamatu tegemise protsessi, meie kohtumisi ja arutelusid, see oli igapäevatööle mõnus vaheldus.

Kuigi ma enda arvates kujutasin varemgi päris hästi ette, kui oluline ja tähtis ning sageli valuline on iga kirjaniku ja ka kirjastaja jaoks uue olulise teose sünd ning elutsükkel, usun, et antud kogemus avas mu silmad selle koha pealt veelgi enam. Iseasi, kui palju suudan ma ise või saab Apollo Raamatud mõjutada iga konkreetse raamatu elutsükli.

Teine Apollo värske ettevõtmine, mis ei paista vähemalt mu silmale kaugeltki/üheselt kommertslik, on „Eesti esimene raamatuajakiri” Lugu, mida on pandud vedama kolm inimest, kellest kaks on jällegi luuletajad – Mihkel Kaevats ja Kätlin Kaldmaa, viimane neist ju ka arvestatav ilukirjanduse tõlkija. Lugesin just ilmunud esimest numbrit ja panin tähele, et ajakirjas tõstetakse esile ka ilukirjandusteoseid, mida pole välja andnud suured kirjastused. Mis on sinu silmis ajakirja Lugu põhilised eesmärgid ja ülesanded ja sellega seotud lootused?

Ajakirja idee käidi välja Apollo kirjandusklubis, mis on üks heade mõtete koht. Silmas pidades seda, et Eestis tõepoolest raamatuajakirja polnud ning et raamatuturg on väga kirju ja uue- neb kiires tempos, kinnistus aina enam mõte, et nõudlust taolise ajakirja järele peaks olema ja asi tuleks käima panna.

Raamatuajakirja Lugu eesmärgiks on tut-

vustada raamatuhuvilisele inimesele raamatuid natuke pikemalt ja põhjalikumalt kui lihtsalt reklaamtekstidena ajalehesabas. Tahtsime, et ajakirjas leiaksid kajastamist nii uued kui ka vanemad teosed, nii ilukirjandus, käsiraamatud, teatmeteosed kui ka palju muud.

Omaette eesmärk on objektiivsus, kui-võrd see antud teema puhul üldse võimalik on. Teemade, raamatute ja autorite valik ei tohi kuidagi olla seotud äriliste kaalutlustega. Nii nagu poemüüjad valivad igal nädalal oma lemmikraamatud täiesti sõltumata sellest, kui äriliselt kasulik või kahjulik see Apollosele on, või kirjanikud soovivad igakuiselt oma lemmikuid, samamoodi on ka toimetusel ja kunagi võib-olla ka laiendatud kolleegiumil täiesti vaba voli valida just nende arvates raamatu-ajakirjale Lugu kõige sobilikum sisu.

Loodan, et ajakiri leiab võimalikult laia lugejaskonna ning sellest saab käepärane abimaterjal ka raamatukoguhoidjatele ja kirjandusõpetajatele. Vähemalt praegu on huvi ajakirja vastu päris elav.

Samuti nagu luulekogugi puhul teeb ajakirja väga pühendunud, sellest tööst rõõmu tundev ja kõrgel tasemel meeskond. Ajakirja ja luulekogu ilmutamise juures on olnud äärmiselt oluline Apollo mõnusa kollektiivi ideeline toetus ja tehniline abi. See pole öeldud vaid poliitilise korrektsuse pärast. Õnn on töötada koos inimestega, kes innustuvad ise ja innustavad teisi.

Neljandat aastat korraldab Apollo oma lugejate seas küsitluse aasta jooksul ilmunud parimate raamatute kohta (tähtajaga 14. detsember ja kategooriates „ilukirjandusteos eesti autorilt”, „eesti keelde tõlgitud ilukirjandusteos”, „ajaloo- ja elulooraamat”, „lasteraamat” ja „luulekogu”). Kuidas on lood osavõtuga – kas vastajate arv kasvab, kahaneb või püsib enam-vähem sama?

Kõige enam hääletajaid, peaaegu 4000, oli teisel aastal. 2008. aastal olime ise natuke loiumad ning osavõtjate arv kahanes kohe poole väiksemaks. Käesoleval aastal loodan aga uut osalejate rekordit, sest tänase seisuga oli hääletajaid juba üle 3200, kuid võimalus oma lemmikute poolt hääle anda kestab veel 6. detsembrini.

Aasta parimaid raamatuid saab valida kas kohapeal poodides või elektrooniliselt aadressil www.apollo.ee/kysitus/. Igas nimekirjas on ära toodud kümme kandidaate, sellele lisaks on võimalus esitada oma kandidaat lahtrisse „muu”. Mille põhjal need kümme välja valitakse?

Kümne kandidaadi valimine on üks aasta keerulisemaid ülesandeid. Tegelikult on hääletajatel alati võimalus lisada viimasesse lahtrisse oma lemmik, juhul kui seda nimekirjas pole, aga paraku kasutatakse vaba rida väga harva.

Püüame koostada nimekirjad võimalikult laiahaardeliselt, et need kajastaksid paljude maitset, kuid üldjuhul pole see siiski vastava valdkonna müüginäitaja alusel moodustatud rivi. Loomulikult on iga valik subjektiivne, eks kajastu selleski nimekirjas meie endi maitse ja arvamused. Näiteks ajaloo- ja elulooraamatute nimekirja koostamiseks tegime väikese sisehääletusvooru. Arvestame ka meedias antud hinnangutega raamatule ning ühtlasi püüame jälgida, et sinna saaks raamatuid erinevatelt kirjastustelt.

Kuna lemmikraamatute hääletus toimub novembris ja nimekirja paneme kokku oktoobri lõpus, siis jäävad vaeslapse ossa raamatud, mis ilmuvad aastaks kõige atraktiivsemal ajal – novembris, detsembris. Mõnikord lisame need küll järgmise aasta valikusse, aga kui teos on juba saanud mõne auhinna või tuleb võrdselt kaalumisele näiteks selle aasta aprillis ilmunud raamatuga, siis paraku on hiljem ilmavalgust näinutel nimekirja pääsemiseks mõningane eelis.

Apollo värsketest ettevõtmistest paistab avalikkusele kõige rohkem silma muidugi uute kaupluste avamine: Tartus Lõunakes-

kuses ja muidugi pealinna värskes elustiilikeskuses Solaris. Tunnistan, et ma pole (veel) harjunud seal Solarise poes käima. Pood ise tundub küll mõnus, aga see on ainus koht selles elustiilikeskuses, mis haakub minu elustiiliga. Olen ikka jäänud ustavaks Viru tänava hubasele raamatumajale. Millised on su enda mõtted seoses uute pindadega ning kas ja kuidas kajastub uute poodide avamine raamatute läbimüügis?

Mu enda hingelaadi ja elustiiliga sobib ka Viru tänava pood, aga paraku jäi kunagine suurim raamatukauplus meie valikule kitsaks ning uue ja tunduvalt suurema pinnaga pood Tallinnas oli Apollose konkurentsis püsimiseks lausa eluküsimus. Sama olukord oli ka Tartus, kus kaubamajas paiknev raamatupood on tänapäevase raamatuvaliku jaoks liiga väike.

Lisaks võimalusele pakkuda uutest poodides tunduvalt laiaulatuslikumat raamatuvalikut ja lisatooteid (Solarises näiteks filme, muusikat, kunstikaupa jne), oli eelkõige just Solarise puhul omaette eesmärgiks ka huvitavate, harivate ja rahvast ligi tõmbavate sündmuste korraldamine raamatupoe pinnal. Praegu leiab Solarise Apollos aset keskmiselt kaks kuni neli üritust nädalas.

Kuna ma muudes väljaannetes peamiselt vaid läbimüüki ja edetabeleid kommenteerin, siis võtan siinkohal endale vabaduse nendel mitmel pikalt peatuda. Loomulikult toovad esimeste päevade ja nädalate avapakumised poodi väga palju uudistajaid ja ka ostjaid. Solarise ja Lõunakeskuse algusaegade müük on olnud tõesti väga hea. Kuid eks jõujoonte lõplikku paiknemist näita tulevik. On ilmselgelt naiivne loota, et eesti rahvas hakkab kahe suure poe võrra enam raamatuid ostma ja veel masu ajal.

Kuidas, mille alusel valite teemasid ja käsitletavaid teoseid Apollo raamatuklubis?

Tähelepanelikumale klubilisele on selge, et valik pole eriti süstemaatiline, pigem isegi kaootiline. Kirjandusklubi algusajal oli plaan vestelda neil õhtutel eelkõige tõlkekirjandusest. Tasapisi hakkas kirjandusklubisse aga üha enam sattuma ka eesti autoreid ja nende teoseid. Kohapealne autor on ikka põnevam kui autor, kes on kusagil kaugel.

Mõnikord on kirjastaja pakkunud oma autorit või raamatut, teinekord olen ise pärast mõningaid mõtisklusi või lugemiselamusi käinud välja mõne teema või autori, aga viimane kogemus oli üpris omapärane: autor pakkus ennast ise ja tegi seda nii atraktiivselt, et panin talle aja kinni.

Teatud mõttes ongi Apollo kirjandusklubi algne vorm ise oma piirid ületanud, aga ega me pole talle seadnud ka mingeid barjääre – las ta areneb ja muutub.

Mulle endale meeldisid algusaja väiksemad ja intiimsemad õhtud Raamatumajas rohkem ning eks igas uues asjas on ka alguse uudsus ja võlu. Paraku hakkas Raamatumaja kohvik kohaletulnud rahvale üha kitsamaks jääma ning sealt väljakolimine oli paratamatus. Eks nüüd tuleb püüda leida see miski ka Solarises.

Kuidas ilmneb masu raamatupoodides? Milliseid muutusi on näha läbimüügis või nimetuste arvus?

Masu ilmneb raamatupoodides küllalt sarnaselt kogu ülejäänud jaekaubandusega: nii kliendid kui paratamatult ka kaupmehed ning nende hankijad (raamatukaubanduses siis kirjastajad) keskenduvad väga suures osas allahindlustele. Ostetakse müügi edetabelites figureerivaid raamatuid ja allahindluskampaaniate kaupa. 2008. aasta sügisega võrreldes on Apollo raamatupoest ostetud raamatu keskmine hind langenud üle 15%, mille tingivad peamiselt pidevad kirjastuste allahindluskampaaniad ja Apollo puhul ka poodide avamiskampaaniate soodusmüügid.

Samas leidub ikka nn raamatufriske, kes majanduslikult olukorrast olenemata ei suuda keelduda huvipakkuvast raamatust. Loodame, et päris kõik raamatuhuvilised eestlased ei pea siiski valima leiva ja raamatu vahel, vaid võivad soovi korral pakkuda enesele mõlemat.

Kuidas võiksid siinsed kirjanikud/kirjastajad mõelda rohkem enda turundamisele?

Kui veel aasta või paar tagasi võis teha päris paljudele kirjastajatele etteheiteid nende passiivse suhtumise pärast raamatute turundamisse, siis viimasel ajal on see olukord märgatavalt muutunud. Saan peaaegu iga päev paar kirja mõtete ja küsimustega, kuidas üht või teist raamatut Apollo poodides paremini esitleda. Eks me püüa jõudumööda kõigile mingi võimaluse leida, kuigi soovide kasvades läheb see aina keerulisemaks.

Praegu, novembri keskpaigas, jõuab iga päev müüki 15–20 uut eestikeelset raamatut, seega umbes 300–400 raamatut kuus. Ka parima tahtmise juures ei suuda kõige suuremgi pood kõiki neid raamatuid suurte virnadena eksponeerida. Peame tegema valiku, mida eksponeerida suuremalt ja mida tagasihoidlikumalt, mõnele meie valik sobib, mõnele mitte.

Kindlasti peaksid nii autorid kui ka kirjastused veelgi enam püüdma oma teoseid tutvustada meedias, proovima leida võimalusi lugejatega kohtumiseks ja iseenda tutvustamiseks. Kuna just tundlikuma meelelaadiga kirjanikul endal võib olla seda väga raske teha, siis soovitaksin igal autoril valida hooliga, kus kirjastuses oma teos välja anda. On kirjastusi, kes toetavad oma autoreid väga, aga on ka neid, kelle huvi raamatu vastu lõpeb selle väljaandmisega, teose edasine käekäik polegi nagu enam oluline.

Kuid on ka teistsuguseid kirjastusi. Hiljuti selgitas neist üks, kuidas nemad tõstavad oma teosed meedia kaudu müügiesitabelitesse. Paraku on see teadmine ja oskus tänapäeval väga suures osas edu võti, lisaks „rahva maitse” tabamisele. Mõnikord võib see maitse meeldida, teinekord mitte.

Millist kirjandust sa ise armastad lugeda? Kas eelistad kodumaist kirjandust tõlke- teostele või vastupidi? Millised on su meelest eesti kirjanduse head ja vead?

Mulle meeldib lugeda heas keeles kaasa haaravat suurt lugu, kus loo haarde laiendamiseks on mõnikord sisse toodud ka müstilisi või väga ebatavalisi elemente. Kuigi ma püüan toetada ja lugeda sagedamini eesti autoreid, leian paraku oma ootustele rohkem vastavad teosed siiski tõlkekirjanduse hulgast, aga mitte alati. On ka suurepäraseid eesti autorite lugusid.

Kodumaist kirjandust pole ma kindlasti nii piisavalt lugenud, et saaksin teha väga põhjapanevaid järeldusi. Mulle on silma jäänud päris paljude eesti kirjanike väga hea ja mitmekesine keelekasutus. Kuna ma ise selles kunstis eriti osav pole, siis seda enam naudin lausa omamoodi (üle)ilustatud keelt, keelt, mida ma igapäevaelus vähe kuulen ja kasutan. Suuresti just keele nüansirikka ja ebatraditsioonilise kasutamise tõttu imetlen ka eesti luulet, mis (mitte küll päris alati) on minu meelest kuidagi ehedam ja haaravam kui nii mõnigi eesti proosateos.

See pole ilmselt viga, vaid pigem minu lugemismaitse eripära, kuid paraku ei kõida mind eriti eesti kirjanduses oma koha leidnud üksjagu lihtsustatult ja igavalt tänapäeva peegeldavad teosed. Mida tänapäevasem ja lähedasem on lugu, seda veenvam, ehedam ja loogilisem (ka kõigis oma ebaloogilistuses) see peab olema. Kui juba kirjutada ajast ja keskkonnast, kus me just praegu elame, siis paluks ka kõiki pool- ja veerandtoone, muidu tõesti ei viitsi lugeda.

Millised on sinu viimase aja eredaim(ad) lugemiselamus(ed)?

Mu lugemisperiood algab tavaliselt kusaigil jaanuaris ning pidurdub olude sunnil septembris, nii et paari viimase kuu jooksul polegi ma suurt midagi lugenud. Aga viimastest nn aktiivsest perioodist ei jätnud mindki puutumata Sofi Oksaneni „Puhastus” – võimas romaan. Tema igas lauses on tunda, et autor kirjutab sellest, mis talle tõeliselt korda läheb, võib-olla selles ongi üks ta raamatute edu võti.

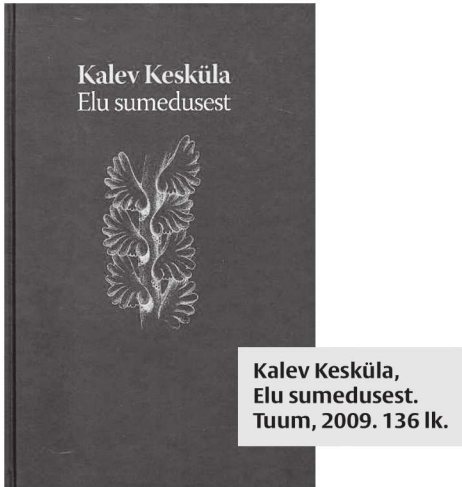
Kuid kõige eredama lugemiselamuse pakkus ikka mu vana lemmik Nikolai Baturin ning tema „Delfiinide tee”. Just selline suur, väga intensiivne, tundlik ning ebatavaline lugu. Ja missugune keelekasutus – nagu muusika ...

Küsinud **Jan Kaus**

Üksildase uitaja mõtisklused

Kalev Kesküla raamat on inimeselt, kelle lootused on vajunud unustusehõlma ja mõistusel jagub vahedust.

Mihkel Mutt

Miks Kalev Kesküla on hakanud soome kirjanikuks? Nii küsisin endalt, kui olin lugenud viis lehekülge tema uut raamatut. Sest kas pole mitmed põhjanaabrid viljelenud vormilt ja laadilt natuke sarnast? Sääraseid lühemapoolseid lugusid, marginaali, novelleti ja kolumni vahepealset leidub Erno Paasilinnal, Paavo Haavikkol, Veikko Huovisel ja teistelgi. Ja ka neid iseloomustab napp, konstateeriv stiil, kuiv huumor, segu (enese)irooniast, melanhooliast, stoilisusest ja laiaist humanismist. Aga see ei kõla minu suust vähimalgi määral etteheitenä, vastupidi, sest mulle see laad väga meeldib. Ja oluline pole lõpkes formaat, vaid millega seda täidetakse. Kesküla on väljendanud paiguti jahmatava aususega oma hingesisu, niihästi äsja poolesajaseks saanud valge isase änge ja rõõme kui ka teinud tabavaid märkusi ümbritseva maailma suhtes. See on raamat inimeselt, kes on jõudnud seisundisse, mil lootused on vajunud unustusehõlma ja mõistusel jagub vahedust.

Autori fookusesse on jäänud üsna erinevaid asju, aga need kristalliseeruvad kokkuvõttes üheks: see on inimolu, millele tundliku hingega haritud indiviid, kes on juhtumisi ka mõistev ja heatahtlik, joont alla veab. Ta on kohati üleolev, sealpool kurja ja head, samas kaasatundev, vahel natuke patroneerivgi.

Samas läheb aga Kesküla „kaugemale” kui soomlased. Põhjus on minu meelest ilmne. Kuigi soomlane on raske- või tumemeelne, on tas ikkagi identiteedikindlust ja enesejulgust, ta teab, mis ja kes ta on, sest toetub oma ajaloole, moraalsele ja üldse hingeliselt kindlale pärandile. Soomlane on juurtelt tõupahas. Seevastu Kesküla mina-kujund on paratamatult segaverelise oma, meie ajalooga samaloomeline. See on targa ja endast teadliku serva peal elaja oma, kes adub oma eksistentsi hiilgust ja viletsust. Ta ei suuda ennast petta, tal ei ole toetuda millelegi peale selle, et „jah, olen inimene, kellele on antud võime end ja oma aega läbi näha ning paika panna”. Seda on väga palju, aga samas väga vähe, sest sellest ei tulene midagi, see ei idane kuhugi ja selles on tõelist absurdiraagikat. Ta võib teada, et on parem kui tuhanded teised – kuskil mujal, enne ja pärast teda, aga tema jääb ikka siia, aegruumi sissele punkti, ja üksnes ... naeratab. („Ja inimene väärib ikka natuke rohkem, kui elu jaksab talle pakkuda”, lk 19.)

Kuna kogumiku palad on pea kõik ühepikkused ja -laadsed, siis elukutselise lugejana hakkasin peagi ootama, millal tekib esimene väsimustunne, tõrge. See saabus 44. lehekülje juures, aga päriselt seda ei tekkinudki, lugesin raamatu läbi ühe hooga. Muidugi on kogumikus eriti väljapaistvaid ja teistest natuke nõrgemaid palu.

Osalt johtub see autori enda kehtestatud vormisundusest või žanridiktaadist. Kui oled hakanud niimoodi „panema”, siis tuleb aina jätkata. Aga aine, millest neid palasid vormida, võib olla vägagi erinev nii laadilt kui ulatuselt. Siis tuleb seda kas venitada või lõigata. Sama võib ju aeg-ajalt märgata isegi kõige suuremate riimilise luule meistrite puhul. Vormi-

sundus tingib ikka kaheldava kattega sõnade kasutust.

Nii tundubki mõnes „Elu sumedusest” palas pisut retoorilist täitematerjali, mõnes aga jääb sideainet nii väheks, et see takistab mõistmist, tuleb hakata mõistatama. Mõned lood meenutavad põhimõtteliselt üht liiki luulet (ei maksa unustada, et K. K. on staažikas luuletaja, mida selleski raamatus tunda). Viimase puhul on laotud „pildikestest” või „mõistekestest” ahelad, mis kuuluksid justkui erinevatesse valdkondadesse, oleksid irdu. Ja ootus on sellel, et nende ühendamisest, sisepeegeldustest sünnib lugeja peas kujund, tekib kunst. See võib tekkida, aga võib ka mitte. Ka mõne siinse pala lõpus on järjetikku eri „ooperist” lauseid taandridadega – need peaksid töötama nn kujundiliku (mitte tegevusloogilise) puändi põhimõttel. Tunnistan, et mõnikord jäid need seosed minu jaoks siiski tabamatuks või liiga üldiseks, näiteks palades „Klassikaliseist kultuurist” või „Kuidas riik omale sumedust otsib”. Muidugi, kõrgeimal tasandil on kõik siin ilmas omavahel seotatav.

Mõnikord on makstud natuke lõivu. Ma ei oskagi öelda, millele. Agasäärane näide: „Vahel on su sõbrataril jalas nii paksud karupüksid ja tanksaapad, et sa ei jaksa tal paluda neid ära võtta, riietuda negližeesse, et tantsida viimast tangot Pariisis” (lk 17). Minule näib see ülepakutud, väljendeid pidi liugu laskmine. Veel paaris kohas tundub, et lause on liiga laulma hakanud ja mõte minema putkanud. See on vist „literaturu” (mitte „literatuur”!)

Autor teeb üldistusi. On aga selge, et marginaalistiil nõuab omajagu kõlksutamist ja selitamist, maksimalismi, paradokslemist – ikka sellesama neetud vormisunduse tõttu. Need on väga pirtsakad töövahendid kes tahes meistri käes ja väiksemad väärtused on siin nii paratamatud, samas on nende tuvastamine sedavõrd seotud lugeja enda maitsega, et loobun sellest.

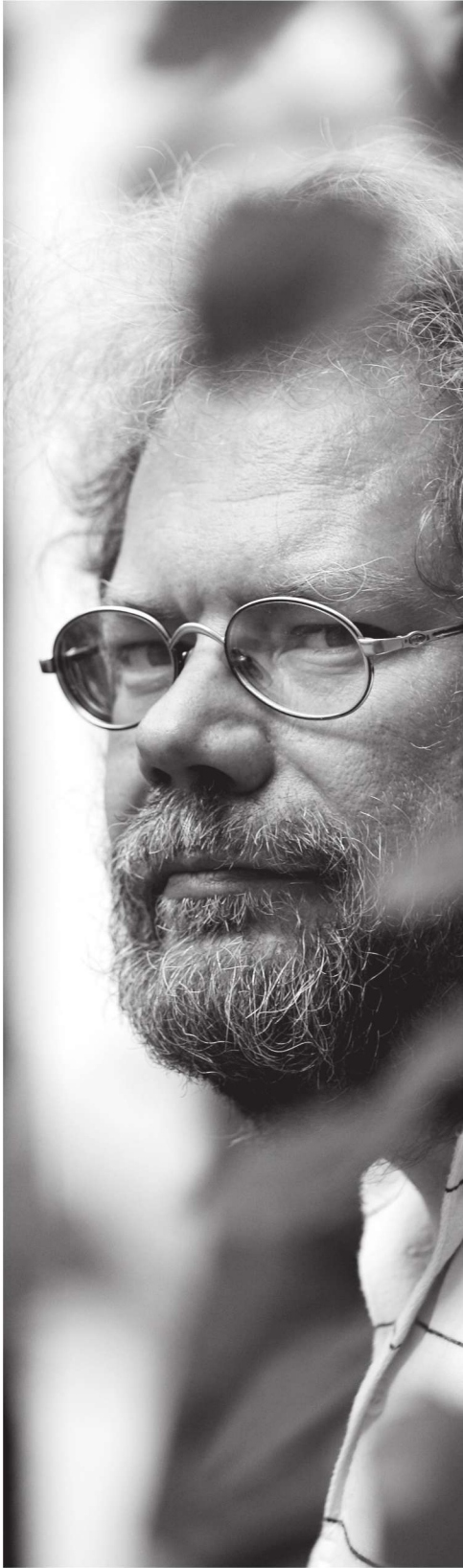
Palad on jaotatud tsükklitesse teemaringi järgi. Mulle meeldis vist enim „Meie aja kanglane”, kus on häid ja harivaid miniesseid (nt „Vahel võib inimesele naeratada õnn” Manheimerist).

Mind kui poolprofessionaalset naiste hingeelu uurijat huvitas väga Kalevi ambivalent-sus sellel alal. Ta juurdleb palju armastuse üle (nt tsükli nimilugu „Armastuse formaat” on hea, „Seksi lõpp” mitte eriti). Vahel on tal rõõmu naisest, kes „mu meele järgi, mu küljeluust tehtud” (lk 18). Aga pikapeale tekib küsimus, kas see pole mitte indulgents („perestrahhovka”), sest samas ta uneleb või sonib ikka mingitest sõbrannadest ja tüdrukutest. Kuid olgem ausad, ta teeb seda väga moraal-selt, sest nood on temaga samast eagrupid ning ta tahab nendega eeskätt rääkida. Kalevil on vaja pihinema.

Tsükkel „Lihtne eestlane” oli natuke tutvavlikum. Mõnele asjale vaidleks vastu (nt ei usu, et „Twitter” asendab mürglit, head mälu-kat, mis teadvuslehe puhtaks pühiks, vt „Mürgel ja unustus”).

Kokkuvõttes oli raamat mulle osalt ootuspärane (kui palju veiniromantikast), osalt aga siiski rabav. Päris suur osa hingeseisunditest ja mõttevabakäikudest, mida K. K. esitab, on mullegi omased. Rääkimata sellest, et meid ühendab armastus agulis hulkumise vastu. Samas see ääretu pessimism, et mitte öelda morbiidsus, tundub autorit mõnevõrra tundes peaaegu võimatu. Vahel tekib tahtmine küsida, Kalev, ega sa surema ei hakka? Hetkiti meenub kunstnik Francis Bacon, kes olevat vaadanud iga hommik peeglisse, et näha surma hävitustööd enda kallal. Osalt on K. K. pessimism isiklik, autor on oma hinge paotamisel väga avameelne. Samas tekib mõte, kas ei räägi siin taas ühe „lost”- või „beat”-põlvkonna hääli – selle, kelle parimad aastad jäid sotsiaalse paradigma muutumise hammasraste vahele.

Ometi jääb lugemise järel hea tunne, nii et ajutiselt leiad üles endaski peituva hea. Oleks

PEETER LANGOVITS/POSTIMEES/SCANPIX

rohkem sääraseid tihedaid õhukesti raamatuid, mida ei tule end lugema sundida, mille lugemisele ja millest mõtlemisele kulutatud aeg oleksid pöördvõrdelised viimase kasuks.

Kalev Kesküla on konstrueerinud endale meelepärase žanri ja seda edukalt järginud. Lõpuks provotseeriksin. Luulele olen juba mitu korda viidanud. Väidan, et enamikku vaadeldavast raamatust oleks võinud pak-kuda ka luule pähe. Tõesti, üksnes graafiline pilt eristab tänapäeval luule mitteluulest. Kalev oleks saanud natuke rohkem honorari ja tunnustust kulka luulenominendina. Võt-kem juhulik näide ühe pala lõpust („Mäles-tusse ununenud”, lk 118), ainult paigutame selle vähe teisiti:

Võta latern, Diogenes, ja otsi oma
tunnist mälestust,
mille sisse ennast unustada.
Midagi head peab ju olema
meie elus juhtunud, mõni päev
täis ootusärevust õhtu võimaluste
suhtes.
Vahest pole see õhtu veel tulnudki.

No kas pole luuletus, küsin ma Loomingu peatoimetajana.

Vihmatants – eutanaasia, suitsiid või lunastus?

Laval on palju plahvatusvõimelist näitlejamaterjali, mida aga olukord ise paraku ei sütita.

Madis Kolk

Meir Z Ribalow, „Vihmatants”. Lavastaja Merle Karusoo, kunstnik Peeter Loit, kostüümikunstnik Ursula Vanamölder, valguskunstnik Triin Suvi, muusikiline kujundaja Tõnis Mägi (külalisena). Mängivad Merle Palmiste, Ain Lutsepp, Tiit Sukk, Mihkel Kabel, Rein Oja, Tõnis Mägi (külalisena). Esietendus Eesti Draamateatri väikeses saalis 7. XI.

Põhjus, miks „Vihmatants” laval elustuda ei taha, peitub ilmselt näidendi liiges konst-rueerituses. Stsenaristikakäsitöö õppejõu **Meir Z Ribalow** ambitsiooniks pole olnud vähem kui maailmaloomine, kuid ratsionaalses täiuses, mänguliste kõrvalekalleteta ja veaprotsendita, pole tulemus mitte toimiv dünaamiline maailm, vaid staatiline mudelsituatsioon, millega pärast loomist polegi peale hakata palju muud kui see taas hävitada, nii nagu näidendi sisustki tuleneb. Tegelikult kätkebki näidendi sisu- ja vormitasandi kooskõla mõningast metateatraalset potentsiaali, võimalust olevikulisele lavamaailmale panustades ka kogu temaatika hoopis teatrisse paigutada. Paraku ei anna autor selleks oma tekstis erilisi vihjeid, vaid tekitab kiusatust ambitsioonikamate üldistuste järele. Ja lavastaja **Merle Karusoo** on need üldistustvõtted ka üles korjanud. Temagi ei kipu näidendisse lihalik-emotsionaalset elu sisse puhuma, vaid võimendab välja autori taotluse lihvida reljeefseks näidendi (arhe) tüüpkonna, et seeläbi silme ette kuvatud skeemid meile äratundmist võimaldaksid. Kuid mille äratundmist?

Näidend püüab toimida täiusliku mudelina, kus igaüks tunneks ära endale kõige südamelähedasema loomis- või hävitamisloo: kellele seostub näidendi ideeline telg eeskätt usust tuleneva väega loodusstiihiat mõjutada; kellele sugereerib USA *saloon*’i paabellik õhustik Noa-järgset torniehitamise taaskatset, mida ilma ühe korraliku *force majeure*’ita ära ei lahenda; kellele meenutab näidendi käibetõdedest kokku traageldatud dialoog kas või Spengleri apokalüptilisi visioone, rõhutamaks ka sõnade semantilist kuivamist. Nii või teisiti, oma täiusetootluses meenutab see rohkem lugemisdraamat, mida tüüti inimfaktor kipub häägustama. Tegelasakond näib autori enesegi

„Vihmatants”: Jim Crow – Ain Lutsepp, Istuv Sõnn – Tõnis Mägi.

jaoks olevat olnud liiga paberist, et ta sellele ka ise olulisi elustamissuuniseid suutnuks anda.

Karusoo on valinud analüütilise üldistustee, mis rõhutabki tegelaste skemaatilisust. Nad ei olegi päris inimesed vaid kokkuleppe- lised märgid, iseasi, kas see saloon’i-seltskond ka meie publikule kogu Issanda loomaaeda kehtastama küünib. Mõnes mõttes toobki valitud lavavõti välja esitatud maailma piiratus. Teatrina teatris pretendeeriks lugu justkui jõulisemale üldistusele, rõhutamaks, et selles konkreetses lavaruumis ongi esitatu ainuvõimalik. Konkreetne lavategevus pole aga teater teatris, vaid ennemini mänguautomaat kõrtsi- nurgas või üle leti vilkuv mahakeeratud heliga teleekraan, millelt näeme reklaamiklippe. Lavastaja rõhutab, et tegelased ei suhtle niivõrd omavahel – õigemini suhtlevad küll, aga sellest suhtlusest ei muutu suurt midagi, sest suhtluse sisu seisneb sissekodeeritud valmistõdede presenteerimises – kui kõnelevad publikuga, astudes võtmeliste lausete ajaks lavaesise kujutletava ekraani ette. Nõnda tutvustavad oma oskusi nii **Merle Palmiste** kehas- tatud iidse ameti kandja Falina kui ka täiuslik tapamasin John Wesley Hardin (**Tiit Sukk**).

Need võtted haakuvad küll kohaselt dramaturgia enda laadiga, kuid tõstatavad siiski küsimuse, kas tegemist ikka on nii laetud näidendiga, et see ka omaenda püstitatud üldistuskatsel vastu peaks. See räägib justkui kõigest, selle sisse on peidetud justkui need kõige suuremad küsimused ning see peaks vaataja ette keerama justkui selle külje, mis küsijat ennast hetkel enim huvitab, kuid jääb ometi suletuks. Näidendi võimaluste hulk on piiritletud selle pagasiga, mille Ribalow ise on oma rikutuse tasandilt mänguautomaati sisetanud, kuid siin puudub see määramatus, mis stimuleeriks lavastajat ja näitlejat näidendi maailmas end edasi avastama, et luua seeläbi avatuse ja lõpetamatuse illusiooni.

Ehk aidanuks sellele kaasa just püüd mängida tegelased laval inimesteks ning otsida nende kõneldud käibefraaside tagant elusaid impulsse. Võib-olla olnuks siis tasahilju argumente koguv tõestus nende tegeliku puudumise kohta isegi veenvam. Praegusel juhul on näidendiga juba üldistus ette antud ning lavastus realiseerib lihtsalt selle adekvaatse lavavaste, kuid, nagu juba öeldud, toob seeläbi esile ka loo kalkuleeritusest tuleneva vaesuse.

Nõnda on laval palju plahvatusvõimelist näitlejamaterjali, mida aga olukord ise paraku ei sütita, kuigi näitlejad oleksid selleks ju valmis.

Eriti kujukalt tuleb see esile **Tõnis Mäe** mängitud indiaanipealiku Istuva Sõnni puhul. Tegelasaku on terviklik ja veenev, haakudes nii meie ettekujutusega endasse tõmbunud teadmamehest kui ka näidenditegelaste enesekülase mõõdarääkimisõhustikuga. Sellel kõigel ei lasta aga kuhugi välja jõuda ega ka vastupidi, see kulmineerumatus ei hakka tööle sellise olukorra paratamatu igikestvuse sisenduse. Tõnis Mägi leiab küll Istuva Sõnni paradokslevatele tarkuseteradele sisemise põhjenduse, kuid loob seeläbi lavastusele justkui ka mingi teistsuguse lõpu ootuse. Kui kõigil teistel tegelastel on (vähemasti sõnades) mingid inimlikud soovid, mis aitavad nõnda ihuda dramaturgi kriitikateravikku olukorra suhtes, kuhu need soovid on maailma välja viinud, põhjendab Tõnis Mäe tegelase osavõtmatus nii indiaanipealiku teispoolset tarkust kui ka oma teksti paroodilist poolust, tõdemust, et klišeed ongi seetõttu klišeed, et need töötavad. Kuid teiste tegelaste taustal ei hakka see toimima loova osavõtmatusena, ego puudumisena, sest kõik tegelased on ühtviisi osavõtmatud.

See on võttena igati arusaadav, kuid tekitabki küsimuse, kas näidendi sõnum on ikka sedavõrd visionäärlik, et põhjendab kogu oma klišeevaramuga ära autori poolt justkui läbi nähtud maailma toimimise seaduspära, või võitleb Ribalow nende klišeede kuhjamise kaudu hoopis omaenda deemonitega. Seda viimast panebki uskuma asjaolu, et tegelaste ahtasse matriitsi vormimine ei ava mingeid inimekavimise seni varjatud tagamaid, ning kui eesmärgiks ongi mingi brechtlik planeetaarium, siis ei vaja konkreetne ideestik kaugnägija distantsi. Pigem ehk just empaatilist sisemehhanismide avamist. Kui saaksime hetkekski end ise laval ära tunda, mõjuks meie motiivide ennasthävitava stereotüüpseuse adumine vahest äratav-ehmatavalt, praegune läbiv didaktika sunnib aga maailma saatuse pärast muret tundma mitte tänu „Vihmatantsule”, vaid sellest hoolimata.

Kohati peegeldavad aga näitlejatööd veel kolmandatki lähenemisviisid oma sümboltegelastele. Veretu skeem ja empaatiline läbielamine ei ole ju mingid must-valged ainuvõimalused, vaid rikka varjundigalerii äärmuspunktid. Mõjutusi mõlemast servast püüa-

Mis see siis nüüd oli?

Lavastajasuhteta lavastusele võib ennustada kümneid ja kümneid garanteeritud täissaale.

Maris Balbat

Peter Quilter, „Hiilgav!”, tõlkinud Martin Algu. Lavastaja Ingomar Vihmar, kunstnik Riina Degtjarenko, muusikiline kujundaja Ardo Ran Varres, valguskujundaja Liina Talvend, liikumisjuht Laine Mägi, lauluõpetaja ja kontsertmeister Siim Selis. Mängivad Ita Ever, Jan Uuspõld, Guido Kangur, Ülle Kaljuste, Britta Vahur, Maria Klenskaja. Esietendus Eesti Draamateatri suures saalis 3. X.

„Mis see siis nüüd oli?” küsis klaverisaatja Cosme (**Jan Uuspõld**), kui kolelaulja Florence Jenkins (**Ita Ever**) oma kaua igatsetud Carnegie Halli kontserdile ilmub, kuldne hõlsta ja suured kuldsed tiivad seljas. „Mis see siis nüüd oli?” võiks küsida ka **Ingomar Vihmari** „Hiilgava” lavastuse vaataja Eesti Draamateatris, kui veider lugu ebumusikaalse laulja hiilgavast edust ilma lavastaja omasuhteta ta ette rullub. Kuidas ikkagi sai viisi mitte pidavast lauljast (mitte ainult inglise autori Peter Quilteri 2005. aastal kirjutatud näidendis, vaid ka tõsielus 1944. aasta New Yorgis) Carnegie Halli menustaar? Ja eriti: kuidas suhtub lavastaja sellesse karikatuursesse eputisse, oma saba kergitavasse Jenkinsisse ja tema loosse? On’s tegemist andetu inimese ja tema ambitsioonide

üle irvitamisega? Näib, et mitte. Imetletakse ehk ühe ülienergilise naise läbilöögivõimet, kui too oma manneta esinemisega hiigelsaali vaimustusest pööraseks ajas? See ei tule kõne alla siiski juba tobedaks kirjutatud tegelaskujude tõttu. Kas tuntakse andetule, ent edu ihkavale inimesele kaasa? Neidki noote pole lavastuses. Nii jäetaksegi vaataja üksi pead murdma, mida talle siis õieti öelda on tahtnud. Lavastaja, ja suurelt osalt ka näitlejad, ei näita oma suhtumist sellesse veidrasse loosse välja. Asja ehk päästaks, kui seda ekstsentrilist daami, pseudosärajat ja valesti lauljat Jenkin- sit oleks mängitud erilise loodusnähtusena, veidra inimliku kõrvalekaldena. Sedagi **Ita Everi** suhteliselt mõõdukas, julgemaid värve vältivas ja lõpupoole lausa tõsiseks muutuv osatäitmisel pole. Kogu lugu on kahvatu ja igavavõitu. Peaaegu ükski osatäitja ei küündi oma varasematele saavutustele ligilähedalegi. Ega näidend oma mitte kes-teab-kui-huvitava tekstiga neid ilmselt ka eriti ei inspireerinud. Või siiski? **Guido Kangur** laulja innuka austajana lööb aegajalt lavastusele elu sisse. Tema pehme huumoriga, andestava irooniaga mängitud austaja ja armastaja roll – esitatud küll näitleja varemgi nähtud laadis – on lihtsalt mõnus vaadata. Siis oleksid vist ikkagi teisedki rollid võimaldanud säravamalt või omapärase- mat lahendust? Asja oleks võinud vaadatavaks teha ka retrostiilis lavastus- ja mängu-

„Hiilgav!”: Cosme – Jan Uuspõld, Florence Jenkins – Ita Ever.

2 X TEET MASLROOS

laad, mis juba iseenesest lasknuks heita loole võõrandunud kõrvalpilgu. Kuid peamine häda näib olevat siiski lavastajasuhte puudumises.

Kuid ennäe, kavalehelt on lugeda autori enda üsnagi huvitav kontseptsioon. Autor kir-

jutab, et madam Jenkinsi lugu on inimesest, kes oli andetusele vaatamata alati piirilt õnnelik; et see räägib oskusest elada oma elu nii, nagu ise tahad, vaatamata sellele, kuidas maailm sellesse suhtub – oma unistuste täi-

vadki oma mängu tuua Merle Palmiste Falina, **Ain Lutsepa** Jim Crow ja Tiit Suka John Wesley Hardin. Nii otsekoheses prostituudis, orjamentaliteediga, kuid oma valgelt õpetajalt usinasti diilitegemiskunsti õppinud neegris kui ka tahumatus sari-mõrvaris on mingi latentne inimlikkus, mis tuleneb küll peaasjalikult muidugi näitlejate isiklikust lavaaurast, kuid mitte ilma teadliku tõlgenduseta. Seda ei tõrjuta märgiliste tüüpide suhtes tagaplaanile ega mängita ka psühholoogiliste nüansideni lahti, küll aga osutatakse selle olemasolu kaudu mingile varjatud võimalusele, teadmisele, et too käimas olev suur mäng ei toimu ilma osalejate isikliku valiku ja vastutusega. Toimuv ei ole pelk kaardimäng, nagu Crow või Hardin ehk muidu eelistaksid uskuda, kuigi kõige lihtsam on muidugi vastutus veeretada kas mängujuhile, kelleks on käesoleval juhul magnaat R. V. Standard (**Rein Oja**), või märtrisaatusega vihmatantsijale George'ile (**Mihkel Kabel**). Siiski jääb see elusäde üsna vihjeliseks.

Konkreetsest kontseptsioonist lähtuvalt on aga üsna põhjendatud, et kaks viimati nimetatud tegelast esindab inimlikkuse-galerii äärmuspunkte: süsteemi töös hoidev R. V. Standard ongi oma eduloo üleskeeratav reklaammaskott, sootsiumist rikkumata ja sotsiaalsete maskideta liminaalullike George kehastab aga justkui seda skeemidesse vormimata loovat alget, mis võiks küll olla meie kõigi käsutuses, aga samas ei ole ka, olgu põhjuseks siis usupuudus või tõsiasi, et selline siiruski on paras stereotüüp. Või kui ei ole, siis kalkuleerivast mõistusest viljastamata kujul jääb seegi jõuetuks.

George tantsib laval kaks tantsu: esimese, mis täidab tegelaste soovid ja toob talle endale üürikese staatusetõusu, ning teise, millega ta enam kellegi soove täita ei suuda ning mis osutub surmatantsuks. Ma ei ole kindel, kas tegemist oli teadliku rollitõlgendusega, nähtud etenduse (12. novembril) eripäraga või lihtsalt mu isikliku soovmõtlemisega, kuid mõjule pääses nende kahe tantsu erineva suhtega esitus. Esimene, mis vihma välja toob, oli oma valulikkusele vaatamata George'i jaoks esitatud võimsalt, täie kohaloluga, pannes teisedki laval olijad hetkeks imesid uskuma. Teine tants, mis näidenditekti järgi sünnib eriti suurtes valudes ning lõpeb surmaga, olnuks aga esitatud justkui markeerivalt, välist kohustust täites. Et vihm selle peale tihenes, tõestas muidugi tantsija võimet end hukule määranud inimkonda usuga nakatada. Samas kinnitas aga tantsija väe vähenemist kokkulepluse tõttu diiliühiskonnaga, mistõttu oli tema surm ühtaegu nii faustilik kui ka vabastav. Kui teise tantsu markeeritus oli tõesti teadlik taotlus, mitte näitleja hetkeväsimusest tingitud, siis rikastas see väike nüanss näidendi muidu üsna kuiva tõlgendusmaailma.

tumise poole püüeldes ollakse kurt igasugusele kriitikale.

No lausa lugupidamist väärt ootamatu kontseptsioon, kuid lavastusest ma jumala eest seda välja lugeda ei osanud. Ja kui nüüd Leo Saalepit meenutada – kahju siis, et Eeva Marland ei lasknud tal õnnelik olla. Või et Saalep Marlandi töötlemist märkama tegi.

Meenub ka üks teine Draamateatri lavastus andetust kunstnikuks pürgivast inimesest, Andrus Kiviräha „Adolf Rühka lühikene elu“. See valmis samuti Ingomar Vihmari käe all ja oli sedapuhku teostatud elusa ja kaasahaaravana. Ei autor ega lavastaja naeruvääristanud ega glorifitseerinud vaest aatemeest Rühkat. See oli pigem empaatiline ja pisut kaastundlik, ka natuke naljakas retrolaadis lugu, hea vaadata ja hästi meelde jäänud. Nii et välismaist menuautorit ja oma meest võrreldes kipud küll siinkohal ütlema: eelista eesti-maist!

Kuid muidugi saan ma aru Draamateatri taktikaliseist käigust tekstiliselt mitte kõige hiilgavam „Hiilgav“ lavale tuua: antagu vaid vähegi suurem roll Ita Everile ning publikumenu on kindlustatud. Pole teist nii igipopulaarset näitlejat eesti teatris, kelle lihtsalt laval vaatamisestki publik öndsaks saab. Etendusejärgne aplaus, hõiked, vile ja jalgadega trampimine (viimased märkisid ilmselt samuti heakskiitu) olid muljetavaldavad. Julgen ennustada kümneid ja kümneid garanteeritud täissaale. See on ju tore!

„Sinul on meretäis hirmu“: Mattias – Kristo Viiding.

IVAR VEERMÄE

Kontsertetendus hirmude vastu

Lavastus kui ilutulestik, nähtuna segavalt kaine peaga.

Rait Avestik

Lauri Lagle, Maria Lee Liivak, „Sinul on meretäis hirmu“. Lavastaja Lauri Lagle, kunstnik Laura Kõiv (külalisena), valguskunstnik Airi Eras (külalisena), muusikalised kujundajad Tauno Makke ja Lauri Lagle. Mängivad Kersti Heinloo, Mari-Liis Lill, Kaie Mikhelson, Hilje Murel, Märt Avandi, Juss Haasma (külalisena), Margus Prangel, Anti Reinthal, Mihkel Roolaid, Ivo Uukkivi, Kristo Viiding. Esitendus Draamateatri suures saalis 31. X.

Avalikud ja poolavalikud reaktsioonid **Lauri Lagle** teisele lavastusele „**Sinul on meretäis hirmu**“ (esimesele suurel laval) on silmatorkavamalt tõukunud just kahelt platvormilt. Ühelt tõukunud otsivad autoritruudust Mikael Niemi romaaniga „Popmuusika à la Vittula“, kuna (kunagi?) oli Laglel ja trupil seetõttu teos algmaterjaliks, mis on mingil määral nii ka valmis lavastuse puhul. Teiselt tõukujad on tunnustanud (või mulle on nii paistnud) eelkõige lavastaja julgust korraldada auväärses Draamateatris n-ö omaloominguline (pärist) rokk-kontsert teatralsete vahepaladega, mis on tekitanud tänu noorte meeste, tihti peale poolpaljaste ringileekimisele ilmselt palju eri vanuses austaja(nnas)id. Kuna siinkirjutaja ei lase end segada selle lavastuse puhul ei Niemi romaanist ega päris pillidest ja pillimeestest, saan peatuda põgusalt Lagle lavastusel endal, kus oli nii Niemi romaani kui päris pille ja pillimehi.

Esiteks tuleb tõesti tunnustada Draamateatri julgust ja kahtlemata tarka otsust lasta lavastajatunnet otsival ja esimesi kogemusi saaval lavastajal vabalt tegutseda teatri suurel laval. Iseseisvalt(?) lavastajaks arenev Lagle üllatas meeldivalt juba 2007. aastal oma debüüdiga „Portselansuits“ teatriliiu majas, tol korral kirjutasin muu hulgas: „Pigem õhku nähtust mitte niivõrd tead(us)lik ja näiteks postmodernismile omaste mõistete järgi käitumine kui just süütu lavastaja klaar ja kohati geniaalne leidlikkus, tunnetus ja maitsekus konkreetse ruumis ja eelkõige – konkreetse teksti puhul. Mõttekaaslus lavastaja, näitlejate, tekstiautori kui ka kunstniku vahel on ilmselt üks võtmesõnu“. Seda (ilmselt lavastajat toetavat) lavastaja ja trupi mõttekaaslust võis tajuda „Sinul on ...“

puhulgi, mis on seda olulisem, sest just lavastuse narratiiv ei paista kõige tugevam ja usaldusväärsem. Loo/lugude jutustamine ongi selle lavastuse üks problemaatilisemaid komponente. See muidugi ei peakski omaette eesmärk olema, kuid teater just seda lubab: „lugu sellest, kuidas üks mees jõuab sinna, kuhu ta lapsena minna tahtis, kuigi ei mäleta enam, miks“, „lugu sellest, mis-moodi me lapsena unistasime ja millisena oma unistusi täna mäletame“, „lugu neljast poisist, kes unistavad ärasaamisest ja teevad bändi ja kelle jaoks päriselt on kõik veel võimalik“, „lugu sellest, kuidas me läbi kõikide nende mälestuspiltide jõudsime siia, kus me praegu oleme“. Segane, metafüüsiline, teatralne, poeetiline ja paljulubav ühekorraga.

Küsimus on rõhuasetuses, fokuseerimises, doseerimises, mis kehtib ka väga küllusliku audiovisuaalse vormi korral. Liivakule Laglele ei saa ette heita, et lavastuses noorte vastasseisust ja hirmudest seoses vanematega ja ühiskonnaga üldse räägitakse meie kõigest ja samas mitte millestki. Kuna lavastuse kontseptsiooni üks tugitalasid tundub olevat „päris“ („nii nagu päris“, „teatri ja elu segamine“, „mängult ja päriselt“, „räägime päris (olulistest) asjadest“ jne), siis võib ka hõre dialoog seda mõtet toetadagi, kuna päriselt ei hiilga dialoog tihti just tihedusega. Üldse on tunnetatav raskesti seletatav „teatriseaduste“ ja „tänavaseaduste“ konflikt ehk teatris oleks vist rentabel käituda märksa tihendatumalt kui tänaval. Kas on mõttekas laval olla mittemõttekana, kui see paistabki välja mittemõttekana? Vaheldumisi nii sisuliselt kui vormiliselt hästi põhjendatud ja teostatud stseenidega nägi siiski ka teatud lõtva aja, näitlejate ja ruumiga ümberkäimist.

Arusaadavatel põhjustel oli lavastaja raske valiku ees, mida lavastusse mitte panna, sest ideid on värsketel meestel palju. Lähijalugu või lähiajatust vahendav lavastus saigi üsna ettearvatavalt küllane, ent mõõdukas, et peaaesialised on selles väga liikuv ja tehniliselt mitte just kõige lihtsam ruumis valgesse riietatud lavatöölisel. Peale majade ja auto liigutamisele toetavad nad tugevalt muuhulgas ka seda metataseandilist „päris“-teooriat. Üldse on lavastus eeskujulik endale viitaja ehk tegevus teatris vihjab muu hulgas ka sellele, mida me just teeme. Heaks näiteks on eesti teatris mitte just väga julgelt ja efektiivselt kasutusel val-

guspark, mis toetab **Airi Eras** juhtimisel nii tegelaste kui ka näitlejate käike.

Lavastuse üks märksõna – nimetame seda tinglikult „rokkmuusikaks“ – suhtleb vaatajatega edukalt ka metatasandil. Põlvkondade vastasseisu põhjustaja ja indikaatori rokkmuusika abil väljendavad ja võitlevad noored end lavastuses justkui vabaks, lõovad nagu läbi. See juhtub ka metatasandil – antakse nagu päris kontsert ning suur osa publikust ei pea enam oluliseks aru saada kangelaste motiveeritud ja motiveerimata käitumistest.

Lavastusse iseseisvate muusikaliste vahepalade segamisega tuleks enamjaolt arvestada sellega, et „kontsert“ kui päris küsib üsna kergelt nii näitleja kui ka kogu tegevuse „neljanda seina“ tagant välja. Kui lavastajal oligi eesmärk näitlejate mängu sel moel võõritada, siis on kõik korras. Selline killustatus ei tulnud muidugi kasuks näitlejatööde järjepidevusele ning seetõttu pole mingit arengut oma rollis lihtne tekitada. Ilmselt polnud see ka eesmärk omaette, sest skeemi täitsid kõik näitlejad ju eesmärgipäraselt ära. Ja vahest paistiski sel põhjusel **Margus Prangli** karm isa massiivsema mängu poolest välja. Tema tegelase kanda jäid kaugemad ja raskemad mälestused ning hirmud, võrreldes teiste tegelaste ja tegelikult kogu lavastusega löi ta vajaliku kontrasti „uue põlvkonna“ saabumissega.

Vaatamata sellele, et pärast esimese lavastuse lõppu kogesid ilmselt paljud, et nad ei saa mitte millestki aru, polnud see mittearusaamine miinusmärgiline, pigem valmistas ette üllatuse: mõte imbus lõpuks siiski välja. See ei pruukinudki olla lavastaja või autorite mõte, see oli iga vaataja oma mõte ja selliste, üsna iseseisvate mõtete genereerijana on lavastus oma eesmärgi täitnud. On ju Lauri Lagle oma mõlema lavastusega puudutanud teemasid, mille teatraliseerimine pole pehmelts öeldes kerge – üksikisiku ja kollektiivi mälus toimuv lapsepõlve ja noorukiea just maha jätnud inimese vaatevinklist. Ning kui sellise teemaga lavastus õnnestub kas või osaliselt, haagib ta endaga ilmselt ka kõige eesrindlikuma küüniku.

„Sinul on meretäis hirmu“ on kui ilutulestik, kuid nähtuna segavalt kaine peaga. Selle ettevõtmise tähtsaimaks nüansiks pean seda, et see sai teoks, täpsemalt – lavastaja on ilmselgelt suure kogemuse võrra rikkam. Huvi Lagle inimkatsete vastu on päevakorral.

JALUTUSKÄIK GALERIIDES

Visuaalse anekdoodi meistrid

SINININAD Tallinna Linnagaleriis kuni 22. XI.

Tallinna Linnagaleriis on Sinininade näitus. Sinininad on **Aleksander Šaburovi** ning **Vjatšeslav Mizini** kunstirühmitus, mis eksponeerib edukalt Venemaa sotskunsti nii väljaspool oma kodumaad kui ka sisemaisel kunstiturul. Sinininadega on kaasa lõonud ka teised kunstnikud, aga grupi tuumikuks on jäänud Šaburov ja Mizin.

Linnagalerii näitus pole meie vaatajale kaugeltki rühmituse esimene tutvustus. Seitse aastat tagasi naersid Rakvere „KanaNaha” festivali külalised ennast lõhki, kui tunglesid muuseumi trepimadamel kahe teleri ees, kus jooksid Sinininade videod. Nendel, kes külastasid 2004. aastal näitust „Faster than History” („Kiiremini kui ajalugu”) Kiasmas, avanes samuti võimalus tutvuda põhjalikult Sinininade loominguga.

Aja jooksul, mis on möödunud Rakvere „KanaNahast”, on peale kasvanud uus põlvkond, kellele Sinininad on täiesti uus nähtus, mis väärib tutvumist. Nii et **Teet Veispaku** kureeritud näitus, mille inspireeris **Jaan Toomik**, on igati teretulnud meie pisut poliitiliselt liiga korrektse kunstielus.

Oma loomingus kasutavad Sinininad lühikesi videoklippe, lavastatud fotosid ja kollaaže ning installatsioone valguskastides. Viimased kaks lähevad päris hästi kaubaks. Videot on aga nende sõnul raske müüa.

Sinininad käsitlevad kaasaegse Venemaa ning kogu laia maailma sotsioliitilise elu ilminguid ning massimeedia käibevorme, tõstes neid absurdini või madaldades groteskini. Tähtis on see, et iga töö sõnum jõuab vaatajani. Loomulikult on küsitav, kas ikka iga vaatajani. Vähemalt kunstirahva ning intelligentse külastajani kindlasti.

Sellest, kuidas Venemaa poliitikud Sinininade töödesse suhtuvad, võib aru saada, kui mõelda skandaali peale, mida tekitas Sinininade foto „Halastuse ajastu”, millel on näha kahe miilitsa erootilise suudlusega lavastust tüüpilises Vene kasesalus. Esimest korda oli see töö eksponeeritud 2005. aastal **Marat Gelmani** galeriis Moskvas. Sealt jõudis see nii Veneetsia biennaalile kui ka teistele rahvusvahelistele näitustele, kuid Venemaa poliitikutes tekitasid suudlevad miilitsad pahameelt. Protsess kulmineerus 2007. aastal, kui taies jõudis koos teiste materjalidega Moskva tolli. Sealt edasi pidid tööd jõudma Pariisi, et neid saaks eksponeerida La Maison Rouge'i saalis Vene poliitilise kunsti näitusel. Tolleaegne kultuuriminister **Aleksandr Sokolov** tembeldas Sinininade loomingu pornograafiaks ja Venemaa häbiks ning jättis „suudlevad miilitsad” Moskvasse.

„Halastuse ajastu” on Tallinna näitusel kõrvutatud suudlevate baleriinidega. Kokku on „suudlejate seerias” kaheksa tööd. Isegi Linnagalerii kitsikuse juures oleks võinud eksponeerida kogu sarja ja jätta välja teised tööd, sest praegune valik jätab eklektilise mulje.

Sinininade videod on lühikesed lõigud,

mis on üles ehitatud koomilisuse – silmanähtava totruse, tobeduse peale. Filmivallas nimetatakse sellist võtet ingliskeelse sõnaga „gag”. Tummfilm ajastul palkasid filmistuidiod lausa terveid meeskondi, keda nimetati *gagman*’ideks, kelle ülesandeks oligi totrusi välja mõelda. Verbaalses kunstis võiksime nimetada sellist nippi pigem anekdoodiks. Sinininade puhul visuaalseks anekdoodiks. Ja siin peitubki Sinininade tugevus ja nõrkus.

Isegi väga õnnestunud anekdooti on raske mitu korda kuulata, sest nii kaob selle žanri tähtis element – ootamatus. Kui sama paradigma abil toodetakse suurem hulk konstruksioone, on ette teada, millega on tegu, juba enne, kui tükk on lõpuni vaadatud. Sinininadel on siiski varnast võtta päris mitu paradigmat, mis teeb nende tööde vaatamise huvitavaks.

Nende video-show on üles ehitatud kui *stand-up comedy*, see on žanrile, mis meil on kadunud. Sketšid ehk *gag*’id vahelduvad vahelõikudega. Vahelõigud kuuluvad vaid ühe-kahe paradigma välja, mis ei mõju alati positiivselt. Tükid ise on nagu anekdoodid ikka: mõned on sellised, et naerad kõveraks, teised jätaavad külmaks. Tekib ka kumulatiivne efekt. Kui anekdoote jutustatakse seltskonnas ning tuju tõuseb, siis naerdakse ka selliste naljade peale, mis teises situatsioonis panevad vaid tagasihoidlikult muhelema.

Selles, et Sinininade loomingust saab kerge vaevaga teha valiku, kus kõik toimib perfekt-selt, pole mingit kahtlust. Rätsepaülikonnal ja poest ostetud rõival on siiski väike vahe.

Ilja Sundelevitš

Kümme kasti ja võit

Ekspositsioon „HALL SIGNAAL” Vaalas 29. X – 14. XI. Osalesid: Jevgeni Zolotko – uurija, leiutaja, Toomas Mikk – arhivaar, Jaan Lüsi – lektor ja Ki wa – kuraator.

Nad meenutavad võidukat nelikut mõnest kangelaskoomiksist. **Jevgeni Zolotko** ehitab monumentaalskulptuuri-installatsiooni Vaala galeriisse, nagu oleks endistesse tootmisruumidesse tootmine tagasi toodud. Jõupingutus on üllinimlik, ajavõidu nimel läksid kõiku paisuvaht keevisena ja hambaorgid neetidenä, et ühendada tsemendi-savi halle detaile. Vanemskulptor **Toomas Mikk** jättis musklitöö nooremskulptorile ning viimistles installatsiooni peamist lõõgirusikat, sõna. Ta peitis oma telegrammstiilis sõnumid nagu planeedil Trafamalgore kümnesse puust kasti. Sõnumi lugemiseks tuli teha seda, mida Indiana Jones nii hästi teha oskas: kastikaas klambri roostetanud vasturauast üles tõsta ja sõnum ära lugeda. Kuraator **Ki wa** kirjutas tosinaleheküljelise saatebrošüüri „Hall signaal. Kaart” ja konferansjee **Jaan Lüsi** juhatas näituse sisse. Jevgeni Zolotko arust kujunevad näituseavamised piinlikeks momentideks, mille eest alkoholiklaasi taha peitu poetakse. Sellise võimaliku fiasko asemele tõusis Jaan Lüsi populaarteadusliku loengu triumf. Kiwa on Eesti

kunstinäituste tuntud kangelane, aga kust universumist kargas välja Jaan Lüsi?

Tõele au andes ei ole õige seda näitust sellise meelelahutusžanri nagu koomiksi võtmes kirjeldada. Ehk ainult poolenisti, sest Toomas Mikk hindab kultuuris meelelahutuse ja kultuuri tasakaalu, mida ta Kurt Vonneguti raamatutes imetleb. See valem jätab küll mulje, et meelelahutus ja kultuur on vastandid, ent valemit kultuur = meelelahutus + kultuur = meelelahutus + (meelelahutus + kultuur) = meelelahutus + (meelelahutus + [meelelahutus + kultuur]) järjekindlalt rakendades võime summa viimase liikme „kultuuri” iga kord uuesti meelelahutuseks ja kultuuriks lahutada. Sedasi lõpmatuseni jätkates läheneb kultuur nullile.

Jevgeni Zolotko on märganud, et valemist kultuur = meelelahutus + kultuur meelelahutust välja arvutades saame meelelahutus = kultuur – kultuur = 0. Õiglane väärtus tühi-sele asjale. Seepärast ei anna Jevgeni Zolotko oma vaimule puhkust, ei kuula lõõgastuseks hiphoppi, vaid inspiratsiooniks Bachi. Tema tööd kätkevad keerukaid protsesse, mis vaatamisel ununevad, nagu ununevad sümfoonia helikäigud kuulamisel. Need protsessid võivad kaotada algmõtte ja mitte kuhugi jõuda, ent kütsuvad endale järgnema, ennastunustavalt uitama nagu hektaritele laiali laotatud maha-jäetud sõjaväerajatised Tartu Hiinalinna taga, kus Jevgeni Zolotko poisipõlve veetis. Tema elulugu vahele jättes jõuame Tartu uude galeriisse Noorus, kus Jevgeni Zolotko istus suvel valvurina kaheksa tundi päevas. Ta avastas, et galeriivalvuri ametipost on avastajate ja leidurite loodud, kes satuvad publiku otsingul meie dimensiooni. Ta hakkas nende kohta mõtte-list kartoteeki pidama. Ta märgistas Jaan Lüsi tärniga, kes oma jutuga justkui HALLI MÜRA ja Musta Karpi kehastas.

„Inimesed, usumehed ja filosoofid ei tea ise täpselt mida nad selle all mõtlevad, kui maailmast kõnelevad,” väidab Jaan Lüsi. Kes nimetab seda ruumiks, kes jumalaks, kes kosmoseks, aga täpset definitsiooni ei oska keegi anda. Ainult teadlased teavad, millest nad räägivad, sest nad defineerivad. Ent ka nemad ei tea seda tegelikult, vaid aina otsivad. Tegelikult on kõik üks keskkond, mida võib tähistada sümboliga Q. Maailma, mida me tun-neme, võib tähistada näiteks numbriga 1. Siis see, mida me ei tea, on Q – 1 ja kogu maailma väljendab avaldis 1 + (Q – 1). Küsimuse peale, mille poolest on keskkond parem mõiste kui ruum, jumal ja kosmos, vastas Jaan Lüsi, et ei olegi, igauks peab oma filosoofia ja usu juurde kindlaks jääma, sest igaühel on õigus. Küsimuse peale, kuidas see kõik on seotud näitusega, vastas Lüsi, et mitte kuidagi. Ta on lihtsalt ise must kast, mis halli müra tekitab. Tööpoolest, kahe loengutunni jooksul käis ta järjest oma aknalauale kuhjatud materjalist lisa otsimas ning installatsiooni element „retort” täius loenguteksti lehekülgedele, prillitoosi, ajaleheväljalõigete, tühjaks kirjutatud markerite, brošüüride ja muude esemetega avastajate ja leidurite dimensioonist, need segunesid kui segatult savikägarate vahel. Kõik see kulges seisval konveierilindil pimedas kaamera juurest virvendava monitorini. Otsisin vastust küsimusele, mis on NIKH, ja Kiwa brošüür vastas, et „ruumigeneraatorid on jäljed iseenda eksisteerimiseks loodud ruumi genereerimisel ise-endale eelnenud ruumi tekkimisel tekkinud jäljed, mis olid olemas enne iseend”.

See näitus kehastab teaduse, tehnika, tootmise, kultuuri ja kunsti võidukäiku. Kuidas kujutada kreeka rinnakat ja tiivulist mar-morvõidujumalannat, laskmata end eksitada kommertsettevõttel Nike, mida hääldatakse „naik”? Eks ikka tsemendist kõhuka kõnepuldina, tiibadeks kaks tsementlippu, kreeka keeli ΝΙΚΗ (hääldatakse „niike”),. Protsess algab sisendist (segu segav labidas ühel videoekraanil) ja lõpeb väljundiga „NO OUTPUT” ehk rahvalikult öelduna „jällegi on tühjad peod” (teisel videoekraanil). Näitus oli helge, selge ja läbipaistev kui protsessid, mis meie elu päris elus kujundavad. Sellisest kõnepuldist oleks oivaline tervitada selletaoliste protsesside oodatud ja samas ootamatuid tulemusi nagu Solaris, päikesetõus, Vabadussammas, Vabaduse väljaku auk, pronksõduri retk, Võidu ilmumine rahvale Vaala kõhus.

Meist ja meie protsessidest jõuavad tule-

vikku sealsete arheoloogide vaatlusmärkmekd Toomas Miku kastides. Viimased pakuvad peaparendust Jevgeni Zolotko võidupohmellile. Need kaks skulptorit vaidlevad omavahel, kas neist kastidest võib leida meid, kelle avast-sid nemad, või neid, kes leidsid meie jäänus-sed. Kas minimalism on see, kui kastides on hästi natuke, või see, kui need on tühjust täis ja kastide vahemaa pausist pungil. Taas käivitasid nad loomingulise protsessi. Kes sündiva loomingusaavutuse ära seletamata jätab, Kiwa või Jaan Lüsi?

Andri Ksenofontov

Koolon sündis ümber Frankiks

JASPER ZOOVA näitus „Franki Tiibet & Koolon” ArtDepoos kuni 21. XI.

Jasper Zoova loominguline ampluaa on üpriski lai, ulatudes maalist multimeediaetenduseni, kunstnikuraamatust animatsiooni jne. Ometigi on selle läbivaks jooneks ehk isegi kõike muud koos hoidvaks lõimeks joonistus. Joonistus oli esialgu animatsiooni esimene etapp, mis on praeguseks omandanud iseseisva kunstiteose staatuse. Käsitsi tehtud joonistused digitaliseeritakse ja trükitakse väikeses tiraažis nagu graafikat ikka.

Alguses on valge paber ja must pliiats ning mitte midagi muud ei olegi loominguks tarvis. See mõjub vabastavalt. Loomulikult on tarvis ka ideed ja fantaasiat, kuid Zoova puhul pole nende puudumine kunagi probleem olnud, pigem võib tekkida raskusi visioonide materiliseerimisega. Tema tegelased, situatsioonid ja keskkonnad on ulmelised, siin ei kehti tavalised füüsikaseadused – joonistusel on kõik võimalik.

Näituse uus ja värviline osa on „Franki Tiibet”, mis sündis Pärnus toimunud Tiibeti nädala puhul ja oli eksponeeritud Jazz Cafes. Sügavamad selle sarja põhjused peituvad mõistagi mitmete olemuslike nähtumuste dialoogis.

Zoova on alati tundnud huvi alternatiivsete reaalsuste vastu ning üks neist on Tiibeti budism kõigi oma müstiliste elementide, sümbolsete draakonite ja muuga. Kuid eelkõige sellega, et see võimaldab inimesel tööpoolest väljuda õhtumaisest jätkuvalt ning süvenevalt masendavast reaalsusest.

Aga Zoova ei ole buda munk, vaid tavaline eurooplane: seega näeb ta kogu Tiibeti sümbolikat sinse kultuurikonteksti vaatevinklist. Selle keskmise eurooplase nimi võikski ju olla Frank, kes asendab mandalates idamaised sümbolid jäätistega ja kasutab meele-elevante süüdimatult dušina.

Ja lõppude lõpuks on väga oluline ka see, et Zoova on peaaegu pool aastat olnud ühe tegelase isa: too näeb välja üsna sama moodi nagu „Franki Tiibeti” peategelane ja tema nimi on ka Frank. See fakt annabki neile töödele vastupandamatu isikliku puudutuse, mis viib kokku kõik muud filosoofiad ja esteetilised kontseptid.

Ei ole sugugi juhuslik, et teiseks sarjaks näitusel on „:” (loe: koolon). See on valminud aastal 2002 ja kujutab endast seiklusi suurlinnas. Koolon, kaks täppi, on valdavalt kellegi silmad. Mõnedel on ka üks silm, need on kurvad. Enamasti on need silmad ühe tegelase küljes, kes näeb samuti välja nagu väike laps – nagu ka Frank. Tema ümber toimub üsna suur segadus ja koolonipoiss on enamjao ajast eksinud moega. Ta ei tunne ennast maailmakõiksuse osana: temal on vari, aga kõigel muul pole, seega on kõik illusioon ning pole teada, mis on selle taga tegelikult.

Franki maailmas valitseb aga kord – tõsi küll, materialistlikust seisukohast on see loogika veider, kuid ta on kindlalt olemas. Frank sulandub suurepäraselt sellesse ideaalkeskkonda, kus *yin* ja *yang*, päike ja kuu, mäed ja veed ja kõik muu on tasakaalus. Pealtnäha vastuolulised elemendid töötavad sünkroonis ja panevadki elu käima. Ja Frank naudib seda elu.

Seega võib teha järelduse, et nimetu Koolonimehike on lihtsalt teinud läbi arengu, saavutanud harmoonia ümbritsevaga, saanud valgustatuks ning nüüd on ta Frank.

Siram

Tõeline modernist Allan Murdmaa

Allan Murdmaast vestlevad raamatu ning näituse autorid arhitektid Toivo Tammik ja Arne Maasik ning graafiline disainer Martin Pedanik, lisaks veel kunstiteadlased Heie Treier ja Reet Varblane.

Reet Varblane: Allan Murdmaa oli vaielda-matult legend, ka teave tema kohta oli üsna vastuoluline. Tema puhul oli päris sümptomaatiline – paar viimast aastakümmet hoidis ta avalikkusest kõrvale –, et nii mõnedki inimesed pidasid teda surnuks juba tükk aega tagasi, kuid kui ta nüüd suri, siis oli nii mõnelgi tunne, et Allan Murdmaa oli veel noor, igal juhul mitte 75aastane vanahärra.

Toivo Tammik: Temast oli saanud müütiline isik juba kümme aastat tagasi: kes arvas, et ta on ammu surnud, kes, et üldse välja mõeldud. Käisin teda hiljaaegu vaatamas: ta oli vapustavalt terane, informeeritud ja erksa meeleaga viimase lõpuni välja. Füüsiliselt oli ta ülimalt tugev, tegelikult ka vaimselt, sellest ka tema suhteline pikaelalisus. Isegi teatavat *macho*-likkust on mõned teda tundnud inimesed esile toonud: Murdmaa oli kõva mees.

R. V.: Eks Allan Murdmaa oli läbi ja lõhki modernistlik looja: kui lugeda vastilmunud raamatut seda, mida ta enese kohta on öelnud, pealegi kuidas ta seda on teinud, siis on selge, et Murdmaa teadis väga täpselt, mida ta tegi ning mille pärast ta just niiviisi tegi. Allan Murdmaa ei olnud mitte mingil juhul aja ja olude ohver. Kui vaadata tema monumente, neid, mis veel alles on, ja mõelda ka nende peale, mis on ideoloogilistel põhjustel kõrvaldatud, siis mõjuvad need praegu väga veenvalt. Kui lugeda Allan Murdmaa enda monumentide kirjeldusi, siis on ta pühendanud palju ruumi looduskeskkonna eripärale, kohale, kuhu monument pidi tulema. Tundub, et ideoloogiline põhjus, miks (ja kelle auks) monument püstitati, polnud talle tähtis. Monumendi personaalne, esteetiline ruum ning selle sobivus ümbrusesse on olnud need kaks tingimust, millesse ta väga tõsiselt suhtus. Hea näide on Tehumardi lahingu mälestusmärk: ta jättis verise vennatapulahingu vaat et kõrvale, teda paelus sealne loodus, merepiir, madalad kadakad, veidi tõusev rannik jne. **Heie Treier:** Me ei vaata neid monumente enam sama pilguga nagu 1990ndate algul. Kui nüüd vaadata nõukogude ajal tehtud monu-

mente, siis on enamik neist profilt, väga profilt tehtud. Üldjuhtumil kuuluvad need orgaaniliselt sellesse keskkonda, kuhu on püstitatud. Nende tugevus peitub selles, et arhitekt ja skulptor töötasid käsikäes. Praegu see küll alati nii ei ole. Nõukogude monumentide iseenesestmõistetavad standardid (esteetika, materjali- ja keskkonnatundlikkus) on praegu prügikasti visatud.

1990ndatel võttis mul kümme aastat aega, et minna ja jalutada mööda Maarjamäe memoriaali. Niivõrd tugev psühholoogiline tõrge oli, sinna minek oli tõeline eneseületamine. 1990ndate lõpul hakaksid Eestis käima ameerika monumendiuurijad, kes tundsid huvi nõukogude monumentide vastu. Ükskord juhtisin ameeriklaste ekskursiooni ja kui viisin nad Maarjamäe kompleksi juurde, siis olid nad nii üllatunud, vaimustatud sellest kompleksist. Ma ei suutnud sellest siis aru saada. Neid hämmastas, et kui enamik Nõukogude Liidu ja Ida-Euroopa sõjamonumente on literatuursed, figuratiivsed, siis see on abstraktne. Täiesti unikaalne: abstraktse vormikeelega ääretult kõnekas mälestusmärk. Mina pidin kokku saama mingite ameeriklastega, et hakata mõistma Maarjamäe memoriaali.

R. V.: Eks meie Maarjamäe oli ju ka hilisem kui need hiiglaslikud II maailmasõja memoriaalid, mida hakati ju püstitama juba 1940ndate lõpul. Nimetagem siin või Volgogradi oma või Berliini Treptowi parki või Viini kesklinnas Karli platsi memoriaali.

T. T.: Allan Murdmaa puhul tuleb rõhutada kvaliteeti. Arne Maasik käis ja pildistas neid nii palju, kui vähegi võimalik oli, raamatu ning näituse tarvis. Kuidas need monumendid sulle praegu tundusid? Iseäranis kui arvestada praegusaegsete monumentide taset üle kogu maailma.

Arne Maasik: Allan Murdmaa puhul tuleb rääkida eelkõige kohatajust, -vaimust. Tema monumendid meenutavad maakunsti, *landart*-i teoseid. Ta on eelkõige kunsti teinud. Ning kui mõelda veel juurde, kus ja kelle käest ta arhitektuurihariduse sai – 1950ndate lõpu ja

1960ndate alguse Moskva –, siis oli tal akadeemiline, klassikaline haridus.

R. V.: Samas oli enamik tema õppejõude läbi teinud hoiakumuutuse akademismist konstruktivismi ning 1930ndate lõpul tagasi stalinistlikku akademismi. See tähendab, et ühel hetkel pöörasid nad akadeemilistele väärtustele selja.

A. M.: Allan Murdmaal oli täiuslik perspektiivi tajumise ja kontrueerimise oskus. Ta oli selle poolest üle kunstiinstituudi tuntud. Seda võib kohata XX sajandi alguse geomeetriaõpikutes. Kui õppisin kunstiakadeemias 1990ndate algul, siis midagi me saime Himm Looveerelt, kelle õpetaja oli olnud Allan Murdmaa. See on meeletult sügavusse minev, konkreetne ja süvenemist nõudev süsteem. Seda on tema monumentide juures ka näha. Tänapäeval seda enam ei vallata, arvuti teeb selle arhitekti eest ära.

T. T.: Kusjuures Allan Murdmaa puhul tuleb rõhutada intuiitiivset, jumalast antud lähemist. Alles hiljaaegu ta ütles, kui meil tuli juttu arhitekt Tarvasest, kes mulle prespektiivi õpetas ja kellel oli saksa kultuuri taust, et isegi tema ei oskaks Tarvase süsteemi järgi perspektiivi paika panna, sest see on liiga keeruline, ülekonstrueeritud süsteem. Viimasel kohtumisel tõstis Murdmaa esile isegi kummalisena tunduva aspekti: mõtte liikuma hakkamiseks oli tal vaja literatuurset alget. See võis olla väga lihtne alge, mille ta siis mõne stiilse liigutusega paika pani.

Kuna ta oma isa väga vähe jõudis näha, rääkis ta vahel vanaisast. Viimane kord, kui ta mind enda juurde kutsus (see oli vähem kui kaks nädalat tagasi), meenutas ta, kuidas ta väikese poisina vanaisa kabinetis tuterdas ja vanaisa tüütas. Vanaisa, range mees, nagu ta oli olnud (Raua tänava kooli eluaegne direktor), avas oma tammepuust kirjutuslaua alumise sahtli, kus olid tööriistad. Vanaisa võttis tööriistad välja ning seletas poisile üksipulgi iga tööriista kohta, miks see just selline on ja mida sellega teha saab. Juba see on oluline, et Murdmaa mäletas saada seika 70 aastat hiljem,

ja muidugi ka see, et selline seik üldse aset on leidnud. Murdmaa ei olnud ülemäära teoreetik, talle meeldis rääkida monumentide rahenduslikust poolest: kuidas midagi oli tehtud. Ta tundis hästi skulptuuri tehnikaid ja -võtteid. Maarjamäe tuld hoidvatest kätest raius ta ise ühe.

Murdmaa oli võimeline paari lausega kokku võtma mahulise arhitektuuri, konstruksiooni, kunsti kui ka kõrgema sfääri. Allan Murdmaa positsioon oligi – nii nagu Rein Zobel ütles – ta tuli mujalt. Ta oli võimas seltskonnategelane, värvikas figuur, kuid säilitas distantsi. Ta ei kuulunud mingitesse rühmitustesse, loominguliselt ei vajanud ta partnereid, ta oli äärmiselt suveräänne looja. Just seetõttu ma hakkasingi ta vastu huvi tundma. Kuigi ta ise rõhutas, et ära saa kunagi vanaks, vana olla on äärmiselt tüütu. Ma siis küsisin, et millal sa vanaks said, ta arvas, et nii umbes kuuekümnesealt. Sinna maani oli ta võimas.

R. V.: See on päris kurb, sest 60aastasel inimesel võib veel palju ees olla. Kui Allan Murdmaa jaoks oli 60 murdepunkt, siis oli midagi ikka väga valesti.

Martin Pedanik: Allan Murdmaa loomingus võib näha läbivat joont, võin seda tema raamatu kujundajana kinnitada. See on mandalalik geomeetria ja tsentrism, arhetüüpsete kujundite kasutamine läbi loomingu.

A. M.: Kui vaadata kas või Jõgeveste monumenti, sest see on ju tulnud luua teise võimsa arhitektoonika, Barclay de Tolly mauzeleumi mõttelise ruumi sisse. Allan Murmaa on teinud sellest täiesti eraldi tüki, mis ei võistle mausoleumiga. Ta oli vaba ka võimatus olukorras.

T. T.: Allan Murdmaale lisab salapära see, et viimased paarikümmend aastat oli ta avalikust kunstielust täiesti kõrval: tema oli valmis suhtlema, kuid temaga ei suheldud. Aga ega Murdmaa kibestumist välja näidanud. Tundub, et seda ei olnudki. Ta oli tegelikult minnes väga heas vaimses vormis, viimastel aastatel isegi jätkas oma tööd, kuigi teises dimensioonis, aga ikkagi iseendana.

Üles kirjutanud **Reet Varblane**

JALUTUSKÄIK GALERIIDES

Kolm väärt väljapanekut Võru Linnagaleriis

SIGMUND FREUDI näitus „Keemia”, RUTI JÕE ja AIVAR RUMVOLTI näitus „Koos. Omaette” ning MAREKI „Tuvi ämm” Võru Linnagaleriis kuni 20. XI.

Esmaspäeva õhtu Võru kultuurimajas Kannel: fuajee oli täitunud igas vanuses inimestega. Kinos jooksis sel õhtul „Surrogaadid”, kuid mitte filmi polnud publik vaatama tulnud, vaid hoopis Linnagalerii kolme näituse avamisele oli kogunenud peaaegu poolesajapealine publik. Näituse avamine viibis. Helen Melesk, Katrin Tees ja Liina Guiter on EKA tudengid, kes on koondunud ühishime Sigmund Freud alla ja esitlesid projekti „Keemia”, mis pidi algama noorte kunstnike *performance*-iga.

Tuled kustusid, rahva hulgast ilmusid kunstnikud Katrin Tees ja Helen Melesk, napp taskulambivalgus kottpimedas galeriiruumis näitas teed. Jäänud seisma teine teises ruumi otsas, kandsid noored sosistades ja kajaga manipuleerides ette näituse pressiteksti. Mõtiskleti närvisüsteemi kui inimese arengu põhjustaja üle. Pseudoteaduslikku legendi suurendas häämaras ette kantud tekst, mida esitati justkui XV sajandi arstitudengitele mõeldud filosoofilis-teoreetilist traktaati.

Helen Melesk eksponeerib näitusel dünaamilist installatsiooni kukkuvatest, kolisevatest ja veerevatest asjadest. See on nagu **Roy Lichtensteini** maailm kolmedimensioonilisena. Olmeobjektidest ehitatud ruumile on lisatud koomiksvõtete abil dünaamilisus, häälotsused (pauhti, koll, siuh) rõhutavad objektide liikumise teekonda. Kunstnikul käib teose sündi-

misega kaasas lugu: mõni aeg tagasi astus ta muusikat kuulates ettevaatamatult auto ette, ning sai tõsiseid vigastusi, mis sundisid teda haiglas uuesti kõndima õppima.

Katrin Teesi interaktiivne teos kujutab endast alustele kleebitud ajalehepabereid, mis on nagu maalid seinale riputatud ja mille juurde on jäetud viilpliiatsid, et vaataja võiks ise kunsti teha. Telekraanil jookseb video kõrgmägedes keksu hüppavast tüdrukust, see on filmitud Kreekas Olümpose mäel. Tänapäeval külastab seda mäge 10 000 inimest aastas ja kuigi mäe otsa minek on raske ja vahel juhtuvat ka surmaga lõppevaid õnnetusi, püsib jätkuvalt soov vallutada jumalate mäge. Teesi keksuhüppamine mõjubki vaevalse ja ohtliku aktsiooni humoorika parodeerimisena. Ajaleheartiklid kaotavad ajapikku aktuaalsuse ning vaatajalt oodataksegi pidevalt uut teavet. Seda sorti teos sünnib näituse käigus paljude külastajate kaasosalusel ning sõltub külastajate meeleolust ja julgusest.

Liina Guiteri töö on kõige tõsisem. Tegu on audiovisuaalse teosega, kus kutsutakse külastajat istuma koolipinki. Õiget istekohta aitab valida iga pingi juures asuv kiri, mis vihjab ka teose sisule. Näiteks: „Alustas ravi 17aastasena, ravi kestis 6 aastat”. Laual on kõrvaklappidega pleier, kust saab kuulata vestlust depressiooniravi läbi teinud teismelistega. Loetletakse tarvitatud ravimeid, patsiendid räägivad oma läbielamistest. Intervjueeritavad on koolilapsed. Guiter tunnistab, et teose loomisel viis ta end kurssi tuntud Briti kunstniku **Damien Hirsti** loominguga, kes on kasutanud ravimeid oma töödes.

Sigmund Freudi nime alla koondunud trio ühislooming kaasab vaataja nii pildiliselt kui heliliselt, ekspositsiooni juures on oluline eelkõige külastaja ise.

Teise korruse saalis on eksponeeritud ühishäitus, autoriteks **Ruti Jõgi** ja **Aivar Rumvolt**. Näitusel on väljas Jõe joonistused ja Rumvolti maalid. Ühendav motiiv on kehalisus, mis Jõe puhul väljendub otsesemalt kujutatud naisfiguuris, Rumvoltil varjatult abstraktides. Jõe naised ei tee suurt midagi, seisavad niisama ja vaatavad midagi, flirtiv ilme näol. Tegu on näkkidega, kes peibutavad kenade rindade, sileda nõi ja suurte silmadega ning peaksid mõjuma ihaldusobjektina. Nad on andro-güünsed olendid, kelle naiselik poos ei suuda peita nende ülearenenud mehelikke lihaseid ja kes petavad ära oma naiseliku kehahoia-kuga. Saatuslike naiste seeria võtab sümbol-selt kokku kaks autoportreed kummaski ekspositsiooni otsas, figuuridega ühendab neid rahutuks tegev olek. Kunstnik portreteerib ennast karmi, tugeva naisena. Iseennast on ta kujutanud tugeva pliiatsijoonega, valitsevad toored, tugevad üleminekud ja musta-valge-punase koloriit. Figuuridel puuduvad varjud, nad mõjuvad sterilselt, ebainimlikult. Seda tunnet süvendab vastuolu alasti kehade ja tugevalt meigitud nägude vahel: tundub, et kunstnik avab enda ning samal ajal varjab midagi.

Rumvolt on ühendanud abstraktsiooni loodusmotiiviga. Kujutatud on kohati selgeid metsaviirge, järvepeegleid, seejärel kulgetud metafüüsika radadele. Tööd on maalitud pastoosselt, tihti kollakates või tumedates toonides, motiivid on lihtsad, samas ohtra garneeringuga. Loodusmaalid võivad olla ka stuudios maalitud, mis paneb uskuma, et kõige olulisemaks on kunstnik pidanud kujundit. Seejuures mõjuvad just abstraktsed tööd oma lihtsuses lihalikult, naturaalselt ja ka erootiliselt. Kompositsioon mõjub oma lihtsuses grandioosselt ja ülevoolavalt ning peab tugevat võitlust

formaadiga. Valged raamid tõmbavad tähelepanu ja vastanduvad Jõe süsimustadele. Mõeldes kunstnike abielulisele seotusele, on raamidel ilmselt värvisümbolistlik tähendus *yin'i-yang*-i naiseliku-meheliku vastanduses.

Teise korruse väike näitusesaal on rahva kogunemise ajaks häämaraks tehtud. Ruumi, kus kunstnik **Marek Hämmelberg** eksponeerib pseudonüümi marek all oma värsket joonistuste seeriat „Tuvi ämm”, valgustas vaid kontserdilavade sinine neonvalgus. Rahva kogunedes alustas ruumi tagaosas mängu bänd. Seeriasse „Tuvi ämm” on koondatud paarikümmend figuraaljoonistust vanadest alasti naistest, kes eksponeerivad oma „kehavõlused” soft-erootilisel kombel. Selgitavas tekstis kirjutab marek, et kujutab piibllilugudest tuntud Neitsi Maarja ema Püha Annat tema lihalikkuses ja inimlikkuses. Naised mareki joonistustel pole ilustatud ega heroiseeritud, nad on naised, kellele aeg on tugevasti vajutanud vananemise, kulumise, väsimise pitsati. Ning näib, et mida karmimalt aeg nende naistega ümber on käinud, seda karjuvamalt nad keha kui kõige kaduva sümbolit eksponeerivad, otsekui meie ühiskonna mateeriakultust nina alla hõõrudes. Naistega on seotud ka kõnekad portreed, mis räägivad tugevast tahtejõust, suurest vaimust ja inimlikkusest.

Näituse avamisel musitseeritud rütmikas progressiivne instrumentaalrokk *badass* bas-sikäikude ja unenäoliselt lendleva kitarriga **Joe Satriani** stiilis tõi eelmainitud portreede iseloomu veel tugevamalt esile, süstides neisse jumaliku müsteeriumi tabamatust, hajutades aja ning ruumi tunnetust selle määrani, et kogu *happening* võttis riitusliku iseloomu.

Andrus Raag

Pildi jõud

Grand prix' – Varvara Alyail

Juta Kivimäe

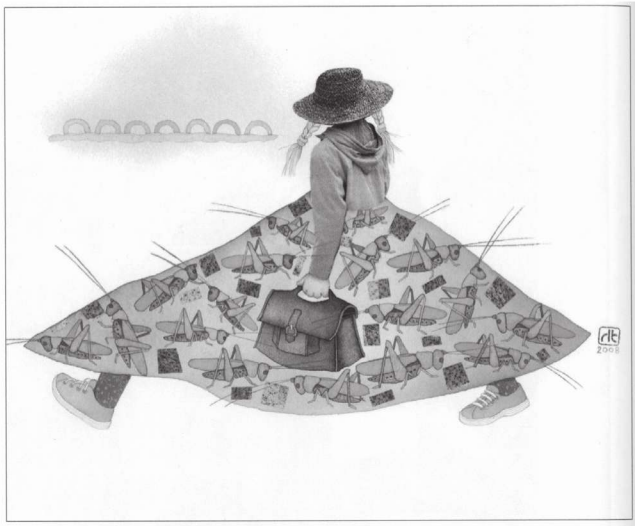
Tallinna III illustratsioonitriennaal „PILDI JÕUD” rahvusraamatukogus kuni 30. XI.

Rahvusraamatukogus avatud illustratsioonitriennaalil on väljas Läänemere-äärsete riikide (Eesti, Leedu, Läti, Norra, Poola, Rootsi, Saksamaa, Soome, Taani ja Venemaa) lasteraamatute illustraatorite paremiku tööd. Raamatukogus eksponeeritud üle 300 illustratsiooni ja raamatu annavad muidugi vaid murdosa võrra aimu sellest, kuidas muutub lasteraamatute illustratsioon, ent tänu triennaali korraldajate, rahvusraamatukogu, Eesti Kujundusgraafikute Liidu ja Rahvusvaheline Noorsookirjanduse Nõukogu (IBBY) Eesti osakonna sihipärasele tööle on nii mõndagi olulist sellest valdkonnast koondatud raamatukogu saalidesse. Ka tänavust triennaali saadab kõikide osavõtjate loomingunäidetega varustatud kataloog.

Liberaalne triennaali reglement

Tallinna triennaali reglement on olnud väga liberaalne. Näituse žüriile esitatud illustratsioonid ei pea tegelikult kuuluma konkreetse lasteraamatu juurde. Võib esitada ka nii-öelda fantaasiailustratsioone või illustratsioone, mis alles ootavad oma raamatu valmimist. Korraldajamaa Eesti kunstnike esineb triennaalil kümme, kõigist teistest osalejariikidest on aga vaid viis esinejat. Lisaks peanäitusele rahvusraamatukogus on kujunenud traditsiooniks eelmise triennaali *grand prix'* võitja isikunäitus lasteraamatute keskuses. Tänavu jõudis keskusesse 2006. aasta peaauhinna võitja **Lilian Brøggeri** (Taani) isikunäitus ja kunstnik valiti ühtlasi ka äsjase žürii esimeheks.

Ilmselt ei ole võimalik lasteraamatute illustratsioonide täna mitmekesisust ja kunstilist taset võrrelda olukorraga mõnikümmend või isegi paarkümmend aastat tagasi. Lasteraamatute paremiku on ilmunud mõjutusi nii eelmise sajandi teise poole modernistlikust kõrgkultuurist kui tänapäevasest arvutikunstist. On kunstnikke, kes ei valda traditsioonilisi joonistus-, garaafika või maalitehnikaid; kunstnikke, kes pole kunagi hoidnud käes akvarellipintslit ja on loonud kogu oma illustratsioonide varamu näiteks arvutimanipulatsioonide ja kollaažide kombinatsioonina. Ent tulemus võib olla kütkestav ja mõjuv ning lapsed võtavad selle vastu. Nad on võimelised seda mõistma, nagu nad on võimelised mõistma igasugust kunstikeelt: südamlikke traditsioonilisi rahvaste muinasjutude arhetüüpseid kujundeid pakkuvaid joonistusi, nagu sel triennaalil on esitanud vene kunstnik **Olga Ionaitis**; sürrealistlike elementidega illustratsioone, nagu tänavuse triennaali võitjal **Varvara Alyail**; tinglikke piktogrammilaadseid joonistusi nagu Poola kunstnikul **Grażka Langel**; joonisfilmidest ja koomiksidest laenatud agressiivse pildikeelega illustratsioonidena ja lapse-likke kollaaže nagu **Ewa Jozyra-Pawlaki** (Poola) või **Anne Peltola** (Soome) töödel. Oluline on kunstniku mentaalsus, oskus tuua raamatulehekülgedele suur kunst. Tänapäevaste lasteraamatute illustraatorite paremik on oma olemuselt väga kõrgetasemeline ja orienteeritud raamatukunstis haritud lastele, lasteraamatuhuvilistele haritlastele ning kollektsionääridele.

Diplomiga märgiti ära Regina Lukk-Toompere.

Suure keelekeskkonnaga riikides nagu Saksamaa, ingliskeelsed Suurbritannia ja Ameerika Ühendriigid, aga ka Poola ja Venemaa, tähendab suurte spetsialiseerunud kirjastuste toodang ka olulist osa rahvuslikus kultuuritööstuses.

Grand prix ja kümme diplomit

Triennaalil on vaid üks rahaline peaauhind. 1000 euro ja väikese kujukese „Muusaga” otsustas tänavune žürii autastada noort Moskva kunstnikku **Varvara Alyaid** (1983), kes koos oma ema **Jekaterina Silinaga** (Tallinna illustratsioonitriennaali diplom 2003. aastal) on sel aastal esinenud näitusega Tallinna Lastekirjanduse Keskuses. Varvara Alyai illustratsioone iseloomustab väga tänapäevasele mõjuv sürrealsete elementide ja intensiivse dünaamikaga kujundlikkus. Ta on integreerinud oma pildimaailma ka midagi 1960. aastate lõpul kujundusgraafikasse jõudnud tollal uuenduslikust animalistikast. Samas peaks tema ringikihutavate isiksustatud olmeesemetega pildimaailm täna lastele kõigiti arusaadav olema oma filmikeelelähedase lakkamatu liikumise illusiooniga. 2012. aastal, järgmise triennaali ajal, saab Tallinnas lastekirjanduse keskuses näha Varvara Alyai isikunäitust.

Grand prix' kõrval andis žürii välja kümme diplomit, millega kaasneb kaunis Eestis üllitatud mälestusraamat. Ise žürii töös osalenuna pean tunnistama, et diplomi kandidaatide suhtes jõudsid hindajad üsna üksmeelsele kokkuleppele. Nii **Anete Melece** (Läti) koduste tööde õhkkond kui **Lina Dudaitė** (Leedu) öised pildid kassielust kuuluvad hea lasteraamatu klassikalisse maailma. Vene diplomandid **Viktorija Fomina** ja **Olga Ionaitis** aga kujutavad klassikalist muinasjutumaailma täiesti erinevas, lausa vastandlikus laadis. Kunstnike seisukohtade paljus, ideeline põhjendatus ja tehniline mitmekülsus teevadki praeguse näituse ülimalt kütkestavaks. Üksmeelselt valiti diplomandiks ka **Aljosha Blau** (Saksamaa), kelle illustratsioonid kandsid midagi äratuntavalt venelikkust; kunstnik ongi lapsena Venemaalt emigreerunud volgasakslane. Nii **Gry Moursund** (Norra) kui **Pawel Pawlak** (Poola) on nagu enamik triennaalil

osalejatest pärjatud mitmete nimekate raamatukunsti auhindadega.

Eriti rõõmsaks tegi meele eesti illustraatorite ühtlane kõrge tase, mille märkisid ära kõik žüriis. Diplomiga märgiti ära **Regina Lukk-Toompere** „Neli kaunist kleiti” nelja aastaaja allegooriana, **Enno Ootsingu** üllatavalt temperamentsed ja meeleolukad loomalood ning **Viive Noore** stiilipuhtas rokokooatmosfääris triptühhon konn Konradi pulmapeost. Usun, et otsustajate töö tegi mõnevõrra lihtsamaks klausel, mis välistas diplomite nimekirjast juba eelmistel triennaalidel auhinnatud kunstnikud. Oma laureaadid välisid triennaalilt ka rahvusraamatukogu – **Juss Piho**, kunstnike liit – **Piret Raud** ja noorsookirjanduse nõukogu Eesti osakond – oli **Aljoša Blau**.

Maailmafoorumitel

Suurejoonelised rahvusvahelised lasteraamatute foorumid nagu iga-aastane Bologna lasteraamatute mess spetsialiseeritud raamatupoega, Bratislava raamatuillustratsioonide biennaalid või kuni 2003. aastani kestnud Vilniuse triennaalid on kaasanud arvukalt eesti kirjastajaid, kirjanikke ja illustraatoreid. Eesti illustraatorid on sellistel rahvusvahelistel foorumitel esinenud aastakümneid ja põlvkondi ka üsna menukalt.

2003. aasta 5. märtsil asutati Eesti Lastekirjanduse Teabekeskuses MTÜ Rahvusvahelise Noorsookirjanduse Nõukogu Eesti osakond asutamine. IBBY (The International Board on Books for Young People) IBBY aunimekiri (IBBY *Honour List*) asutati 1956. aastal ja seda nimetati kuni 1980. aastani Hans Christian Andersenini aunimekirjaks. Esialgu esitati raamatuid vaid ühes, kirjaniku kategoorias. Alles aastal 1974 lisandus illustraatori ja 1978 ka tõlkija kategooria. 1980. aastast ilmub IBBY aunimekiri annooteeritud kataloogina. Mitmete eesti lastekirjanike kõrval on autasustatud IBBY audiplomiga (IBBY *Honour Certificate*) aastail 1974–2008 ka nelja silmapaistvat eesti lasteraamatute illustraatorit: Edgar Valterit, Juss Piho, Viive Noort ja Jüri Mildebergi. Eestis hinnatakse lastekirjandust ja sellega seonduvat tegelikult väga kõrgelt ja meil on kujunenud välja oma suurepärased traditsioonid. Lastekirjanduse olulisust rõhutavad tänapäeva Eestis iga aasta 20. oktoobril korduv üleriigiline ettelugemispäev, eesti lastekirjanduse päev igal detsembril esimesel pühapäeval, iga kahe aasta tagant Nukitsa konkurss, mis on saanud oma nime Oskar Lutsu põlvkondi ületava lasteraamatu peategelase Nukitsamehe järgi, ja mitmed muud aastast aastasse korduvad tähtpäevad ning auhinnad. Iseasi on see, kuivõrd palju jõuavad Eesti kirjastused uusi lasteraamatuid välja anda ja kuivõrd on meie professionaalsed kunstnikud erialase tööga kindlustatud. Väga väike omaekeelne turg seab siin tahtmatult piirid kunstnike-kirjanike võimekuse avaldumisele. Kahjuks aga määravad rahalised võimalused väga palju rahvusvaheliselt silmapaistvate kunstnike otsust osaleda või mitte osaleda. Seda enam tuleks tunnustada Tallinna illustratsioonitriennaali korraldajaid ja nende tööd.

Triennaalitöö kuldne ämblikuvõrk

Tallinna vanalinnas tegutsev Eesti Lastekirjanduse Keskus on suutnud vähem kui kolme aastaga kujundada omaaegsest aadlielamust kogu Euroopas ainulaadse lastekirjanduse maailma, kus on ühendatud elav raamatukogutegevus, arvukad lasteüritused ja mitu tegutsevat illustratsioonide galeriid. Viimastes on lähiaastail tutvustatud ka mitmete tänavusel triennaalil esinevate välisautorite loomingut. Keskuse intensiivset raamatuillustratsioonialast näitusetööd on korraldanud eesti tuntumaid lasteraamatute illustraatoreid, keskuse kunstiekspert **Viive Noor**, kes on viimastel aastatel teinud palju ära selleks, et tutvustada eesti ajakirjanduses raamatuillustratsioonide maailma ja nende autoreid. Tema kanda ongi tegelikult olnud suhtlus raamatukunstnikega kogu maailmast, unikaalne ja paljus just talle ainuisikuliselt tuginev suhete võrgustik, mis on nagu kuldne ämblikuvõrk. Võib julgelt väita, et täna on Viive Noor eesti üks kompetentsemaid lastekirjanduse illustratsioonide eksperte. Ta tunneb isiklikult kümneid autoreid ja nende loomingulisi iseärasusi, ent kindlasti ka illustratsioonimaailma kaasaegse toimimise mehhanisme.

Triennaali toetavad küll Soome ja Taani kultuuriinstituut, Eesti suursaatkond Moskvast ning Leedu, Läti, Poola, Rootsi, Norra ja Saksamaa Eesti saatkonnad, ent žüriisse kutsutud teevad oma austavat tööd tasuta ja Eesti triennaali toimikond ei võta kunstnikelt osalemistasu, nagu see on mitmetel sellistel üritustel kombeks.

Kui veel kord tagasi mõelda kriteeriumidele, mille põhjal võiks hinnata lasteraamatute illustratsioone, võiks tegelikult öelda, et loomulikult on illustratsioonide kujundikeel aja jookul muutunud. Midagi olemuslikku on jäänud aja möödudes siiski samaks, selliseks nagu näiteks üle-eelmise sajandi lõpukümnendite hea maailma lastekirjandus ja pildid neis raamatuis. Head illustratsioonid avardavad laste kujutlusvõimet, on humanistlikud ja panevad esitama huvitavaid küsimusi. Lastele on oluline end nähtuga samastada ja tunda, et nad pole maailmas ükski.

KONTSERDIPEEGEL

Mati Palm ja Maria Veretenina.

ERAKOGU

170 aastat Mussorgski sünnist

„Lõunamuusika“: Mati Palm ja Maria Veretenina, klaveril Piia Paemurru 10. XI Estonia kontserdisaalis.

Lauljad Mati Palm ja Maria Veretenina ning pianist Piia Paemurru esitasid 10. novembri pärastlõunal kuulajatest tulvil kontserdisaalis Modest Mussorgski laulutsüklid „Päikeseta“, „Lastetuba“ ja „Surma laulud ja tantsud“. Kuigi Mussorgskil polnud korralikku muusikuharidust, oskas ta erakordselt hästi tunnetada ja helikujunditesse vormida vokaalteoste aluseks oleva teksti sisu ja tähendusvarjundeid, mis pakub lauljaile hulganisti väljakutseid interpretatsiooniks.

Mati Palmi tunneme Estonia teatri kaua-aegse esibassina, kelle hiilgerolle nagu Attila või Boriss Godunov Verdi ja Mussorgski samanimelistest ooperitest või Wagneri „Lendava hollandlase“ nimitegelase kehastamist mäletab meie kesk- ja vanemaealiste põlvkond veel hästi. Praeguseks igapäevasest teatrilaval osalemisest tagasi tõmbunud maestro on jätkuvalt publiku ette astunud kammerkavadega, näiteks alles aprillis oma loomingulisel õhtul Moskvast vene ühe kuulsama metsosoprani Irina Arhipova muusikasalongis, detsembris ootab ees soolokava esitamine Peterburis. Oma kontsertidele on ta kaasanud noori andekaid kolleege, et aidata neil laiema publiku hulgas kiiremini tuntuks ja armastatuks saada.

Laulutsükkel „Päikeseta“ valmis Mussorgskil 1874. aastal. Sellesama aasta jaanuaris oli just esietendunud heliloojale hilisema maailmakuulsuse toonud ooper „Boriss Godunov“. Sellest hoolimata vaevasid Mussorgskit depressioon ja joomatõbi. Sõber Arseni Goleniššev: „Kutuzovi luuletekstide kurvameelne meeleolu sobis heliloojale hästi oma hingeseisundi pihtimiseks tsükli kuues laulus“. Need laulud kuuluvad Palmi repertuaari raudvara hulka, nende esitusstiil sai aga lihvitud laulja nooruspäevil, 1970date algul Moskva konservatooriumis professor Hugo Dietzi lauluklassis täiendusõpinguil. Hästi sisse lauldud tsükli kandis Mati Palm väga ilmekalt välja meeleolude vaheldumise, alustades melanhoolsusega avalaulus „Nelja seina vahel“, kulgedes läbi jõulise valulikkuse, ahastuse ja resigneerumise kuni vaikse mõtlikkuseni tsükli lõpuloos „Jõe ääres“.

Sopran **Maria Veretenina** nimi vääricks Eestis suuremat tuntust, ehkki tema magistriõpingud meie muusikaakadeemias Jaakko Ryhäneni juures pole veel lõppenud (ees ootab täiendamine Itaalias). Veretenina kaunist ja kandvat hääletämbrit iseloomustab särav pehmus, tema hää allub lauljataril kavatsustele mängleva kergusega. Sopranil on ette näidata mitmed preemiakohad konkurssidel

ning esinemisi välisriikides. Veretenina esitatud populaarse tsükli „Lastetuba“ (kirjutatud 1868–1872) tekstid on välja mõelnud Mussorgski ise ning need räägivad lapse tasandilt temale olulistest sündmustest nagu jutuajamine hoidjatädiga koll-mehest, kes ulakad lapsed metsa viib, või seiklusrikkast reisist kepphobuse seljas. Tsükli muusikaline läbikomponeeritus pakub võimalusi eredate karakterite kujundamiseks ja nende vastandamiseks, mille esitamist siira ja rõõmsa avatusega, kuid samas väga täpse ja läbitunnetatud stiiliga laulnud solist ise kui ka publik saalis lustisid.

Pianist **Piia Paemurru** saatestiil on naiselikult pehme ja diskreetne. Tema osa oli eriti tähelepanev just „Lastetoa“ laulutsükli puhul, kus ta viis klaveripartiile antud aktiivse ja kohati virtuoossust nõudva rolli läbi vokaalpartiile veenvat kindlust pakkuva partnerlusega.

Kontserdi lõpetas Mati Palm neljast laulust koosneva „Surma laulude ja tantsudega“. „Hällilaulus“ kuulsime väga head dünaamilist tasakaalustatust ja pehmelt nõtket vokaali – vaid loo lõpunoodi *subito* karmis karakteris selgus vikatimehe tõeline pale. Tsükli lõpetavas „Väepealikus“ demonstreeris Palm oma pärisosana säravalt jõulist kandvat kantileeni ja kõrgregistri head valdamist.

Allan Vurma

Tasuta kontsert – tänuväärt mõte

„Virtuoosid Vahemere äärest“: Tallinna Filharmoonikud, solistid Massimo Mercelli (flööt, Itaalia) ja Darko Brlek (klarnet, Sloveenia), dirigent Andres Mustonen 12. XI Tallinna Metodisti kirikus.

Kui paar minutit enne kontserdi algust Tallinna Metodisti kiriku saali jõudsin, olid kontserdi kavalehed juba otsas: Tallinna Filharmoonia pakkus publikule tasuta virtuoosse Vahemere äärest.

Kontserdi esimeses osas astusid üles solistid: flötist Massimo Mercelli ja klarnetist Darko Brlek. Esitati Carl Philipp Emanuel Bachi (1714–1788) kontsert flöödile, keelpillidele ja *continuo*’le d-moll, H. 426, Wq 22 (1747) ning Franz Danzi (1763–1826) *Concertante* flöödile, klarnetile ja orkestrile, B-duur, op. 41 (1813-14). **Massimo Mercelli**, kellest sai juba 19aastaselt Teatro la Fenice (Veneetsia ooperiteater) esi-flötistik, on esinenud paljudes maailma esinduslikes kontserdipaikades, teinud koostööd maailmakuulsate orkestrite ja ansamblitega ning on Emilia Romagna festivali asutaja ja kunstiline juht. Bachi flöödikontserti ei esita-

nud solist küll traversflöödil, vaid kaasaegse süsteemiga, kuid puidust instrumendil, mille tämber ja kõlajõud on barokiajastu muusika esitamiseks kohasem: pilli kõla on õrnem ja pehmem kui tänapäevasel metallist flöödil. Mercelli flöödi tuhmivõitu kõla kompenseeris pillimängu tehniline tase. Solistilt äärmiselt head tehnilist tulevärki nõudev kontserdi kolmas osa *Allegro di molto* oli tõeliselt virtuoosne ja meisterlik. Orkestri kõla iseloomustas energilisus ja tunglevus, mida Andres Mustonenist väsimatult ergab. Vahel tundus, et mõni aktsent läks ka kaduma – kohati olid just viiulid keelpillirühma ansamblitasakaalust justkui väljas –, aga siin võis kaasa mängida kirikuruumi suur akustika, mis kiirema muusika esitamise puhul kipub detaile ja ka kooskõla häägustama. Küll aga oli solisti ja orkestri vahelkord liiga kaldu orkestri poole, kes sõitis siin-seal liiga valjult flöödist üle.

Järgmise teosena esitati klassitsismiajastu saksa helilooja Franz Danzi *Concertante* flöödile, klarnetile ja orkestrile. Ilmselt tavarepertuaaris tundmatum Danzi oli Beethoveni kaasaegne ning noore Weberi mentor ja innustaja. Ta elas ning töötas tsellisti, helilooja ja dirigendina Mannheimis, Stuttgardis, Münchenis ja Karlsruhe. Massimo Mercelli kõrvale asus klarnetisolistina **Darko Brlek**, kes on mänginud koos Sloveenia Rahvusliku Sümfooniaorkestri, Moskva Virtuooside jms orkestritega. Danzi helikeel on stiilipuhtalt ja vähemalt selles töös ka igavalt klassitsistlik, kuid eks siin oligi peamine solistide efektnes soleerimine ja duo ehk heas mõttes enesenäitamine. Paraku ei tekkinud esitusel ühtset hingamist ja omavahelist „keemiat“: Brleki pisut liiga läbitungiv klarneti-hää ei sobitunud kõige paremini ansamblisse, ka oli klarnet minu arust häälestatud pisut madalamalt kui teised pillid. Võimalik, et häälestust mõjutas kontserdipaiga jahe temperatuur. Teose kolmandas osas *Larghetto* mängisid puhkpillid (kaks metsasarve ja kaks fagotti) hea tasakaalu ja häälestusega kvartetipartii. Komplimendid Kalle Koppeli meisterlikult sooritatud I metsasarve partiile – nii kõrges registris partii esitamine ei ole kõige lihtsam ülesanne ka väga kogenud muusikule.

Kontserdi teises osas kanti ette Felix Mendelssohni „Itaalia sümfoonia“. See oli särtsakas ja taas hoogne esitus, isegi liiga kärsitu. Tahtnuks suuremat fraaside läbitunnetamist ja pikema joone selgemat realiseerimist. Orkestri esituskoosseis täienes lisaks juba enne laval olnud puupuhkpillidele ja metsasarvedele trompetite ja timpanitega. Trompetid kõlasid küll säravalt, aga vahetevahel liiga jõuliselt. Väga nauditav oli II osa *Andante con moto* kahe flöödi kõla – ilus ja mahlakas ja omavahel väga hästi sobivad tämbrid.

Andres Mustoneni dirigeerimisviis ei jäta külmaks: ta on justkui isikupärane mootor, kes paneb iga masina käima ja hooga sõitma. See on aga stiil, mis vajab mängija erilist tähelepanelikkust, valmidust ja mõnes mõttes tunnetamist, pigem „ära lugemist“ silmade, südame ja kehakeele, kui akuraatse ja n-ö korrekse *aufakt*’i ja muude dirigeerimiskunsti standardite kaudu. Kuid see toimib, sütitab nii esitajad kui publiku.

Väga tänuväärt on Tallinna Filharmoonia mõte teha vahel tasuta kontserte. Kolmveerand Metodisti kiriku suure saali istekohtadest oli hõivatud ja tundus, et publik jäi kontserdiga väga rahule.

Ott Kask

Mahleri Seitsmenda esiettekanne Eestis!

Sümfooniakontsert: ERSO, dirigent Arvo Volmer 13. XI Estonia kontserdisaalis.

Kõigi aegade suurte sümfonistide esireas seisev Gustav Mahler sai 1905. aastal kaante vahele oma Sümfoonia nr 7 e-moll. Teose esiettekanne toimus Prahast 19. septembril 1908. aastal ja Viinis 1909. aasta lõpus. Teose Viinist Tallinna jõudmiseks kulus seega üsna täpselt

sada aastat. Oli ka juba viimane aeg, sest Mahleri Teise sümfoonia esiettekanne Tahkuranna vallas on juba toimunud 20. augustil 2001. aastal. Päril keeruline on põhjendada, miks Seitsmendat siin varem pole esitatud, sest maailmas on teos esitussageduselt päril võrreldav Mahleri teiste sama žanri töödega.

Pikka aega seisis Mahleri sümfooniade esitus meil ülisuurte koosseisude taga ja teist samapalju autori ebasoovituslikkuse tõttu (miks küll?!), kuid aja kulgemisel ja koos sellega muutumisel on needki põhjused kõrvaldunud. Orkestri suurus on takistuseks kõigi Mahleri sümfooniade puhul ja koosseisu poolest pole Seitsmes sugugi erand, kui mitte arvestada tenorhorni, kitarril ja mandoliini. Ning puhta instrumentaalmuusika puhul (ilma tekstita) oli ka kõige karmimatel aegadel raske rääkida sobimatutest ideoloogilistest alustest. Kuid mis siin halada – nüüd on see tehtud ja jõud-sime ikkagi varem, kui Mahleri (1860–1911) sünnist oleks möödunud 150 ja surmast 100 aastat.

Dirigentidele on arvatavasti kõigi Mahleri sümfooniade esitus enese proovilepanek ja teostus, või siis mitte. Reeglina jõutakse Mahleri ja Brucknerini oma karjääri teisel või isegi kolmandal perioodil, kuigi tänapäeval ei kehti enam ükski traditsiooniline tõekspidamine ja ka Mahleriga proovivad jõudu kõik, kelle käed selleni ulatuvad. **Arvo Volmeriga** on hoopis teine lugu. Vaatamata ajafaktorile – pole ta ju veel viiekümnenegi –, on ta oma 25aastase karjääri jooksul tõestanud nii dirigendina kui veel enam peadirigendina, kus ka see poleks toimunud, et tema tugev, isegi ülitugev külg on suured vormid muusikas. Selleks on talle ülevalt poolt antud haruldane vormitaju ja tervikuvisioon – ja mida muud see siis on, kui olulise eraldamine ebaolulisest. Selleks et teha publikule sõõdavaks viieosaline 80 minutit kestev instrumentaalne suurteos, on igal juhul vajalik, et nimetatud omadused ettekandjal-dirigendil ka oleksid. Niisiis Mahleri Seitsmes – publiku seas hellitavalt „Öölaulus“ („Lied der Nacht“) kutsutu – koosneb, nagu öeldud, viiest osast, millest kaks (II ja IV) kannavad tõepoolest „Öömuusika“ nime ning esimene osa on sonaadivormis, kolmas skertso ja finaali vormiks rondo.

Mahler olla öelnud, et mida keerulisemaks lähevad muusikas väljendatavad ideed, seda suuremaks paisub orkestri koosseis. Seitsmenda koosseis ei ole autoril kõige suurem, kuid talle tavalist „täisneljast“ koosseisu täiendavad veel lausa domineeriv tenorhorn ning peaaegu kuuldamatud kitarr ja mandoliin. Selle tenorhorni mängija leidmisega on kindlasti probleeme eelkõige seetõttu, et tekst on soleerivalt ülikeeruline. Kuid pole olemas instrumenti, mida ei saaks peaaegu kadudeta asendada, ja sedagi partiid on peaaesjalikult esitatud vist baritonhorniga. Kuigi mul ei õnnestunud visuaalselt tuvastada ERSO koosseisus kasutatud instrumenti, siis kõla oli pigem baritonlik, aga selle mängija oli küll **Andres Kontus** ja mäng ise õnnestus tal suurepäraselt. Mis nüüd puudutab esitajaid, kelle kätes olid (kui olid) mandoliin ja kitarr, siis kindlasti nad mängisid hästi, sest vastasel korral oleks neid kuulda olnud. Teos iseenesest ei ole väga vaikse dünaamikaga, vaatamata pealkirjadele „Lied der Nacht“ ja „Nachtmusik“, kuid IV osa ehk II „Nachtmusik“i algustaktides peaksid need „põnkspillidki“ kuuldavalt öist meeleolu looma. Palju meeleolu sellega kaotas, pole teada. Hästi palju õnnestumisi oli nii vask- kui puupillide mängijatel ning seekord tuleb südamest tänulik olla ka kogu metsasarvegrupile, sest esimene tund muusikat oli perfektne. Keelpillisolistidel olid erinevate mahtudega soolod: ekstraklassi näitas kontsertmeister **Harry Traksmann** ning heal ja paremal tasemel olid ka **Rain Vilu** (altviul) ja **Pärt Tarvas** (tšello). Maestro Volmer tundis hästi ennast, nagu ka orkestrit ja partituuri, ning tulemus oli maksimumi lähedal. Kerget nihelemist oli saalis tunda IV osa ajal ja siin-seal varemgi, kuid finaali kustutas sellegi mälust ja vastuvõtt oli soojalt tormiline. Mahleri hooajal (2009/10) on ekspositsioon tehtud, järgneb töötlus, VI sümfoonia Aleksejeviga veel sel aastal (4. XII) ja siis repriis Eri Klasiga ehk V sümfoonia veebruaris.

Toomas Velmet

Uus ja vana – moodne või vanamoodne?

Igor Garšnek

Kantaadi „Ilus maa” plaadiesitluskontsert: Rein Rannap (klaver), Kosmikud, RAM, Ellerhein, Priit Volmer (bass) ja dirigent Tiia-Ester Loitme Nokia kontserdimajas 10. XI.

Autorikontserte saab üles ehitada mitmeti: kuulajale võib pakkuda valikkava helilooja loomingu paremikust, võib teha muusikaõhtu komponisti kõige värskematest helitöödest või siis vastupidi, piirduda vaid noorpõlveteostega (näiteks Arvo Pärdi puhul oleks see eriti huvitav!).

Rein Rannap aga, võtnud appi ansambli Kosmikud, bassi Priit Volmeri ning RAMi ja Ellerheina tütarlastekoori, leidis oma rock-kantaadi „Ilus maa” plaadiesitluskontserdiks Nokia kontserdimajas (sisuliselt oli see tema autoriõhtu) huvitava kompromissi: tema pani kokku uue ja vana, s.t kõige värskema ning ajaproovile auga vastu pidanud muusika. Täpsemalt siis sel kevadel esiettekandele tulnud rock-kantaadi „Taevas ja maa” ja paar tänavu valminud lugu ning vana hea „Ilusa maa” kantaadi ja aastakümnete-tagused, igihaljad Ruja laulud. Polaarsusi ühendavaks ning kontseptuaalsesse tervikusse kinnistavaks põhiteljeks oli isamaaline rahvustunne, mis väljendus mõistagi eelkõige laulutekstide valikus (Runneli, Koidula jt isamaaluule).

Kui juba panna autorikontserdi kavas kokku komponisti värskem ja vanem looming, kaasneb paratamatult ka küsimus, kummale põhiliselt panustada. Helilooja maiteotsustus pole siiski ainumäärav, sest jäljed publiku kultuurimälus on üks asi ning muusiku subjektiivne (enese)hinnang sootuks teine. Heliloojal tuleb kuulajate eelistusi pisut ette aimata – ja Rein Rannapi otsus eksponeerida ereda-

Rein Rannap, Priit Volmer ja Meelis Hainsoo rock-kantaadi „Taevas ja maa” esiettekandel tänavustel Tartu muusikapäevadel.

ANDRUS RAUDSALU

malt just „vana hõbedat”, mitte „uut kulda” oli kahtlemata õige valik. Mitte sellepärast, et tema uued asjad oleksid kuidagi tuntavalt kehavamad kui vanad, vaid ikka seetõttu, et nii kantaat „Ilus maa” kui lood nagu „Need ei vaata tagasi” (1971) ja eriti „Eesti muld ja eesti süda”

(1982) on omast, aastakümnete-tagusest kaasaastat tänasesse päeva jõudnud kui isamaalise popkultuuri esimesed pääsukesed. Sellistena on need juba sümbolid ja nii neid praegu kahtlemata nähaksegi.

Rannapi suurvormidest kõlas õhtu esi-

meses pooles tema värskeim kantaat „Taevas ja maa” (2009) ning teises „Ilus maa” (1983). Mõlemad on kirjutatud Hando Runneli tekstile, ent loomist eraldab 26 aastat, nii et kuskilt maalt on kompositsioonid justnagu sugulased, ent pole ka. Vahe on tegelikult lugude ülesehitusprintsipibis. Asja lihtsustamise mõttes kasutan siinkohal analoogiat XIX sajandi ooperimaailmast, kus kirjutati nii numbriopereid (näiteks Verdi) kui juhtmotiividel põhinevaid läbikomponeeritud muusikalisi draamasid (näiteks Wagner).

„Taevas ja maa” (esiettekande tänavustel Tartu levimuusika päevadel) oleks selles mõttelavas justnagu numbrioper oma 18 osaga (Rannap ise nii lavalt ütles, mina ei hakanud üle lugema). Kummaline on aga see, et ühtegi väljendusriikast meloodiat ühestki numbrist mulle meelde ei jäänud.

See-eest kestvuselt lühema „Ilusa maa” (esiettekande 1983. aasta Tartu levimuusika päevadel Urmas Alenderi, ansambli Kaseke ja Tallinna Koolinoorte Segakooriga) kompositsioonilise terviku „betooniks” on toosama, pidevalt eri konstellatsioonides korduv hitted meloodia sõnadel „Ilus, ilus, ilus on maa – ilus on maa, mida armastan ...”. Selles mõttes vastab nimetatud juhtmotiiv väga hästi wagnerliku muusikalise draama läbikomponeeritusele. Kuid see selleks.

Enam kui pooletunnine „Taevas ja maa” jättis mulje kui üks tõsimeelne *progressive rock*’i paradigmas oopus. Harmooniajärgnevuste korduvustes on seal täheldatav umbes samalaadne kontrastprintsip nagu Genesisi suurtsükli „Supper’s Ready” plaadilt „Foxrot” (1971). Kuid neile järgnevustele toetuv kompositsiooniline sidusus hakkab Rannapi loo lõpupoole tasapisi murenema. Miks? Aga seepärast, et uut muusikalist materjali tuleb järjest tihkemalt peale – ei jõua ühte kujun-

100 aastat suurteose esiettekandest

Toomas Trass

26. novembril möödub sada aastat Rudolf Tobiase oratooriumi „Joonase lähetamine” esiettekandest Leipzigi Andrease kirikus. See kuupäev on märgilise tähtsusega Eesti muusikaajaloos. Võime ju pidada Rudolf Tobiast muusikageeniuseks peale Eesti ka maailma muusikaajaloos. Unustatud ja paljukannatanud väikerahva liikmena polnud Tobiasel sidemeid, mis lasknuks ta kõrgväärtuslikel kompositsioonidel laiemalt levida ja kuulsust koguda. Viimastel aastakümnetel on „Joonas” rännanud ringi aga kogu maailmas. Tänavu 25. mail täitis 20 aastat restaureeritud teose täielikust Eesti ettekandest ERSO, Eesti kooride, rahvusvahelise solistidegrupi esituses ning maestro Peeter Lilje juhatusel. Tollast sündmust mäletavad paljud kui taasiseseisvuv Eesti üht rahvuslikku kõrghetke. Teos levib CDdel, sellest on kirjutatud raamatuid, välja on antud klaviir ja partituur. DVD salvestus tehti Neeme Järvi dirigeerimisel möödunud aasta 22. novembril – kahjuks pole veel väljalaskeni jõutud –, kuid lähenevat tähtpäeva silmas pidades näitab ETV 26. novembri õhtul seda DVD kontsertsalvestust eetris. Tulevikku vaatavalt on suurteose ettekanded kavandatud 2012. aastal Londonis ja Leipzigis.

Oratooriumi grandioossust, mõttehiiglust ja sümbolirohkust on võinud kogeda kõik, kel on olnud huvi ja tahtmist süveneda. Nagu kõik geniaalsed suurteosed, ei anna ka „Joonas” end kergelt kätte. Selles puudub väiksema meelelahutuslikkus, meeldidatamine või kommertsiaalsus. Tobias on siin käega löönud igasugusele muusikalise moe või trendi järgimisele – ses osas, nagu ka paljus muus, sarnaneb ta suure Bachiga. Teatavasti kukkus teose esiettekande Saksamaal totaalselt läbi. Küllap oli selle üleelamine ka ülitundliku (ja piisavalt auahne) helilooja varajase surma põhjuseks. Tobias teadis, et esiettekandest, eriti kui oled

Tobiase „Joonase lähetamise” taasesitust 20 aasta eest tõi kokku täissaali vaimustunud kuulajaid.

SIRBI ARHIIV

võõras võõral maal, sõltub uudisteoste edaspidises saatuses küllaltki palju. „Joonas” jäigi pikaks ajaks oma uut täielikku ettekannet ootama. Nagu Bachi loomingul puhul, tundsid ja teadsid paljud kaasaegsed ja noorema põlvkonna muusikud, heliloojad, muusikateadlased, interpreedid, ka kirjanikud (näiteks Uku Masing) suurteose olemasolust, väärtustest,

kiitsid ja uurisid seda, töid eeskujuks jne. Aga ainult sõnades ja veel kord sõnades. Nagu Bachi „Matteuse passiooni” puhul pidi teose varjusurmast ülesäratamiseks tulema initsiaatiiv kusagilt kõrvalt, vabatahtliku pühendumusena. Vardo Rumesseni elutööna on „Joonase” partituur restaureeritud, lõpetatud, kirjastatud ning levima pandud. Tobiase looming vää-

riks aga pidevat riiklikku hoolt ja tähelepanu.

Võiks ju retooriliselt küsida: milleks meile Tobias ja „Joonas”? Suunakem pilgud tulevikku, unustagem see eklektiline ja omas ajas juba veidi vanamoodne teos! Siinkohal sobib meenutada Arvo Pärdi sõnu enne tema III sümfoonia esiettekannet (tsiteerin umbkaudselt, mälu järgi): „Üle parda tuleb visata kõik: stiilid,

MUUSIKAMAAILM – EESTI MUUSIKUID MAAILMALAVADELT

TIPPHETKED

Arvo Pärdi IV sümfoonia Venemaa esiettekannne Moskvas 6. XI: Musica Viva, dirigent Aleksandr Rudin. **Neeme Järvi** New Yorgi FO ees 5. – 10. XI (4 kontserti): Mozarti „Praha sümfoonia” (nr 38), Zemlinsky „Lüüriline sümfoonia”.

NOVEMBER

1. XI **Arvo Pärdi** „Berliini missa” Östersundis, „Te Deum” Konstanzis; 3. XI „Tabula rasa” Bielefeldi tantsuteatri laval, „Spiegel im Spiegel” Hagenis balletilaval (mõlemast rida kordusetendusi).

3. – 15. XI **Kristi Roosmaa** 12 etendust New Yorgi McGinn/Cazale Theatres C. Porteri muusikalis „Silk Stockings”.

4. XI Tōkyō Suntory Hallis lõppes **Paavo Järvi** ja Cincinnati SO 7 kontserdiga Jaapani-turnee.

6. XI **Eri Klasi** kontsert Leedu RSOga Vilniuses: Beethoveni V klaverikontsert (Kasparas Uinskas), Wagneri – de Vliegeri parafras „Meisterlauljad”. **A. Pärdi** „Cantus” Berliini müüri langemise 20. aastapäeva sarjas (Kammersymphonie Berlin); 7. XI „Silvanuse laul” ja „Te Deum” Aachenis (Kölner Kammermusiker), „Te Deum” Dirkslandis (Fiori Musicali), „Summa” ja „Berliini missa” Guildfordis (Chamber Domaine, dirigent James Morgan); 8. XI „Da pacem Domine” Rootsi esiettekannne Umeås, dirigent Marc Tatlow.

7. XI **Kristjan Randalu** festivalil „ARD Radio Play Days” Karlsruhes. **Alfia Kamalova** R. Straussi „Ariadnes Naxoselt” (Echo) Gelsenkirchenis (esietendus 23. X, kuni 26. XI kümme etendust).

7. XI **Ain Anger** Fafnerina Wagneri „Rheini kullas” (ka 21. XI), 8. XI Hundingina „Valküüris” (ka 12. XI), 11. XI Fafnerina „Siegfriedis” (ka 25. XI) Viini Riigiooperis, dirigent Franz Welser-Möst.

9. XI **Mirjam Tally** „Turbulence” kavas Södra Latins gümnaasiumi orkestrilt Stockholmis, dirigent Jan Risberg.

9. – 14. XI **Tuule Kann** ja **Jaak Sooäär** Brüsselis, Luxembourg’is, Pariisis (festival „Sur la Route des Sons”) ja Quincy-sous-Sénart’is.

10. – 13. XI **Mihkel Kütsoni** esinemised Schleswig-Holsteini SOga (Schleswig, Flensburg, Heide, Rendsburg): Martinu „Piero della Francesca freskod”, Chopini II kontsert (sol **Marko Martin**), Prokofjevi VII sümfoonia.

11. ja 25. XI laulab **Ain Anger** Fafneri osa Wagneri „Valküüris” Viini ROs, dirigent F. Welser-Möst.

11. XI juhatab **Risto Joost** Rootsi Raadio ja Kungsholmi Muusikagümnaasiumi koori Stockholmi Berwaldi hallis (Penderecki, Tippett, Luboff).

11. – 13. XI **Olari Elts** Šoti KO ees (Perth, Edinburgh, Glasgow), sh Beethoveni Viulikontsert (Sergei Hatšatryan), Brahmsi I sümfoonia.

12. XI **Pärdi** „Fratres” Slovaki Rahvusteatri balletilaval.

13. XI esines Torontoos Tartu College’is ansambel **Rough Jewel** (Eesti/Kanada).

13. – 21. XI **Neeme Järvi** viis kontserti Haagi Residentie Orkestri 105. aastapäevaks (4 kava Anton Philipszaalis): Mozarti Divertiment nr 17, Brahmsi Serenaad nr 1, „Traagiline avamäng”, I klaverikontsert (Lars Vogt), III sümfoonia ja laulud, Beethoveni „Leonore” avamängud nr 1 ja 3, IV sümfoonia, Couperin, Gluck, Schubert, Schumann.

14. XI **Tõnu Kaljuste** Camerata Potsdami ees: **Arvo Pärdi** „Mein Weg”, **Erkki-Sven Tüüri** „Architectonics VI”, R. Strauss, Mozart. Samas Potsdami Nikolaisaalis ka kammerkontsert: **Pärdi** „Fratres” ja „Summa”, **Tüüri** „Architectonics II”, **Helena Tulve** „Nec Ros, Nec Pluvia ...” **Aare-Paul Lattiku** pika Venemaa-reisi lõppkontsert Peterburi Malta Kapella saalis. **UMA** (Aleksei Saks, Robert Jürjendal) esines Londoni džässifestivalil klubis Vortex.

14. ja 15. XI **Kristjan Järvi** Berliini Raadio SO ja RIAS Kammerchori ees Konzerthausis: **Arvo Pärdi** III sümfoonia, „Cantique des degrés” ja „Stabat mater” (Saksa esiettekannne), Mahleri laulud.

15. XI **Tõnu Kõrvitsa** „Ääni, joka katosi” esi-

ettekannne festivali „Lux musicae” lõppkontserdil Siuntio kirikus (EFK, dirigent **Daniel Reuss**), kavas ka **Galina Grigorjeva** „Nature morte”, **Cyrrillus Kreegi** 4 Taaveti laulu, Mendelssohn, Brahms, Schönberg. Dan Almgren ja **Kirsti Kuusk** olid A. Schnittke *Concerto grosso* nr 1 solistideks Helsingborgi SO ees, dirigent Aleksandr Vedernikov. **Ain Anger** külalissolistina Berliini Riigiooperis: kuningas Heinrich Wagneri „Lohengrinis”.

16. XI **Hortus Musicus** ja **Andres Mustonen** Peterburi Filharmonias (itaalia, saksa ja türgi muusika).

17. XI **Olari Eltsi** debüüt Pariisi Champs-Élysées’ teatris: Ensemble Orchestral de Paris – Brahmsi „Variatsioonid Haydni teemal”, „Armastuslaulud-valsid” (koor Accentus) ja I sümfoonia, Haydni Kontsert nr 11 (2 klaverile), solistid Aleksandr Korobeinikov ja Alexandre Paley (ülekanne Radio France’is). Segakoori Latvija (dirigent Māris Sirmais) kontsert „From the Baltic Coast” Stockholmi Engelbrekti kirikus: **Arvo Pärdi** „Da pacem Domine” ja „Deer’s Cry”, **Tõnu Kõrvitsa** „Seitsme linnu seitse und” (2009), Miškinis, Zariņš, Vasks, Ešenvalds jt.

17. – 20. XI **Kristjan Randalu** esinemised TransAtlantic Collective’iga ühendkuningriigis (Cardiff, Shrewsbury, *London Jazz Festival*) ja Redange’is Luxembourg’is; 21. XI **Grupa Janke Randalu** Pariisis Ungari Instituudis festivalil „Jazzycolors”.

18. XI **Mirjam Tally** teose „Allikas” („Spring”), *hommage à Joseph Haydn* esiettekannne Malmö Kammerorkestrilt koos Contemporary Ensemble’iga, (dirigent Alexander Einarsson) Malmö Palladiumis kontserdil „Haydn Remixed”.

18. ja 19. XI **Paavo Järvi** ja Orchestre de Paris Pleyeli saalis Pariisis: Bizet’ „Laste mängud” ja I sümfoonia, Beethoveni Viulikontsert (Janine Jansen).

19. XI **A. Pärdi** IV sümfoonia Hollandi esiettekannne Stadskanaalis: Noord Nederland Orkest, dirigent Anthony Hermus (sama 20. XI Drachtenis ja 21. XI Groningenis); „Cantus” Enschedes (Sinfonietta Aurora, dirigent Kerry Jago) ja 21. XI Pekingis. **Erkki-Sven Tüüri** „Lighthouse” Oulu Linnaorkestri kavas, dirigent Jaakko Kuusisto.

19. ja 20. XI juhatab **Eri Klas** Tšiili Orquesta Filarmónica de Santiagot Teatro Municipal’is: **A. Pärdi** „Fratres”, Beethoveni IV kontsert (Bruno Leonardo Gelber), Tšaikovski IV sümfoonia.

20-21. ja 25. XI **Arvo Volmer** Adelaide’i SO ees: Tšaikovski Klaverikontsert (Freddy Kempf), Mahleri IV sümfoonia (sol Sally-Anne Russell); 25. XI **Pärdi** „Kui Bach oleks ...”, Respighi „Botticelli triptühhon”, Skalkottase „Kreeka tants” ja Haydni 82. sümfoonia.

21. XI esineb Eesti muusika foorumil Helsingis **RepooEnsemble** kavaga „Arvo Pärt ja eesti muusikaline modernism”.

21., 27. ja 29. XI toob Ensemble de Basse-Normandie (dirigent Dominique Debart) esmaesitusele **Tõnu Kõrvitsa** loodud muusika Carl-Theodor Dreyeri tummfilmile „La Passion de Jeanne d’Arc” (1928) Vire’i teatris, Vimoutiers’is ja Caeni teatris.

22. XI juhatab **Andres Mustonen** Moskva Konservatooriumi Suures saalis Oleg Kagani mälestusfestivali lõppkontserti orkestriga Novaja Rossija: Beethoveni „Leonore” nr 3 ning Kolmikkontsert (solistid Vadim Repin, Eliso Virsaladze, Natalia Gutman), Wagneri „Isolde surm”, R. Straussi „Surm ja selgine mine”. **Juhan Tralla** laulab Rodolfot Puccini „Boheemis” Mannheimi Rahvusteatri (dirigent Dan Ettinger, lav Friedrich Meyer-Oertel). **A. Pärdi** „Peegel peeglis” Viini Musikvereinis (Julian Rachlin, Per Rundberg), „An den Wassern ...” Milwaukeees, dirigent Kevin Stahlheim.

25. XI **A. Pärdi** „7 Magnificat-Antiphonen” Rotterdamis (Läti Raadio koor, Lars Ulrik Mortensen), 26. XI „Cantus” Taani Raadio SO-lt Kopenhaagenis, dirigent Aleksandr Vedernikov.

25. ja 26. XI **Olari Elts** Orchestre de Bretagne’i ees Rennes’is: Ligeti „Concerto romanesco”, Dvořáki Viulikontsert (Corey Cerovsek), Beethoveni III sümfoonia.

25. XI – 6. XII dirigeerib **Kristjan Järvi** Torino Teatro Regios Rossini ooperi „Tancredi” 9 etendust, lavastaja Yannis Kokkos (otseülekannne 25. XI, Rai-Radio 3).

27. ja 28. XI **Eri Klas** Edmontoni SO ees, vt 6. XI Vilniuse kava, solist Catherine Shi.

28. XI **Arvo Volmer** ning Elderi Konservatooriumi koor ja orkester: Carl Crossini „Requiem” (esiettekannne) ja Tšaikovski VI sümfoonia.

28. ja 29. XI **Siiri Sisask** ja **Kristjan Randalu** ansambel kavas „Siiri Sisask & jälg”: Frankfurdi festival „Transvocale”; Berliini Junction Bar.

29. XI juhatab **Hendrik Vestmann** Offenbachi „Ilusa Helena” esietendust Münsteri Linnateatri (lav Wolfgang Quetes), kuni 31. XII veel 6 öhtut. **Erkki-Sven Tüüri** „Insula deserta” Bourbaki Ensemble’ilt Austraalias Newtownis, dirigent David Angell.

30. XI annab **Kai Rüütel** (klaveril David Gowland) lõunakontserdi (Wolf, Schönberg, Mahler) Londoni Kuningliku Ooperi Crush Room’is.

VARASEMAST

Septembris alustas Colorado SO tšellorühma uue kontsertmeistrina (*principal cellist*) tööd **Silver Ainomäe** (29), kes valiti sellele kohale 40 kandidaadi hulgast. Orkestri muusikadirektor on Jeffrey Kahane.

12. IX esines **Meelis Vind** Ungari-Soome kvartetiga Budapesti festivalil „Baltic Jazz”.

17. IX **Villu Veski** ja **Tiit Kalluste** Sofias Tšehhi Kultuurikeskuses: „Põhjala saarte hääled”/ „Põhjala hääled kohtuvad Piazzollaga”;

22. – 25. IX „Põhjala saarte häälega” Kreekas Larissas, Thessaloníkis (Dimitria festivalil) jm.

20., 24., 28. IX ja 1. X **Ain Anger** Philipp II osas Verdi „Don Carlos” Viini Riigiooperis (lav Pier Luigi Pizzi).

23. – 26. IX laulis naiskoor **Carmina** (dirigent **Margit Vösa**) Barcelona koorifestivalil osi **Veljo Tormise** „Seitsmest liivi rahvalaulust”, „Kiigelauludest”, „Kadrilauludest” ja „Lauliku lapsepõlve”.

24. IX juhatas **Tõnu Kaljuste** kammerkoori Louth Voices V. Silvestrovi autorikavas (sh uus teos „Viis vaimulikku laulu”) Iirimaal Droghedas.

30. IX **Sofia Joonsi** ja **Maarja Nuudi** kontsert Ateenas.

1. X esines **Külli Tomingas** koos Luca Schiepatiga Brioscos ning laulis 6. ja 22. X Firenzes Rossini „Sevilla habemeajajas”.

3. X **Alfred Pisukese** mälestusõhtul Stockholmi Eesti Majas esinesid **Klarika Kuusk**, **Katrin Meerits**, **Liis Jaanivald**, mitmed rootsi muusikud.

4. X Camerata Kieli kavas **Pärdi** „Fratres” ja **Tüüri** „Insula deserta” (dirigent Anne Schnyder).

5., 9. ja 13. X **Ain Anger** Greminina „Jevgeni Oneginis” Viini ROs, dirigent Seiji Ozawa.

18. X esitas Tallinna **Vanalinna Muusikamaja** tütarlastekoor (dir **Maarja Soone**) EBU konkursi „Let The Peoples Sing” finaalvõistlusel Oslos **Veljo Tormise** „Laulusilla” ning „Tuule kõnnumaa kohal” ja „Kanarbiku” „Sügismaastikest”, žüriis oli **Ingrid Kõrvits**; koor andis 16. X Oslos ka oma kontserdi.

18. ja 23. X esines Cantabile-kuoro Ruut Kiiski juhatusel Helsingi Vihti ja Töööl kirikuis kavaga **Cyrrillus Kreegi** 120. sünniaastapäeva puhul ta rahvakoraalide seadeist.

24. X esitasid Orphei Drängar ja Ylioppilaskunnan Laulajat (dirigent Matti Hyökki) Helsingi ülikooli aulas **Veljo Tormise** „Incantatio maris aestuosi”.

25. X **Jaak Sooäär**, **Raul Vaigla** ja **Tanel Ruben** Glasgows St Andrew’s in the Square’i kirikus ja koos Michael Deani bigbändiga Öran Mór’is.

26. X **Heikki Mätliku** kontsert Sevillass Castiljo-nim Kõrgemas Konservatooriumis (Bach, Reger, Honegger, Hindemith, Ysaye, **Pärt**).

28. – 30. X astusid **Melani Tali**, **Piccolo Folk** ja **Karl Madis** üles suupillimängijate MM-võistlusel Trossingenis.

Priit Kuusk

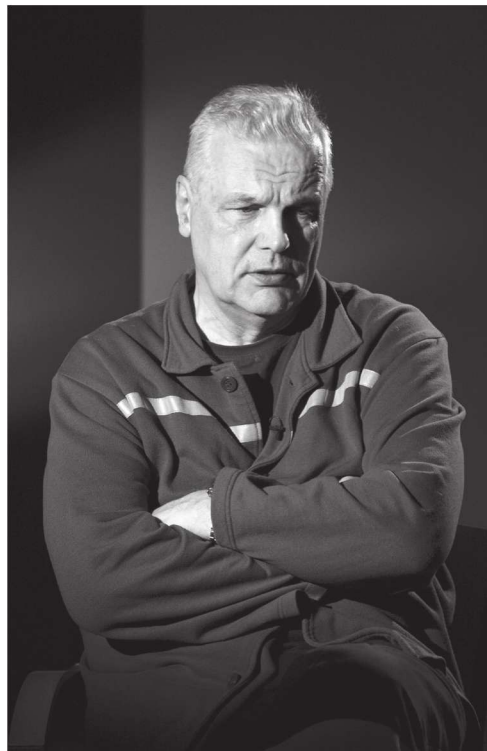
moed, tehnikad, suundumused, usaldada tuleb vaid oma sisetunnet. Vaid nii on võimalik seista silmitsi töö või valega”. 1909. aasta kontekstis võib „Joonas” tõepoolest tunduda ajast ja arust: Schönberg juba atonaliseerus, Debussy lammutas tonikaalse muusika alustalasid, vaimulik muusika käis alla jne. Nii tunduks tõesti, kui me lähtuksime muusika hindamisel ainult sellest, mis on parasjagu moes ja milline on nn *mainstream*. Tobiase isiksuse ja loomingu puhul tundub selline vaatepunkt aga täiesti mõttetu, umbes nagu gregooriuse laulu puhul. Tobiase oratoorium on igavikuline nii oma sõnumi, teostuse mastapsuse, helikeele jõulisuse kui ka väljendusliku uuenduslikkuse poolest, eriti kui mõelda teose sündimisaegsele totaalsele vaimsele dekadentsile tollases kirikumuusikas. Hooligem siis oma kultuuripärandi tippudest. Enamgi veel, tehkem midagi! Näiteks, 2011. aastal avatakse pidulikult taastatud Pauluse kirik Tartus. Mis oleks meeliülendavam, kui seda pidulikku sissepühitsemist saadaks Eesti ja maailma kirikumuusika üks võimsaimaid tähtteoseid. Paha poleks ka, kui majale Küüni tn 3, kus helilooja aasta elas ja alustas oratooriumi komponeerimist, avataks mälestustahvel meie kuulsale kaasmaalasele.

PS Veidi rohkem kui kuu aja eest tehti mulle ettepanek esineda kirikus oreilil koos popbändiga (head ilmalikud, kuid täiesti mittevaimulikud ja -kiriklikud tekstid) ettekäändel, et „kirikus mängitakse ju niikuinii kõike”. Umbes nädal hiljem järgnes sellele ettepanek esitada (samuti kirikus) Tartini „Kuradi trillerit” ja Raveli „Mustlasrapsoodiat”. Mõni kuu varem oli toimunud Tallinna Püha Vaimu kirikus Madonna kontserdi afekas! Sümboolne, kas pole? Mis on sellel seost „Joonase lähetamise” ja selle esiettekande aastapäevaga? Minu meelest midagi on. Kas meie palju otsitud Eesti Nokiaks ongi siis „meie oma Niinive”, mille jumal kord oma vihas hävitab? Tahaks loota, et ei.

Tormijooks *Fort Simm*'ile

Simmi demoniseerimist iga kättejuhtuva faktiga ei saa pidada tõsiseltvõetavaks uurimisnurgaks, vaid eelkõige eeldatavalt neimahimulise keskmise kinokülastaja ootuste rahuldamiseks.

Meelis Oidsalu

Dokumentaalfilm „Riigireetur“ (Testfilm-NBN, 2009, 90 min), režissöör Erle Veber, käsikiri Mihkel Kärmas ja Rasmus Kagge, operaatorid Tauno Sirel ja Margus Malm, heli Martin Vinkel ja Horret Kuus, kunstnik Ivi Piho, helilooja Timo Steiner, graafika Atko Januson, montaaž Margo Siimon ja Erle Veber, produtsent Ene-Maris Tali, esilinastus 5. XI Hobujaama tn 5.

Ülestunnistus

Ühest aastatetagusest ajakirja Looming luuleaasta ülevaatest on meelde jäänud **Märt Väljataga** mõte kriitika läbipaistvuse kohta: kriitik peab enne teose arvustamist avalikustama oma maitse-eelistused, et lugejal oleks võimalik kriitika kallutatust vaagida. Sama kohustus peaks laienema ka arvustaja elulistele suhetele arvustatavaga. Mind ärritavad juhtumid, kui artiklit lugedes on ilmne, et hinnanguid mõjutab suuresti arvustatava hoiak autori või teema suhtes, aga seda välja öelda ei juleta või taheta. Sestap lubage üles tunnistada oma seotus **Mihkel Kärmas**e ja **Rasmus Kagge** filmiga „Riigireetur“. Panustasin väheses tehnilise nõuga filmi valmimisse ja esinen seal mõne põgusa kommentaariga. Tavapärase arvustaja rolli täitmist raskendab ka asjaolu, et olen olnud riigireetur **Herman Simmi** kolleeg kaitseministeeriumi julgeolekuosakonnas: neli aastat jõudsin olla tema asetäitja, 2006. aastal, kui ta ministeeriumi nõunikuks taandati, võtsin üle tema ametikoha osakonna juhina. Sellest hoolimata püüan „Riigireeturi“ arvustades säilitada eelkõige filmikriitiku positsiooni. Kus teadmised seda võimaldavad, kommenteerin ka Mihkel Kärmas ja Rasmus Kagge ajakirjanikutöö täpsust.¹

Kuidas intervjuuerida valetajat?

Kaitseministeeriumi Sakala tänava hoone seda tiiba, kus Simm üle kümne aasta saladokumentidega toimetas, nimetati ametnike seas naljatamisi *Fort Simm*'iks. Seda seetõttu, et vastavalt ministeeriumi julgeolekuosakonna volituste laienemisele pelgalt ministeeriumi saladuste hoidjast riigi julgeoleku volitatud esindajaks, kelle meelevaleta langes suur osa Eesti ja välismaailma salastatud infovahetusest, laienesid ka osakonna ruumid, lisandusid uued ja tõhusamad turvasüsteemid ning karmistusid turvaprotseduurid. Simm rajab isiklikku julgeolekuasutust – tavatseti julgeolekuringkonnis naljatada. Simmil oli komme turvameetmetega liialdada: seal, kus oleks piisanud ühest lukust, nõudis tema kolme paigaldamist. Töökabineti ust tavatses ta lähe-

„Riigireeturi“ peategelane Herman Simm nõustus pikaks intervjuuks ja toodi jälle kaposse, kus Mihkel Kärmas ta „üle kuulas“.

TAUNO SIREL

Igaühel oma Simm

Kuigi filmi tehakse Herman Simmist, pole huvitavaim intervjuueritav mitte Simm ise. Tööpoolest, mis huvi on kuulata inimest, kelle vastuseid uskuda ei saa? Simmi loomumane edevus, mida ta ka vangikostüümis ei pea paljaks demonstreerida, ei jäta ruumi siirusele. Arvan, et päris siiraid kaadreid filmitegijatel temast saada ei õnnestunudki. Huvitav on jälgida teisi intervjueeritavaid, nende suhtumist Simmi kuritõesse ja selle väljendamise viise.

Siiras ja paeluv on Simmi tädi ja kasuema **Vaike Simmi** eneseväljenduslaad. Tema puhtisiklik suhe riigireeturiga, „tädimaalilik“ vahetus ja otseütlemine mõjuvad kohati pretensioonika ametlikkusega tapva üldpildi keskel pinget maandava ja elustavana. Vaike jaoks on Herman lootusetult kadunud, aga ikkagi omaenda poeg. „Kummaline jah, kuidas kõik nii halvasti välja kukub. Mõtled küll, et kõik on hästi, aga lõpuks on kõik pahasti,“ ohkab ta Hermani fotoalbumeid lapates. Samas on kasuema kõik riigireetmist kajastavad ajaleheartiklid hoolikalt kokku kogunud ja demonstreerib neid kergelt valuliku omanikutundega.

Simmi kõrval on üheks filmi keskseks tegelaseks kapo asepeadirektor, kes ei pea paljaks võtete tarvis kabinetist väljuda ja võttegruppi ka näiteks Nõmme raudteejaama juhatada, et äsja piraka hiire püüdnud kõutsi rahuloluga selgitada, kus, kellega ja milliseid konspiratsioonivõtteid kasutades Simm riiki reetis.

Võimaluse ajakirjanike huvi isikliku mainekujunduse vankri ette rakendada on leidnud kunagine sõjaväeluure ülem, kes annab intervjuus vihjamisi mõista, et ka sõjaväeluure töötas kaitseministeeriumis pesitseva spiooni tabamise suunal ning et sel on seos 2007. aasta skandaalile (mille käigus riigiprokuratuur tuvastas kaitseväeluure ebaseadusliku jälitustegevuse kaitseministeeriumi ametnike suhtes) järgnenud vallandamisega sõjaväeluures. Simmi suhete kohta kaitsevägega 1990. aastate

lõpus ei oska ma midagi öelda, aga igav tõsiasi on, et 2007. aastal avastatud sõjaväeluurajate ebaseaduslik jälitustegevus sääraseid „üllaid“ eesmärgi teeninud. Julgeolekuosakonnast skandaali puhkemise ajaks juba lahkunud Simmil polnud hiljutiste ümberkorraldustega kaitseväeluures vähimatki seost. Ilmselt võiks leida Eesti lähijalaloo mitme mängufilmi jagu sündmusi, mida Simmi riigireetmise valguses kellegi soovi kohaselt ümber tõlgendada.

Teised intervjueeritavad jäävad filmis statistide rolli, kohati tundub neid isegi liiga palju, vabalt võinuks mõne kommentaari välja jätta, ilma et filmi informatiivne pool oleks kannatanud.

Pean nentima, et ajakirjanduslikult on autorid *Fort Simm*'i peaväravad suutnud lahti kangutada, Kärmas ja Kagge tulevad vaatajate ette muljetavaldava saagiga. Piirdutud ei ole pelgalt luuretehniliste detailidega, juppideks võetakse ka portreteeritava psüühika. Filmi esimese kümme minuti jooksul antakse ülevaade Simmi eluloost, esitatakse hüpotees tema käitumise psühholoogiliste tagamaade kohta ja asutakse selle valguses juhtunut lahutama. Mis kõige selle juures häirib, on freudistlik ja kohati kergelt hüsteeriline maneer, millega autorid materjali on esitanud. Tegemist oleks justkui seksuaalkurjategijast maniaki eluloo analüüsiga: kõike, mida saab vähegi esitada Simmi freudistliku „reetmis-hälbe“ võimaliku sümptomina, käsitataksegi juba ette hukkamõistval toonil. Kohe alguses hakkab kahju väiksest pahaaimamatust 1250 elanikuga Suure-Jaani asulast, mis oleks justkui saatuse poolt ära märgitud reeturi ja juuda sünnipaigana. 18aastane Linda laseb end vanal tõutäkul ära võrgutada ja tulemuseks on sohilaps Herman, asjaolu, mida korrutades saab üsna pea ka vaatajale selgeks, et ega ühest hüljatud sohilapsest miskit paremat saagi kui hobusevaras või riigireetur. Eluloodetaile esitatakse koos hinnangua, autoritele on kätte

sattunud pirakas haamer ja seetõttu nähakse igal pool naelu. Suures õhinas minnakse isegi niikaugele, et tuuakse välja Hermani ülikooliaegsed salmikud ja otsitakse sealt endeid tulevase kuritöö kohta: „On kõnekas kokkusattumus, et 1985. aastal, kui algas Herman Simmi topeltelu KGBs, tegid tema ülikoolikaaslased rühma kokkutulekuks lauluvihiku, kus on kõneka pealkirjaga laul „Trellide taga”.“ Ei kõla just tõsiseltvõetava ajakirjandusena. Liigselt dramatiseeritud tundub ka see, kui Simmi kaasasündinud kahepalgelisuse näitena tuuakse välja asjaolu, et Simm töötas ühtaegu miilitsas ja käis salaja leeris. Nõukogude ajal oli säärane orwellilik kaksisoim laialdaselt levinud nähtus.

Muidugi on filmi loojad teinud suure töö esmase materjali koondamisel. Ka on ilmselt autorite käsutusest tohutus materjalihunnikus paljugi sellist, mis omandab tähenduse alles hiljem. Samas ei saa Simmi demoniseerimist iga kättejuhtuva faktiga pidada tõsiseltvõetavaks uurimismurgaks, vaid eelkõige, eeldatavalt neimahimulise keskmise kinokulastaja ootuste rahuldamiseks. Minu hinnangul oli Simm keskmisest ambitsioonikam, aga väga väike inimene, kellele saatus mängis kätte võimaluse keerata kokku väga suur jama ja kelle kuritegelik iseloom avalduski peamiselt selle võimaluse kasutamises, mitte sohilapse staatuses, leeriskäimises või laulikusalmides.

Kui kirjeldatud maneerlikkus kõrvale jätta, võib filmi autoreid tunnustades nentida, et vaataja saab siiski mitmekülgse ülevaate ühe riigireeturi tagamaadest. Samuti on esitatud eluloolised faktid huvitavad, kuigi mitte ilmtingimata nii kõnekad, kui autorid seda oleksid soovinud.

Dokumentaal, põnevik või krimisaade?

Olen siiani hinnanguid andes kasutanud sõna „ajakirjanduslik”, sest kui „Riigireeturi” puhul oleks žanriliselt tegu telesaate, mitte dokumentaalfilmiga, siis siin artikkel ilmselt lõpekski. Tunnistan, et nähtu žanrilise kuuluvuse küsimus oleks teisejärguline, kui pidada tegijate peamiseks eesmärgiks avalikkuse suure infonälja kustutamist. Ometi tuleb lähendada eeldusest, et tegemist on dokumentaalfilmiga, sest hullumeelse tempoga valminud „Riigireeturi” puhul on ilmselgelt üritatud ajakirjanduslikke kvaliteete filmikeelde tõlkida.

„Riigireeturi” vormilisteks nõrkusteks on žanriline ebakindlus ja kohmetu kompositsioon. Film raamistavad alguse ja lõpufraasid (kaadrid Simmi poolt 2007. aastal Suure-Jaani kirikule kingitud kroonlühtrist) on rõhutatult filmilikud, isegi mängufilmilikud ja sellisena karjuvas kontrastis ülejäänud materjali kohati telesaateliku esituslaadiga. Selgelt paistab välja ajanappus: filmikeele tasandil pole jõutud materjali omaks mõelda ja läbi komponeerida. Kuidas muidu seletada sõna otseses mõttes skeemide kasutamist uuritava isiku hingekäikude kaardistamisel: võte, mis üsna alguses kasutatuna ja hiljem korduvana lammutab filmivaatamise-tunde pelgaks presen-tatsioonikuulamise-kogemuseks. Samuti häirib tööik, et esitataval lool on küll väga selge telg – Hermani kujunemine reeturiks –, kuid filmil puudub terviklik narratiiv, mis annaks veenva vastuse küsimusele, millise pealis-ülesande on autorid endale püstitanud, mil-leks üldse loo esitamine dokumentaalfilmi (ja mitte nt telesaate või mängufilmi) žanris. Lühtrikaadrite taustal tõstatatud kuriteo ja karistuse, süü ja kahetsuse teema sisuliselt õnnestunud käsitus küll raamib filmi, ent ei läbi seda, raam jääb ebaorgaaniliseks ja pilt ise liiga killustatuks põnevate luuretehnik-liste ja elulooliste finesside tulevargi keskel. Resoluutsem toimetajakäsi oleks filmist ehk kolmandiku kärpinud ja „Pealtnägija” täiteks jätnud. Film autorid on neile kätte sattunud ajakirjandusliku väärtusega materjali vastu

liiga aupaklikult olnud ja nii jääb tulemus koormatuks pelkade faktidega ning dokumentaalfilmi klassikaline väärtus – ise enda eest kõnelevad ehedad elulised karakterid – mõneti fookusest välja.

Samas võib ka peale alguse- ja lõpu-stseeni välja tuua hetki, kus küünitakse lausa mängufilmipärase dramaatilisuse või koomilisuseni, seda just lavastatud stseenides. Saatanliku süngusega palistatakse hetk, mil Simm on just saavutanud oma „võimutäiuse” tipu. Simmi kehtav näitleja (kelle näo pro-fiiil ja kehahoiak on muide hämmastavalt sarnane originaaliga!) seisab dokumendihoidla hämaruses, taustal **Timo Steineri** judinaid tekitav õudusfilmimuusika ja **Tanel Saare** madal ähvardav hää. Seevastu Hermani harjumus naiskolleegidele kompvekke kinkida on lavastatud suisa koomilise otsekohe-suga. Jah, Simmis oligi veidi üle tavapärasuse piiride valguvat meelust naiskolleegidega suhtlemisel, mistõttu on filmitegijate ohter tähelepanu naissuhetele igati õigustatud. Lõpuks hakkab häirima sisutühjade lavastatud katteplaanide liigne kordumine: Simmi kehtanud näitleja kõnnib kaitseministeeriumis, kohver käes, või kuivatab rahulikult salvrätiga (vaataja kannatlikkust proovile pannes) tühjaks valatud mahlapaki sisemust, et sinna filmirull peita.

„Jaak, kurat, jalad põhjas!”

Filmiliku kujundikeele alge on „Riigireeturi” sisse- ja väljajuhatuses (kiriku kroonlühter) olemas ja mulle tundub, et vägagi olemuslik, tabav alge. Kurjategija kingitud kroonlühter kirikus on kõnekas ja mõjus märk, millega kohe filmi alguses tuuakse sisse Simmi reli-gioossuse, aga ka kuriteo ja karistuse, süü ja kahetsuse teema. Film lõpus sedastavad autorid teatud hämmastusega, et Simm ei näigi end süüdi tundvat, ei pea vajalikuks kelleltki andeks paluda, sest ta olevat juba jumalalt kõik andeks saanud. Sisuliselt ongi see ehk „Riigireeturi” kui dokumentaalfilmi õnnestunuim, üllatavaim ja painama jääv küsimuseasetus: miks Herman ei kahetse? On ta kliiniliselt süüdimatu, kriminaalse kalduvustega jätis või lihtsalt nõukogude miilits, inimene, kes on olnud lojaalne vaid nõukogude režiimile ja selle üle uhke (meie oma tagurpidi-Mitrohhin)?

Film annab mitu võimalikku vastusevari-anti, ent rahustavat selgitust mitte. Ometi on selle küsimusega tabatud midagi väga olemuslikult simmilikku. Herman Simm on religioosne inimene ja ta pole kartnud seda välja näidata. Simmi Lõuna-Korea päritolu kuldses maasturis seisis aukohal piibliraamat. Isegi kui Simm oli truu luterlane, kahtlustan, et tema süükäsitus sarnaneb pigem õigeuskliku kaanoniga. Luterluse ja vene õigeusu üks olulisimaid vahesid on teadupärast erinevus selles, kuidas süüst vabanetakse. Õigeusus ei ole puhastustuld, inimene on kas süüdi või süütu, hea või halb, ilma vaheastmete, puhastustule läbimise vajaduseta, piisab kui jumalalt vabandust, süüst vabastamist paluda ja ta vabastatakse.

Kardan, et kannatused, mida Herman Simm nii paljude inimeste turvatunde lõhkumise eest väärib, jäävad meil nägemata. Simmi indulgents ripub siiani Suure-Jaani kirikus ja teda tundes pean võimalikuks, et ta täiesti siiralt usubki, et on süüst vabanemiseks kõik vajaliku teinud, nii nagu ta uskus SVRI ohvitseri sülearvuti ekraanil näidatud teenelise riigireeturi ordeni olemasolu. Herman Simm näeb end pigem luurajate paradisis kui reeturite põrgus ja see teadmine on masendav kõigi nende sadade inimeste jaoks nii Eestis kui ka välisriikides, kes võib-olla tahtmatult alateadlikku süüd tunnevad seetõttu, et aitasid oma nõu ja jõuga enese teadmata *Fort Simm*’i kindlustada.

¹ Kirjutatu kajastab vaid autori isiklikke seisukohti.

Kui on kindel, et miski pole kindel

Feyerabendi anarhistlik vaade teadusele sobib

Woody Alleni tõdemusega elu müsteeriumi kohta, ainult Feyerabend ei tee nalja.

Donald Tomberg

Mängufilm „Mis tahes” („Whatever Works”, USA-Prantsusmaa 2009, 92 min), režissöör ja stsenaarist Woody Allen, produtsendid Letty Aronson ja Stephen Tenenbaum. Osades Larry David, Adam Brooks, Lyle Kanouse, Nicole Patrick, Patricia Clarkson, Ed Begley Jr, Conleth Hill, Michael McKean, Evan Rachel Wood. Linastub kinos Artis.

Woody Alleni filmide küsimus seisneb enamasti ikka indiviidi ja maailma määramatuse vastuolus. Inimene on vastuoluline, maailm tema ümber on aga veelgi vastuolulisem. Mõistus üritab määrata ja mõtestada maailma, aga maailm ei toimi mõistuslikult. Mõistus otsib argumente, aga toodud argumendid ei päde, kuna praktika on teistsugune. Alleni filmide (pea)tegelased on tihti kimpus iseendaga, aga nad on kimpus just seetõttu, et nad ei saa aru, kuidas maailm nende ümber toimib. Ümbritseva näilise ratsionaalsuse all on irratsionaalsus. Tõde on vaataja silmades. Diskursused, mis mõtestavad maailma justnagu ratsionaalselt, toetuvad ise müütilisele alusele. Tõeliselt objektiivne ongi vastuolu. Kimbatus, kus inimene püüab ületada subjektiivse ja objektiivse vastandust, mis aga iseenesest on võimatu. Alleni filmides vaagitakse toodud küsimusi, tihti korratakse mõnd tõdemust (tihti näiteks seda, et küsimus on olulisem kui vastus), lõpuks on aga tema filmides ikka olemas mingi kokkuvõte. Alleni filmides ei tähenda kokkuvõte enamjaolt sisulist lahendust, mingi järelduseni aga jõutakse ikka. Tihti on tegu lihtsalt asjade seisuga konstateeringuga.

Oma viimases filmis „Mis tahes” jõuab Allen nii kokkuvõtte kui lahenduseni. Ja selles mõttes on „Mis tahes” justnagu irooniline, vaimukas ja samas heatahtlik katse välja jõuda (isiklike) vastuoludega leppimiseni. Allen tõdeb, et kui inimese tundeelus miski töötab nõnda, et see aitab tal mitte olla üks ja teistest hoolida, siis see ka sobib (whatever works). Tähtis on resultaati, see, kuhu jõutakse. Ei ole oluline, kuidas ja milliseid teid pidi.

Mis tahes ehk kõik kõlbab

Kuivõrd „Mis tahes” peategelane Boris on endine tippteadlane, võiks meenutada üht anarhistlikku teadusfilosoofi Paul Feyerabendit. Feyerabendi kuulus lause on: „Anything goes”. „Arusaam, et teadus võib käia – ja peab käima – fikseeritud või universaalsete reeglite järgi, on ebarealistlik ja ühtlasi hukutav. Ta on ebarealistlik, sest vaatab liiga lihtsustavalt inimese annetele ja asjaoludele, mis nende arengut julgustavad ja põhjendavad” („Meetodi vastu”, 1975). Feyerabendi arvates on erinevad lähenemised tõele võrreldamatud, kuna need on ühismõõduta. Meie teadusmaailm on kinni dogmades, arusaam, et teadus on miski neutraalne tsoon, millest võib leida objektiivseid positiivseid teadmisi, on iseenesest müüt. Teaduse ülimuslikkus pseudoteaduse ees on keh-

tiva diskursuse toodetud ning tegelikkusega pole sel suuremat pistmist. Selleks, et teadus ja inimlikkus saaksid edeneda, kõlbab kõik, mis soodustab teadmisi, ning kõik vahendid tulebki käiku lasta. Riik ja teadus tuleks teineteisest lahutada, nii nagu on lahutatud riik ja kirik. Koolides peaksid lapsed saama ise valida, kas tahavad õppida füüsikat või maagiat. Ei saa olla aineid, mida peab õppima kui õigeid, ei ole teadmisi, mida peab teadma kui õigeid. Kõik kõlbab, sest ainult siis, kui tõesti kõik kõlbab, ei pidurda progressi.

Feyerabendi anarhistlik vaade teadusele sobib siin kenasti kokku Woody Alleni elu müsteeriumi käsitlemisega. Vahe on peamiselt selles, et Feyerabend ei tee nalja.

Mäng klišeedega

Üldiselt on kahtlane filmi(teose) mõtet või kujundit esitada kogu tervikut määratlevas tähenduses. Siiski võiks välja märkida ühe filmis „Mis tahes” korduva motiivi. Allen mängib filmis irooniliselt klišeedega, seda toonitades. Päikeseline ja rumalnaivne naispeategelane, kellest saab Borisi naine, õpib Borisi kõrvalt ära just selle, et „klišeedes ei tohi väljenduda”. Boris, kes seda talle on õpetanud, tõdeb samas aga, et vahel annavad just klišeed mõtte täpselt edasi. Klišeedes on varjul täpne mõte, mis kunagi ammu ei olnud veel kliše. Woody Alleni tegelased on äärmuslikud ning filmis „Mis tahes” on seda äärmuslikkust mõnuga just klišeelisusesse võimendatud. Kliše-teadlikkus toob aga endaga kaasa paroodilisuse, mis mahendab äärmust. Filmis tegutseb lustlik galerii: rahulolematu ja ülisarkastiline endine tippteadlane, kes oma (eelkooliealisi) maleõpilasi rumalateks ussikesteks sõimab; ülinaivne lapseohtu provintsitar, kes selle asemel et koolis õppida, käis iludusvõistlustel; tüdruku vanemad on ülisilmakirjalikud usklikud; üliromantiline noornäitleja, kes armub esimesest silmapilgust ja elab jõe peal paadis. Woody Allenil on siin klišeesid vaja, sest nendega saab ta (eneseirooniliselt) jutustada ja oma järelduseni jõuda. Tegelaste teed ristuvad konfliktelt, klišeedesse ulatuvate äärmuste ja vastanduste kaudu jõutakse aga lõpuks sünteesini. Film finaalis leiab igaüks oma ja seegi on mõtteliselt kliše, toimetatakse ühiselt ja rõõmsalt nagu muinasjutus. Siin tähistab klišeelisus aga ühtlasi ka klišeedest väljamurdmist, kuna oma klišeedega lepitakse, tunnistatakse enda teatavat paroodilisust. Filmitegelased kompavad oma elu justnagu vastandite kaudu ning vastandidki on vastamisi paroodilised.

Ainus, mis Alleni filmis otseselt vastandusele ei allu, on naiivsus. Naiivsus ei ole iseendaga vastuolus ja seetõttu ei hinda ta ka iseenast ümber, ta ei esitagi sääraseid küsimusi. Ja nii võib naiivsus olla sisemiselt targem kui intellektuaali hoiak. Võiks meenutada väikest episoodi, kui Boris ühel ööl halba und näinuna paanikas mööda maja jookseb. Naiivitar paneb seepeale televiisori käima ja ütleb: „Nägid halba und? Pole midagi, vaatame nüüd midagi muud”. Ja televiisor aitabki.

Woody Alleni filmis tegutseb lustlik galerii naisi.

Nõukogude animeeritud propagandafilmid homme Sõpruses

Margit Säde

XI PÖFFi animafilmi festivali „Animated Dreams” raames linastub 21. novembril animeeritud nõukogude propagandafilmi eri-programm, mis peaks kunsti- ja filmitudengite ning ajaloohuviliste tähelepanu köitma mitmel põhjusel. Filme on programmis Oktoobri-revolutsioonist perestroikani, esindatud on palju stiile ja animatsioonitehnikaid, kohati lääne trende järgivaid ja neid aimavaid.

Totalitaarsetes riikides on olnud kunsti rolliks kanda poliitikasõnumeid ning aidata luua riiklikku ja rahvuslikku eneseteadvust. Lenin ja Stalin rakendasid mõlemad edukalt filmikunsti propagandistliku tööriistana: filmi propagandistlikku tähtsust osati kõrgelt hinnata ja nii omandas film uues impeeriumis täiesti uue rolli. Propagandafilmid ei olnud mõeldud ekspordiks, vaid nende eesmärk oli võita just nõukogude inimeste meel ja süda. Ikka ja jälle peab mainima tänaseks palju kuulsust kogunud ja rohkelt tsiteeritud Lenini ütlust: „Kuni rahvas on kirjaoskamatu, on kõikidest kunstidest kõige olulisemad filmikunst ja tsirkus”.

Julged ja väljakutsuvalt salvavad filmid kirjeldavad hästi sotsialistlikke visioone ja nõukogude juhtide meelsust XX sajandil. Need filmid on toonilt kas Ameerika-vastased, antifasistlikud või antikapitalistlikud. Enamik programmi propagandafilmidest taob üsna must-valgelt rauda, et kommunistlik riik on kogu inimkonna progressi jaoks vajalik ja kommunismiutoopia on võimalik ainult siis, kui seda ähvardavad monstrumid ja kriminaalid on alistatud.

Kuna animeeritud propagandafilme on toodetud pika aja vältel, võib neist vastavalt loomisaastale leida modernistliku avangardi katsetusi ja sotsialistliku kaanon järgimisest tulenevaid Disney mõjutusi. Vene futurism on leidnud ehk oma kinematograafilisima väljundi **Nikolai Hodatajevi, Zenon Komissarenko ja Juri Merkulovi** visionäärses ulme-filmis „Planeetidevaheline revolutsioon” (1924). Filmi sünnilugu on põnev. Kazimir Malevitši õpilane Zenon Komissarenko tegi Jakov Protazanovi täispika mängufilmi „Aelita” jaoks animeeritud klippe. Nikolai Hodatajev, kes töötas sel ajal koos Komissarenkoga, tegi „Aelita” animeeritud lõkudele tausta, kuid mingil põhjusel tema materjali filmis lõpuks ikkagi ei kasutatud. Seejärel otsustasid sõbrad

Nikolai Hodatajevi, Zenon Komissarenko ja Juri Merkulovi visionäärne ulmefilm „Planeetidevaheline revolutsioon” (1924).

KAADER FILMIST

koos teha eraldi animatsiooni nendest kasutamata sketšidest ehk „Aelita” paroodia, kus kujutatud revolutsiooni Marsile viimist. Kui Maalt põgenevad kapitalistid jõuavad Marsile, leiavad nad seal eest Kominterni seltsimehed, kes peavad Lenini lipu all partei kongressi. Joonisanimatsioonis luuakse karm ja vulgaarne satiir, vihjatakse ka Weimari vabariigi poliitilistele karikatuuridele.

Varasema perioodi filmidest tuleks välja tuua veel 1933. aasta **Ivan Ivanov-Vano ja Lev Amalriki** filmi „Must ja valge”. Vladimir Majakovski luuletustel põhinevas filmis maaltakse šokeeriv ja groteskne pilt Ameerikast kui maast, kus endiselt valitseb orjandus.

Eksperimenteerimise periood nõukogude animatsioonis ei kestnud aga sugugi kauem kui mängufilminduses. Samal ajal kui Eisenstein ja Vertov kaotasid oma kunstilise autonoomia 1930. aastate keskel, sai ka Hodatajevi, Komissarenko ja Merkulovi karjäär otsa. Pärast Stalini võimuletulekut kuulutati Vene XIX sajandi realism kogu maailma kunstiajaloo suurimaks saavutuseks ja sotsialistliku reaalsuse otseseks eeskujuks. Avangardse kunsti

viljelemine oli Stalini ajal teatavasti rangelt keelatud, sest seda polnud võimalik kasutada poliitilise propaganda vahendina. Radikaalset esteetikat hakkas asendama Stalini soovitud sotsrealism, maneer, mis sobitus sujuvalt Walt Disney animatsioonistiili naturalismiga. Kui Stalin korraldas 1935. aastal Moskvast rahvusvahelise filmifestivali, näidati seal ka „Kolme pörsakest” ja esimest Disney värvifilmi „Orkestrikontsert”. Aastal 1936 asutatud stuudio Sojuzmultfilm hakkas tootma rohkelt samalaadse esteetikaga filme ja nõukogude Disneyks sai Ivan Ivanov-Vano. Eksperimenteerijana tuntud seltsimees Ivanov-Vano armus Disney antropomorfsesse loomadesse ja maalilistesse taustadesse.

Nõukogude animatsiooni stiil muutus taas 1950. aastate lõpus ja animaatorid nagu Anatoli Karanovitš („Mister Twister”, 1963) võtsid üle lihtsustatud lineaarse joone, mis oli Ameerikas tuntaks saanud United Productions of America (UPA) „Gerald McBoing-Boing” ja „Mr Magoo” multikatega. Samuel Maršaki luuletusel põhinev lustlik ja moraalistev lugu Ameerika miljonärist Mister Twisterist ja tema pere-

konnast, kes loobuvad mustanahalise naabri tõttu oma Peterburi hotellitoast. Nõukogude Liidus ju ometigi rassismi ei esinenud ja kõik rahvused elasid õnnelikult koos!

Ka **Roman Davidovi** film „Osanik” (1963) naeruvääristab antikapitalistlikku kauboi-kultuuri. Ühe aktsia omamine tagab tööliste alguses luksusliku elu kõigi mugavustega. Kui ta oma ametikoha kaotab, saab tema ühest aktsiast aga kõikvõimalike irooniliste naljade märklaud. Kõige hirmuäratavam ja õudsem film selles programmis on kahtlemata **Jefim Gamburgi „Ettevaatust! Hundid!”**. Tegemist on siis Mowgli loo äärmiselt brutalse edasiarendusega, kus koos huntidega üles kasvanud poiss toimetatakse salapärasesse Huntide Akadeemiasse, kus kasvatatakse noori metsikuteks fašistidest murdjateks.

1970. aastatel valminud **Vladimir Tarasovi „Marss edasi, aeg!”** (1977) põhineb Majakovski 1920. aastatel kirjutatud ideoloogilistel luuletustel ja koos vene avangardkunstniku Aleksandr Rodtšenkoga uue majanduspoliitika (NEP) ajal loodud reklaamid. 1970. aastatele iseloomulikult võib filmis täheldada ka popkunsti ja George Dunningu „Kollase allveelaeva” (1968) mõjutusi. Teistest programmi filmidest visuaalselt keerulisem „Marss edasi, aeg!” on muljetavaldav ning annab hästi edasi nõukogude aja mentaalsust ja emotsioone maa kohta, mis eksisteeris nii (filmi)kunstis, luules kui muusikas, aga mitte reaalsuses.

Loogiline, et Nõukogude Liidu aladel, kus räägiti väga paljusid keeli, kommunikeerisid liikuvad pildid palju paremini kui sõnad. Multifilmid olid ka lastele kasvatajateks ja ideaalseks eeskujuks. Liikuvate piltide, olgu siis filmi või reklaamide mõjuvõimused ei pea kahtlema ka praegusel ajal. Iseenesest saab tänapäeva kommertsikultuuri edukalt võrrelda propagandafilmi omaga. Ka kaasaegne kommertsikultuur suudab manipuleerida peaaegu kõikide inimeste teadvusega ning panna nad leppima kehtiva korraga. Oluline on tahta omada rohkem või vähemalt niipalju kui kõik teisedki. Olukorras, kus väga paljude inimeste igavus vajab kiiret peletamist ja kino kolib elustiilikuseks tituleeritud kaubamajja, soovitan ma vaadata vanu meisterlikke propagandafilme tähelepanelikult. Võib-olla on tänu nendele võimalik ära hoida nii mõnegi kohaliku manipulatsiooni ohvriks langemist?

Eesti animafilm külvab uusi seemneid

Mari-Liis Rebane

Eesti animatsioon pole veel kunagi häbisse jäänud, kuid täispikkade mängufilmide kohta kuuleb aina rahulolematute kriitikute kaebeid. Animafilm on hoopis ise nii kriitiku kui ka oma publiku suhtes nõudlikum, sest eeldab semiootilist vilumust, kriitikameelt ja ootab NSV Liidus karastunud vaataja võimet tabada varjatud irooniat ja pildiridade vahele peidetud sõnumeid. Ka täna veel leidub liik vapraid idealiste, kes animafilmi südameasjaks võtnud.

Nukufilmi esileedide **Jelena Giralini ja Mari-Liis Bassovskaja** (koondnimemega Giralin-Bassovskaja ehk eesti oma õed Quayd) kolmas ühine autorifilm „Oranus” on põhiliselt inspireeritud vene kaasaegse kirjaniku Viktor Pelevini postmodernistlikest tänapäeva- ja tulevikuvisionidest, mis ei jäta oma julge kultuurikriitikaga sugugi ükskõikseks. „Oranus” on autoritele kaua oodatud kaunikene, sest stsenaarium oli valmis juba 2004. aastal. Varieeruv visuaalses ruumis teostatud tehniliste lahendustega sünteesitakse nukufilmi kolmemõõtmelisus, lamenuku staatika, *live-action* piksillatsioon ja kvaliteetne järeltöötlus, mis kummastuvad virvarr-armulooks. Grotesksest intellektuaalhuumorist ja fekaalijõgedest küllastunud pilt tahab pingutust nõudvat seedimist – siin on kõike ruumkemi veel, mida vajab üks nõudlik kultuuritarbija.

Olga ja Priit Pärna teine ühisfilm „**Tuukrid vihmas**” jätkab elujõuliselt ehtpänalikk

Jelena Giralini ja Mari-Liis Bassovskaja „Oranus”.

KAADER FILMIST

liini. Eelmise filmi „Elu ilma Gabriella Ferrita” järel on see ka kahe kunstniku koostöö kannakinnitus, mis näib kujunevat stabiilsema ühise kaubamärgi pildikeeleks – pean silmas selgelt äratuntavaid stilistilisi nüansse, aga ka kaudselt sisulisi lähtekohti. Linalugu kujutab armastajapaari, kes kohtub öö ja päeva piiril vaid hüvastijätusuudluseks, kui üks oma tööpäevaga juba lõpetab ja teine alles alustab. Mees lahkub oma igapäevasele tuukritööle, kus ettevalmistused uppuva laeva päästmiseks kestavad nii kaua, et tööpäev saab läbi ja laevast on veepiirile järele jäänud vaid

jupike meeldetuletuseks. Võib see olla ühtlasi sisiphosliku kiviveeretamise mudel lõputus sajus? Aja, distantisi ja kättesaamatuse mõiste omandavad siin laiemat mõõtet nii eksistentiaalsel kui ka kõige argisemal skaalal. Ööd murravad päevi ja päevad öid nagu uni ärkvelolekut ja ärkvelolek und. Nende kohtumishetk on kaduv, hägune ja habras.

Martinus Daane Klemet oma meediakriitilise joonisfilmiga „**Õhus**” on meie animamaastikul üsna värske veri, kuid tema filmidel tasuks juba varakult silma peal hoida. Uue autori teos tundub vanade kalade kõrval teatud mõttes

tänapäevasem ja eesti animafilmi kontekstis ehk isegi eraldiseisvam. Animeerimislaadilt on tegu üsna staatilise filmiga, kuid Gerda Märteni kujundatud üldstilistika mõjub kaadrikompositsioonis esteetiliselt nauditavana. Inimeste käitumine on selges seoses teleriekraanil kuvatava pildiga, mis nende reaalsust manipuleerib. See film vaatleb huntide ja inimeste vahelist telekommunikatsiooni ning visualiseerib meediamulli null-gravitatsiooni.

Ma sugugi ei imesta, et **Kaspar Jancise „Krokodill”** valiti tänavu ka maineka Annecy festivali võistlusprogrammi. Tegu on üsna õnnestunud linatükiga, mis on oma sümbolitega hästi jälgitav, kuid samas isikupärane ja hoiab varem läbi proovitud jutustamisvõtteid. Kastreeritud ooperilaulja paljastab eksikombel ühel õnnel päeval oma edu saladuse, mistõttu ta lõpetab publiku ja produtsendi pahakspanu tõttu supermarketis reklaami maskotina. Igasugune karakterisse kodeeritud konflikt annab vaataja empaatialle idanemisvõimaluse. See on „Krokodillis” olemas ning nii ooperilaulja kui tema pärast mureitsev vaataja leiab ekraanile ilmutava naisterahva näol ka leevendust, sest ooperilauljal, kes on harjunud oma karnivoorist toataime kaaviariga toitma, on naisega midagi ühist. Nõrganärvilise kinokülastaja maharahustamiseks kinnitan, et roheline elukas ei löö vaatajale hambaid kõrri. Samas ka hoiatan, et halvimal juhul tuleb toime tulla väljaravimatu sõltuvuse süvenemisega, mis paneb kultuuritõbise filmihuvilise uuesti eesti animafilmi järele janunema.

TARTU LINNAMUSEUM
Tartu, Narva mnt 23

**Püsinäitus
„Dorpat. Jurjev. Tartu”.
„Hõbeda lummuses”**
kuni 28. III 2010.
Väljapanek muuseumikogu
hõbeasjadest.

Avatud T – L kl 11 – 18, info ja
registreerimine tel 746 1911,
e-post info@katarina.ee,
http://linnamuseum.tartu.ee

FILIAALIDE info
**XIX sajandi Tartu linnakodaniku
muuseum**
Tartu, Jaani 16, tel 736 1545.
Oskar Lutsu majamuuseum
Tartu, Riia 38, tel 746 1030
**Püsiekspositsioon
„Kirjanik Oskar Luts: elu ja
kujutluse piiril”.**
KGB kongide muuseum
Tartu, Riia 15b, tel 746 1717.
Tartu Laulupeomuseum
Tartu, Jaama 14
**Püsinäitused „Laulu võim” ja
„Teatri sünd”.**

TALLINNA KUNSTIHOONE
Tallinn, Vabaduse väljak 8

„Naised muudavad maailma”
kuni 13. XII.
Kuraatorid
Reet Varblane ja Shula Keshet.

KUNSTIHOONE GALERII
Tallinn, Vabaduse väljak 6

**MIMMO CATANIA (Itaalia)
„Kuristik teos”**
kuni 22. XI.
Kuraator **Reet Varblane.**

TALLINNA LINNAGALERII
Tallinn, Harju 13

SINININAD (Venemaa)
kuni 22. XI.
Kuraator **Teet Veispak.**

Avatud K – P kl 12 – 18,
tel 644 2818, info@kunstihoone.ee,
www.kunstihoone.ee

SOOME INSTITUUT
TARTU PILDIKORIDOR
Tartu, Vanemuise 19

**NOSJE HEYBROEK-NIKKILÄ
pastellid Soome loodusest**
kuni 26. XI.

Avatud E – R kl 10 – 16,
K kl 10 – 18, tel 742 7319,
www.finst.ee.

HOP GALERII
Tallinn,
Hobusepea 2

**KRISTIINA LAURITS,
„Folia”**
kuni 1. XII.

Avatud N – T kl 10 – 18,
riiklikel pühadel suletud.

Tallinn,
Jahu 12

**JASPER ZOOVA „Franki Tiibet &
koolon” kuni 21. XI.**
25. XI – 19. XII **MARIA KAPAJEVA
„Call Me Early”.**

Avatud T – R kl 10 – 18,
L kl 11 – 16, tel 666 1488,
e-post artdepoo@artdepoo.com,
www.artdepoo.com

SOOME INSTITUUT
Tallinn, Harju 1

**HANNU TAINA
illustratsioonid**
kuni 30. XI.

Avatud E – R kl 10 – 16,
tel 631 3917,
www.finst.ee

TARTU KUNSTIMUUSEUM
Tartu,
Raekoja plats 18

**KAAREL KURISMAA
isikunäitus
„Teise süütuse tuba”**
kuni 11. I 2010.
„Pallas” kuni 2011. aasta alguseni.

Avatud K – P kl 11 – 18,
kuu viimane R tasuta, tel 744 1920,
www.tartmus.ee

HAUS GALERII
Tallinn, Uus 17

**LEONHARD LAPINI
näitus
„Noor Lapin”**
(teosed aastast 1967–1970)
kuni 23. XII.

Avatud E – R kl 10 – 18, L kl 11 – 16,
tel 641 9471, e-post haus@haus.ee,
www.haus.ee

VAAL GALERII
Tallinn, Tartu mnt 80d

25. XI – 12. XII
**MARTU
„Minu kallis paranoia!”.**

Avatud T – R kl 12 – 18, L kl 12 – 16,
e-post galerii@vaal.ee,
tel 681 0871, www.vaal.ee

TARTU KUNSTIMAJA
Tartu, Vanemuise 26

**TARTU KUNSTIMAJA 50.
Juubelinäitus
„Pool sajandit”**
kuni 13. XII.

Avatud K – E kl 12 – 18,
tartuart@hot.ee, tasuta.

SEB Galerii
Tallinn, Tornimäe 2, V korrus

**SLAVA SEMERIKOVI
joonistuste näitus
„Episoodid”**
kuni 18. XII.

Avatud E – R kl 9 – 18,
e-post haus@haus.ee

draakoni galerii
Tallinn, Pikk 18

**JÜRI OJAYER,
„Oja” kuni 21. XI.**
23. XI – 5. XII **MARA
„Esmaspäeviti”.**

Avatud E – R kl 10 – 18, L kl 10 – 17,
tel 646 4110, e-post galerii@eaa.ee
www.eaa.ee/draakon/dindex.htm

**OKUPATSIOONIDE
MUUSEUM**
Tallinn, Toompea 8

**PÜSIEKSPOSITSIOON
sündmustest ja arengutest
Eestis 1940 – 1991.**

Avatud T – P kl 11 – 18.

A-GALERII
Tallinn, Hobusepea 2

**SEIFIS
KERTU TUBERGI
„Lõputu november”**
kuni 7. XII.

Avatud E – R kl 10 – 18,
L ja P kl 10 – 16.

**Hobusepea
Galerii**
Tallinn, Hobusepea 2

**Tallinna 5. Rakenduskunsti
Triennaal KNOW HOW, „Praktiline
Kunst ja Kodu” kuni 23. XI.**
25. XI – 7. XII **JASS KASELAAN,
„Orkester”.**

Avatud K – E kl 10 – 18, tel 627 6777,
e-post galerii@eaa.ee
www.eaa.ee/hobusepea/hindex.htm

EESTI KUNSTNIKE LIIT
Tallinn, Vabaduse väljak 6

**URVE DZIDZARIA
maalid
„Teelised”**
kuni 2. XII.

Avatud E – R kl 10 – 18, L kl 11 – 15,
e-post ekl@eaa.ee,
tel 627 3630.

**VERNISSAGE
KUNSTIGALERII**
Tallinn,
Uus-Tatari 23

**Galerii võtab vastu
VANEMA PÕLVKONNA KUNSTNIKE
maale ja graafikat
OKSJONITELE.**

Avatud T – R kl 10 – 18, L kl 11 – 16,
tel 677 2010, info@vernissage.ee,
www.vernissage.ee

**Hobusepea
Galerii**
Tallinn, Hobusepea 2

**Tallinna 5. Rakenduskunsti
Triennaal KNOW HOW, „Praktiline
Kunst ja Kodu” kuni 23. XI.**
25. XI – 7. XII **JASS KASELAAN,
„Orkester”.**

Avatud K – E kl 10 – 18, tel 627 6777,
e-post galerii@eaa.ee
www.eaa.ee/hobusepea/hindex.htm

EESTI KUNSTNIKE LIIT
Tallinn, Vabaduse väljak 6

**URVE DZIDZARIA
maalid
„Teelised”**
kuni 2. XII.

Avatud E – R kl 10 – 18, L kl 11 – 15,
e-post ekl@eaa.ee,
tel 627 3630.

**VERNISSAGE
KUNSTIGALERII**
Tallinn,
Uus-Tatari 23

**Galerii võtab vastu
VANEMA PÕLVKONNA KUNSTNIKE
maale ja graafikat
OKSJONITELE.**

Avatud T – R kl 10 – 18, L kl 11 – 16,
tel 677 2010, info@vernissage.ee,
www.vernissage.ee

**Hobusepea
Galerii**
Tallinn, Hobusepea 2

**Tallinna 5. Rakenduskunsti
Triennaal KNOW HOW, „Praktiline
Kunst ja Kodu” kuni 23. XI.**
25. XI – 7. XII **JASS KASELAAN,
„Orkester”.**

Avatud K – E kl 10 – 18, tel 627 6777,
e-post galerii@eaa.ee
www.eaa.ee/hobusepea/hindex.htm

EESTI KUNSTNIKE LIIT
Tallinn, Vabaduse väljak 6

**URVE DZIDZARIA
maalid
„Teelised”**
kuni 2. XII.

Avatud E – R kl 10 – 18, L kl 11 – 15,
e-post ekl@eaa.ee,
tel 627 3630.

**VERNISSAGE
KUNSTIGALERII**
Tallinn,
Uus-Tatari 23

**Galerii võtab vastu
VANEMA PÕLVKONNA KUNSTNIKE
maale ja graafikat
OKSJONITELE.**

Avatud T – R kl 10 – 18, L kl 11 – 16,
tel 677 2010, info@vernissage.ee,
www.vernissage.ee

**Hobusepea
Galerii**
Tallinn, Hobusepea 2

**Tallinna 5. Rakenduskunsti
Triennaal KNOW HOW, „Praktiline
Kunst ja Kodu” kuni 23. XI.**
25. XI – 7. XII **JASS KASELAAN,
„Orkester”.**

Avatud K – E kl 10 – 18, tel 627 6777,
e-post galerii@eaa.ee
www.eaa.ee/hobusepea/hindex.htm

EESTI KUNSTNIKE LIIT
Tallinn, Vabaduse väljak 6

**URVE DZIDZARIA
maalid
„Teelised”**
kuni 2. XII.

Avatud E – R kl 10 – 18, L kl 11 – 15,
e-post ekl@eaa.ee,
tel 627 3630.

**VERNISSAGE
KUNSTIGALERII**
Tallinn,
Uus-Tatari 23

**Galerii võtab vastu
VANEMA PÕLVKONNA KUNSTNIKE
maale ja graafikat
OKSJONITELE.**

Avatud T – R kl 10 – 18, L kl 11 – 16,
tel 677 2010, info@vernissage.ee,
www.vernissage.ee

**Hobusepea
Galerii**
Tallinn, Hobusepea 2

**Tallinna 5. Rakenduskunsti
Triennaal KNOW HOW, „Praktiline
Kunst ja Kodu” kuni 23. XI.**
25. XI – 7. XII **JASS KASELAAN,
„Orkester”.**

Avatud K – E kl 10 – 18, tel 627 6777,
e-post galerii@eaa.ee
www.eaa.ee/hobusepea/hindex.htm

EESTI KUNSTNIKE LIIT
Tallinn, Vabaduse väljak 6

**URVE DZIDZARIA
maalid
„Teelised”**
kuni 2. XII.

Avatud E – R kl 10 – 18, L kl 11 – 15,
e-post ekl@eaa.ee,
tel 627 3630.

**VERNISSAGE
KUNSTIGALERII**
Tallinn,
Uus-Tatari 23

**Galerii võtab vastu
VANEMA PÕLVKONNA KUNSTNIKE
maale ja graafikat
OKSJONITELE.**

Avatud T – R kl 10 – 18, L kl 11 – 16,
tel 677 2010, info@vernissage.ee,
www.vernissage.ee

**Hobusepea
Galerii**
Tallinn, Hobusepea 2

**Tallinna 5. Rakenduskunsti
Triennaal KNOW HOW, „Praktiline
Kunst ja Kodu” kuni 23. XI.**
25. XI – 7. XII **JASS KASELAAN,
„Orkester”.**

Avatud K – E kl 10 – 18, tel 627 6777,
e-post galerii@eaa.ee
www.eaa.ee/hobusepea/hindex.htm

EESTI KUNSTNIKE LIIT
Tallinn, Vabaduse väljak 6

**URVE DZIDZARIA
maalid
„Teelised”**
kuni 2. XII.

Avatud E – R kl 10 – 18, L kl 11 – 15,
e-post ekl@eaa.ee,
tel 627 3630.

**VERNISSAGE
KUNSTIGALERII**
Tallinn,
Uus-Tatari 23

**Galerii võtab vastu
VANEMA PÕLVKONNA KUNSTNIKE
maale ja graafikat
OKSJONITELE.**

Avatud T – R kl 10 – 18, L kl 11 – 16,
tel 677 2010, info@vernissage.ee,
www.vernissage.ee

**Hobusepea
Galerii**
Tallinn, Hobusepea 2

**Tallinna 5. Rakenduskunsti
Triennaal KNOW HOW, „Praktiline
Kunst ja Kodu” kuni 23. XI.**
25. XI – 7. XII **JASS KASELAAN,
„Orkester”.**

Avatud K – E kl 10 – 18, tel 627 6777,
e-post galerii@eaa.ee
www.eaa.ee/hobusepea/hindex.htm

EESTI KUNSTNIKE LIIT
Tallinn, Vabaduse väljak 6

**URVE DZIDZARIA
maalid
„Teelised”**
kuni 2. XII.

Avatud E – R kl 10 – 18, L kl 11 – 15,
e-post ekl@eaa.ee,
tel 627 3630.

**VERNISSAGE
KUNSTIGALERII**
Tallinn,
Uus-Tatari 23

**Galerii võtab vastu
VANEMA PÕLVKONNA KUNSTNIKE
maale ja graafikat
OKSJONITELE.**

Avatud T – R kl 10 – 18, L kl 11 – 16,
tel 677 2010, info@vernissage.ee,
www.vernissage.ee

**Hobusepea
Galerii**
Tallinn, Hobusepea 2

**Tallinna 5. Rakenduskunsti
Triennaal KNOW HOW, „Praktiline
Kunst ja Kodu” kuni 23. XI.**
25. XI – 7. XII **JASS KASELAAN,
„Orkester”.**

Avatud K – E kl 10 – 18, tel 627 6777,
e-post galerii@eaa.ee
www.eaa.ee/hobusepea/hindex.htm

EESTI KUNSTNIKE LIIT
Tallinn, Vabaduse väljak 6

**URVE DZIDZARIA
maalid
„Teelised”**
kuni 2. XII.

Avatud E – R kl 10 – 18, L kl 11 – 15,
e-post ekl@eaa.ee,
tel 627 3630.

**VERNISSAGE
KUNSTIGALERII**
Tallinn,
Uus-Tatari 23

**Galerii võtab vastu
VANEMA PÕLVKONNA KUNSTNIKE
maale ja graafikat
OKSJONITELE.**

Avatud T – R kl 10 – 18, L kl 11 – 16,
tel 677 2010, info@vernissage.ee,
www.vernissage.ee

**Hobusepea
Galerii**
Tallinn, Hobusepea 2

**Tallinna 5. Rakenduskunsti
Triennaal KNOW HOW, „Praktiline
Kunst ja Kodu” kuni 23. XI.**
25. XI – 7. XII **JASS KASELAAN,
„Orkester”.**

Avatud K – E kl 10 – 18, tel 627 6777,
e-post galerii@eaa.ee
www.eaa.ee/hobusepea/hindex.htm

EESTI KUNSTNIKE LIIT
Tallinn, Vabaduse väljak 6

**URVE DZIDZARIA
maalid
„Teelised”**
kuni 2. XII.

Avatud E – R kl 10 – 18, L kl 11 – 15,
e-post ekl@eaa.ee,
tel 627 3630.

**VERNISSAGE
KUNSTIGALERII**
Tallinn,
Uus-Tatari 23

**Galerii võtab vastu
VANEMA PÕLVKONNA KUNSTNIKE
maale ja graafikat
OKSJONITELE.**

Avatud T – R kl 10 – 18, L kl 11 – 16,
tel 677 2010, info@vernissage.ee,
www.vernissage.ee

**Hobusepea
Galerii**
Tallinn, Hobusepea 2

**Tallinna 5. Rakenduskunsti
Triennaal KNOW HOW, „Praktiline
Kunst ja Kodu” kuni 23. XI.**
25. XI – 7. XII **JASS KASELAAN,
„Orkester”.**

Avatud K – E kl 10 – 18, tel 627 6777,
e-post galerii@eaa.ee
www.eaa.ee/hobusepea/hindex.htm

EESTI KUNSTNIKE LIIT
Tallinn, Vabaduse väljak 6

**URVE DZIDZARIA
maalid
„Teelised”**
kuni 2. XII.

Avatud E – R kl 10 – 18, L kl 11 – 15,
e-post ekl@eaa.ee,
tel 627 3630.

**VERNISSAGE
KUNSTIGALERII**
Tallinn,
Uus-Tatari 23

**Galerii võtab vastu
VANEMA PÕLVKONNA KUNSTNIKE
maale ja graafikat
OKSJONITELE.**

Avatud T – R kl 10 – 18, L kl 11 – 16,
tel 677 2010, info@vernissage.ee,
www.vernissage.ee

**Hobusepea
Galerii**
Tallinn, Hobusepea 2

**Tallinna 5. Rakenduskunsti
Triennaal KNOW HOW, „Praktiline
Kunst ja Kodu” kuni 23. XI.**
25. XI – 7. XII **JASS KASELAAN,
„Orkester”.**

Avatud K – E kl 10 – 18, tel 627 6777,
e-post galerii@eaa.ee
www.eaa.ee/hobusepea/hindex.htm

EESTI KUNSTNIKE LIIT
Tallinn, Vabaduse väljak 6

**URVE DZIDZARIA
maalid
„Teelised”**
kuni 2. XII.

Avatud E – R kl 10 – 18, L kl 11 – 15,
e-post ekl@eaa.ee,
tel 627 3630.

**VERNISSAGE
KUNSTIGALERII**
Tallinn,
Uus-Tatari 23

**Galerii võtab vastu
VANEMA PÕLVKONNA KUNSTNIKE
maale ja graafikat
OKSJONITELE.**

Avatud T – R kl 10 – 18, L kl 11 – 16,
tel 677 2010, info@vernissage.ee,
www.vernissage.ee

**Hobusepea
Galerii**
Tallinn, Hobusepea 2

**Tallinna 5. Rakenduskunsti
Triennaal KNOW HOW, „Praktiline
Kunst ja Kodu” kuni 23. XI.**
25. XI – 7. XII **JASS KASELAAN,
„Orkester”.**

Avatud K – E kl 10 – 18, tel 627 6777,
e-post galerii@eaa.ee
www.eaa.ee/hobusepea/hindex.htm

EESTI KUNSTNIKE LIIT
Tallinn, Vabaduse väljak 6

**URVE DZIDZARIA
maalid
„Teelised”**
kuni 2. XII.

Avatud E – R kl 10 – 18, L kl 11 – 15,
e-post ekl@eaa.ee,
tel 627 3630.

**VERNISSAGE
KUNSTIGALERII**
Tallinn,
Uus-Tatari 23

**Galerii võtab vastu
VANEMA PÕLVKONNA KUNSTNIKE
maale ja graafikat
OKSJONITELE.**

Avatud T – R kl 10 – 18, L kl 11 – 16,
tel 677 2010, info@vernissage.ee,
www.vernissage.ee

**Hobusepea
Galerii**
Tallinn, Hobusepea 2

**Tallinna 5. Rakenduskunsti
Triennaal KNOW HOW, „Praktiline
Kunst ja Kodu” kuni 23. XI.**
25. XI – 7. XII **JASS KASELAAN,
„Orkester”.**

Avatud K – E kl 10 – 18, tel 627 6777,
e-post galerii@eaa.ee
www.eaa.ee/hobusepea/hindex.htm

EESTI KUNSTNIKE LIIT
Tallinn, Vabaduse väljak 6

**URVE DZIDZARIA
maalid
„Teelised”**
kuni 2. XII.

Avatud E – R kl 10 – 18, L kl 11 – 15,
e-post ekl@eaa.ee,
tel 627 3630.

**VERNISSAGE
KUNSTIGALERII**
Tallinn,
Uus-Tatari 23

**Galerii võtab vastu
VANEMA PÕLVKONNA KUNSTNIKE
maale ja graafikat
OKSJONITELE.**

Avatud T – R kl 10 – 18, L kl 11 – 16,
tel 677 2010, info@vernissage.ee,
www.vernissage.ee

**Hobusepea
Galerii**
Tallinn, Hobusepea 2

**Tallinna 5. Rakenduskunsti
Triennaal KNOW HOW, „Praktiline
Kunst ja Kodu” kuni 23. XI.**
25. XI – 7. XII **JASS KASELAAN,
„Orkester”.**

Avatud K – E kl 10 – 18, tel 627 6777,
e-post galerii@eaa.ee
www.eaa.ee/hob

EESTI AJALOOMUUSEUM

www.eam.ee
MAARJAMÄE LOSS
 Tallinn, Piritä tee 56

NÄITUS „Iseolemise tahe. 90 aastat Eesti Vabariiki”.
„Eesti esimesed”.
„ASUTAV KOGU. 90 aastat vaba Eesti esimese parlamendi kokkulemisest”.

Avatud K – P kl 10 – 17, tel 622 8610. **Tasuta** külastuspäev iga kuu viimane N.
Muuseumipood Börsi käigus avatud iga päev kl 11 – 18.
SUURGILDI HOONE (Tallinn, Pikk 17) **SULETUD REMONDIKS!**

AJALOO LAUPÄEVAKUD

muuseumi kinosaalis!
 21. XI kl 13 „**ALGUSTE ALGUS**”
Aivar Kriiska „Eestlaste päritolu arheoloogide vaatevinklist”,
Urmas Sutrop „Eesti keele päritoluteooriad”.

KASTELLAANIMAJA GALERII E. VILDE MUUSEUM

Roheline aas 3

Sügisene näitus vihmavarjude ja päikesesevarjude ajaloo ja tänapäevast

„Naerdes läbi vihma ja päikese” kuni 29. XI.

Näitusele on andnud oma vihmavarju Kaie Kõrb, Andres Ehin, Ita Ever ja mitmed teised kultuuriinimesed.

Surnud klassikuid esindab Eduard Vilde oma vihmavarjuga.

Näitusega käib kaasas ka tore **lasteprogramm „Väikesed vihmatargad”** (lasteaiastele, algklasside lastele).

Avatud K – E kl 11 – 18, tel 601 3181,
 e-post vilde@linnamuuseum.ee, www.linnamuuseum.ee/vilde

GALERII ATRIUM

Tallinn,
 Tallinna Ärikeskus
 Harju 6

SIGNE NENONENI ja MARI SIHVONENI „Akvarellid”
 kuni 4. XII.

Avatud E – R kl 8 – 20, L kl 12 – 20,
 tel 56 566 592, 522 6456,
 galerii@galeriiaatrium.ee
 www.galeriiaatrium.ee

HARJUMAA MUUSEUM
 Keila
 Linnuse 9

Püsinäitus
HARJU ELU

Näitused
TÄNA PULMAD, HOMME PULGAD
ÜLEHOMME LEPAMALGAD kuni 10.1.2010
 Veimevaka seadmine Harjumaal
TARBESEMED MUUSEUMI KOGUST
 Naiste ja meeste pesu kuni 10.1.2010

Avatud K – P kl 11 – 16
 tel 678 1668
 muuseum@hmk.ee
 www.muuseum.harju.ee

EESTI TERVISHOIAMUSEM
 Tallinn, Lai 30

PÜSINÄITUS „Inimene. Tervis. Perefond”.
„Nägemata nähtud maailm”
 kuni 31. I 2010.
 Näitus pimedate eluolust.

Avatud T – L kl 11 – 18,
 tel 641 1732,
 www.tervishoiumuseum.ee

Galerii RIOS

OSTAB ja MÜÜB
 eesti, lääne-euroopa ja vene kunstnike maale, graafikat, skulptuure.

Hindame ja restaureerime.

Tallinn, Kaarli pst 8, tel 699 9698

Tallinn, Mustamäe tee 4 – 103,
 tel 515 9196.

VÖRU LINNAGALERII
 Võru, Liiva 13

VÖRU KUNSTIKOOLI õpilastööde näitus „Rosinad plombiiris”, MARJU VAHERI isikunäitus „Kirjad võorast elust” ja VÖRU KUNSTNIKE ÜHENDUSE näitus „Puzzle”.
 Näitused on avatud 23. XI – 18. XII.

Avatud E – R kl 12 – 18.30,
 www.vorukannel.ee

KESK-EESTI KUNSTIGALERII
 PÕLTSAAMAA LOSSIHOOV

TARTU ÜLIKOOLI maaliosakonna tudengite grupinäitus „Muster” kuni 30. XI.

Avatud E – R kl 10 – 18,
 L ja P kl 12 – 16,
 www.kunstikool.ee

UNGARI INSTITUUDI GALERII
 Tallinn,
 Piiskopi 2

GÁBOR FEJÉRI fotonäitus „Budapesti sillad”
 kuni 6. XII.

Avatud E – N kl 10 – 17,
 R kl 10 – 15, tel 644 0817,
 www.unginst.org.ee

Tallinn, Müüriava 12

PÜSIEKSPOSITSIOON „Muusikainstrumente läbi mitme sajandi”.

Trepihallis näitus
HENDRIK KRUMM 75. „Seni laulad, kuni oled noor”.
 Assaue tornis
Võrumaa muuseumi
 koostatud näitus
orelimeistritest Kriisadest.
 ETMM videosalongis
„Ants Eskola: Olla või mitte olla”.
 Pilet 50 kr.

Avatud K – L kl 10 – 18,
 infotel 644 6407, info@tmm.ee

A. SÄREVI KORTERMUSEUM
 Tallinn, Tina 23/Kreutzwaldi 11

Muuseum avatud ette tellimisel,
 tel 644 2884, 648 5838.
 Info info@tmm.ee
 ja www.tmm.ee

EESTI KUNSTI-AKADEEMIA GALERII
 Tallinn, Tartu mnt 1

Tallinna 5. Rakenduskunsti Triennaali satelliitnäitus „EKA Know How. See on imelihtne?” kuni 27. XI.

Avatud E – R kl 9 – 19,
 tel 626 7112,
 e-post gallery@artun.ee

Y-GALERII
 Tartu, Küttri 2

„Asjad, ruum ja seisundid”
 kuni 21. XI.
 Kuraatorid **Margot Kask ja Krista Mölder.**

Avatud T – R kl 11 – 18,
 L kl 12 – 16,
 www.ygalerii.blogspot.com

Palamuse O. Lutsu Kihelkonnakoolimuuseum
 Palamuse, Köstri allée 3

Püsiekspositsioon kihelkonnakooli elust XIX sajandi lõpul läbi O. Lutsu „Kevade”.
EESTI PIIBLISELTSI „Piiblinäitus” kuni 4. XII.

Avatud E – R kl 10 – 17,
 e-post info@palmuseum.ee,
www.palmuseum.ee, tel 776 0514.
 PALAMUSE ON MU MÖTETES,
 „KEVADE” MINU SÜDAMES

TAMPERE MAJA
 Tartu, Jaani 4

LAURI KULPSOO fotonäitus „Elame veel!”
 kuni 25. XI.

Avatud iga päev kl 10 – 18,
www.tamperemaja.ee,
 tel 738 6300.

SÕPRUS

R, 20. XI festival „Animated Dreams” (pilet 50 kr): kl 14 **kaasaegne Portugali animatsioon fookuses**, kl 16 **Juri Norštein filmide retrospektiiv**, kl 18 **võistlusprogramm III**, kl 20 **võistlusprogramm IV** ja kl 22 **„9,99 dollarit”.**
L, 21. XI kl 12 (pilet 50 kr) **„Ponyo mäe otsas”**. **„Animated Dreams”** (pilet 50 kr): kl 14 **uus ja uhke eesti anima**, kl 16 **nõukogude animeeritud propagandafilmid**, kl 18 **Animate Projects eriprogramm** ja kl 20 **festivali lõputseremoonia**.
P, 22. XI „Animated Dreams” (pilet 50 kr): kl 12 **võistlusprogramm I**, kl 14 **võistlusprogramm II** ja kl 18 **võistlusprogramm IV**.
E, 23. XI kl 11.45 (pilet 50 kr), kl 13.45

ja kl 15.45 (pilet 70 kr) **„Ponyo mäe otsas”**. **PÖFF. „Unustatud Filmid”** (pilet 75 kr): kl 18 **„Mehed”** ja kl 20 **„Garaaz”**.
T, 24. XI kl 11.45 (pilet 50 kr), kl 13.45 ja kl 15.45 (pilet 70 kr) **„Ponyo mäe otsas”**. **PÖFF. „Unustatud Filmid”** (pilet 75 kr): kl 18 **„Pljuštšika kolm paplit”** ja kl 20 **„Meeskond”**.
K, 25. XI kl 11.45 (pilet 50 kr), kl 13.45 ja kl 15.45 (pilet 70 kr) **„Ponyo mäe otsas”**. **PÖFF. „Unustatud Filmid”** (pilet 75 kr): kl 18 **„Tere tulemast ehk Võoraste läbipääs keelatud”** ja kl 20 **„Mimino”**.
N, 26. XI kl 11.45 (pilet 50 kr), kl 13.45, kl 15.45, kl 18 (inglise keeles) ja kl 20.15 (inglise keeles) (pilet 70 kr) **„Ponyo mäe otsas”**.
 Pilet õpilastele ja pensionäridele 40/50 kr, tudengitele ja ajateenijatele 40–70 kr. Kassa tel 644 1919, info: www.kino.ee

EKL TARTU OSAKOND

21. novembril kell 12
 Tartu Kirjanduse Maja Krüptis (Vanemuise 19)

Lastehommik.
 Esineb **Heiki Vilep.**

23. novembril kell 18
 Tartu Kirjanduse Majas (Vanemuise 19)
2009. aasta Betti Alveri kirjandusauhinna pidulik üleandmine.

27. novembril kell 17
 Tartu Kirjanduse Maja Krüptis (Vanemuise 19)
Petrone Print esitleb novellikogu **„Tartu rahutused”** (koostaja Berk Vaher, autorid Mehis Heinsaar, Sven Vabar, Kärt Hellerma, Piret Bristol, Maimu Berg, Vahur Afanasjev, Berk Vaher, Meelis Friedenthal, Dagmar Lamp, Marta Karu, Põim Kama, Ervin Õunapuu, Jaan Kaplinski, Urmas Tilga, Leelo Tungal, Anna-Maria Penu, Epp Petrone, Kristjan Sander, Katrin Ruus, Urmas Vadi, Tiit Aleksejev).
Esitlusel sünnib autorite ja publiku koostöös raamatu lisalugu!

Toetab Eesti Kultuurkapital

Heino Elleri
 nimeline
 Tartu
 Muusikakool

27., 28. ja 29. XI kl 18

Eesti Rahva Muuseumi näitusemajas rahvalik jant „AI SIMMAI-RUUDI RALLA”.
 Esinevad Elleri kooli lauluosakond, EMTA kandlemängijad ja Joosep Trumm löötpilliga, lavastaja Taisto Noor.
 Pilet 75/50 kr Piletilevis, Piletimaailmas.

29. XI kl 17 Elleri saalis

JUBELIPIDUSTUSTE AVAKONTSERT.
 Esinevad Elleri kooli noorteosakonna õpilased.

2., 6., 7., 14. ja 15. XII kl 19

Genialistide klubis kontsert-etendus „SUUR MAALRITÖÖ”.
 Esinevad Elleri kooli rütmimuusikud, lavastaja Ivar Põllu, kujundaja Kristiina Põllu.
 Pilet 75/50 kr Piletilevis, Piletimaailmas.

27. novembrist kuni 12. detsembrini Tartus

6. XII kl 17 Tartu Jaani kirikus KONTSERT-JUMALATEENISTUS.
 Kavas Alo Põldmäe „Elleri kooli rondo” keelpilliorkestriile ja sooloklavessiinile esietekanne, F. Schuberti Missa nr 6 Es-duur. Solistid, Elleri kontsertkoor, Eller Sümfoniئت, dirigent Lilyan Kaiv.

7. XII kl 11 ettekanded Elleri saalis.

Esinevad kunstiteadlane Linnar Priimägi, „Lohe silm. Muusika seamine tasakaal”; muusikaterapeut Alice Pehk, „Kuulamise kunst”; psühholoog Talis Bachmann, „Kunstitaju psühhofüsioloogiast”.

8. XII kl 18 Tartu ülikooli aulas KAMMERKONTSERT.

Esinevad Elleri kooli vilistlased, õpetajad ja õpilased, kavas Rubinštein, Cilea, Morel, Rosauro, Nodaira, Eller jt.

10. XII kl 18 Tartu ülikooli aulas sõpruskontsert „HELIDE SILD”.
 Esinevad Eesti, Soome, Rootsi, Saksamaa ja Prantsusmaa noored muusikud, kavas Eller, Grieg, Kalniņš jt.

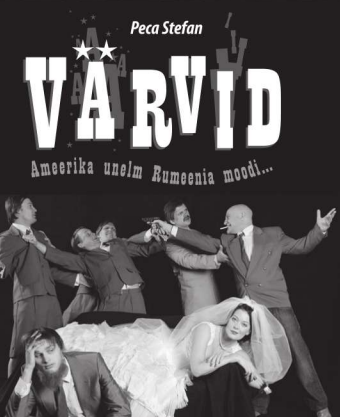
12. XII kl 17 Vanemuise kontserdimajas GALAKONTSERT ja sünnipäevapidu.
 Esinevad solistid Helen Lokuta (metosopran), Voldemar Kuslap (bariton), Mati Uffert (viul), Indrek Leivategija (tšello), Vladimir Karjalainen (akordion), klaveriduo Ebe Müntel ja Jorma Toots, Elleri kontsertkoor, Elleri lastekoor, Eller Sümfoniئت, Rahvusvaheline Noorteorkester. Dirigidid Lilyan Kaiv, Andres Mustonen, Aarne Saluveer, kavas Eller, Saint-Saëns, Mozart, Piazzolla, Cimarosa, Tubin, Brahms. Pilet 150 kr Piletilevis, Piletimaailmas, Eesti Kontserdi kassades.

7. – 13. XII „Interpretations of Estonian folk music”.
 Rahvusvaheline kursus Eesti muusika ja kultuuri tutvustamiseks. Osalejad Lätist, Islandilt, Soomest, Rootsist, Prantsusmaalt ja Türgist. Kursus on inglise keeles.

www.tmk.ee

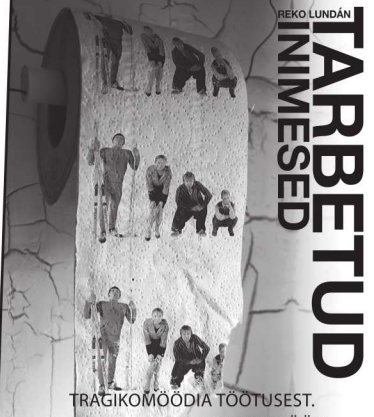

www.vatteater.ee

21. detsembril, 25. jaanuaril
 kell 18.00
 Rahvusraamatukogu Teatrisaalis

(Alla 16. eluaasta ei soovita, lavastuses kasutatakse ebaviisakaid väljendeid ja pannakse toime ebaviisakaid tegusid!)

8., 9., 10., 11. detsembril, 22. ja 23. jaanuaril
 kell 18.00
 Rahvusraamatukogu Teatrisaalis

Piletid müügil Piletilevi ja Piletimaailma müügipunktid, Rahvusraamatukogu infoletis

28. novembril
16.00 Tallinna Jaani kirikus

29. novembril
17.00 Viljandi Pauluse kirikus *Viva Oratorio!*

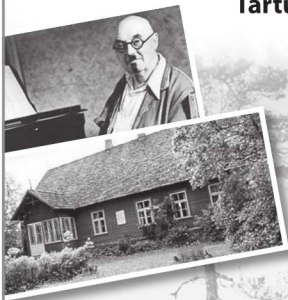
Jõuluootuskontserdid

Mart Saare majamuuseumi toetuseks Hüpasaares

Kavas: Pärt, Tšesnokov, Sweelinck, Thomas, Metsala jt
Esiettekandel Piret Ripsi uudisteos "Jõuluõöl" brassile ja segakoorile

Tallinna kammerkoor
Tallinna Ülikooli kammerkoor
Türi kammerkoor
Rae kammerkoor

Tallinna Püha Vaimu kiriku kammerkoor Crede
Tartu väikekoor So-Le-Mi-Jo
Eesti Noorte Brass

Piletid
TALLINNAS 75 kr, sooduspiletid 50 kr
VILJANDIS 60 kr, sooduspiletid 40 kr

Piletid müügil Piletilevi ja Piletimaailma müügikohtades ja tund enne algust kohapeal.

www.piletilevi.ee www.piletimaailm.com

Tallinna Kultuuriväärtuste Amet, Viljandimaa Kultuurkapital

TARTU UUS TEATER

E23 – L28.11.09
Genialistide Klubis
SAAL [ÄTT] TARTU
MART KANGRO
KATRIN ESSENSEN
SANDRA Z
QUEENNAIVE
ZUGA ÜHENDATUD TANTSIJAD

L28 + P29.11.09
Kinos "Ekraan"
IDENTITEET
NERO URKE
KRISTEL LEESMEND
MART AAS
SULEV TEPPART
RAIMO PASS Eesti Draamateater
TÖNIS LEEMETS

T2 + P6 + E7 + E14 + T15.12.09
Genialistide Klubis
SUUR MAALRITÖÖ
kontsert-lavastus
mängivad Elleri kooli õpilased
ja Noorte Teatritehas
lavastaja IVAR PÖLLU
kunstnik KRISTIINA PÖLLU

WWW.UUSTEATER.EE

TALLINNA KIRJANIKE MAJA
MUSTA LAEGA SAALIS
Harju tänav 1
www.ekl.ee

KIRJANDUSLIK KOLMAPÄEV

25. novembril kell 18

„PIIRIDETA TABUD“

Piiridest ja tabudest
uumas Soome kirjanduses
kõneleb
Kätlin Kaldmaa.

Oma romaanist „Piir“
räägib autor
Riikka Pulkkinen.

Info ja piletite tellimine
tel 627 6410

Üritust toetab
Eesti Kultuurkapital

Eesti Kirjanike Liit

T 24. november 2009 kell 19
Tartu Kultuuritehas
Tartu, Pikk tn 58

K 25. november 2009 kell 19
Theatrumi saal
Tallinn, Vene tn 14

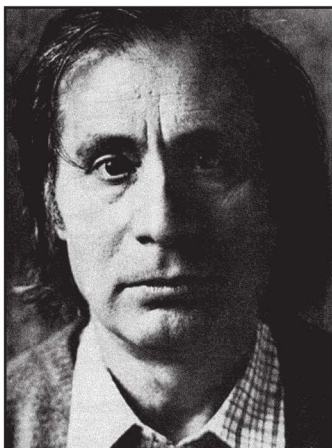
Ansambel Resonabilis

Iris Oja, hääli
Kristi Mühling, kannel
Tarmo Johannes, flööt
Aare Tammesalu, tšello
www.resonabilis.com

repressioon – mh. surveavaldus
Ansambel Resonabilis on oma ebatavalise koosseisuga tõttu pidanud pidevalt survet avaldama nii heliloojatele kui endile, et tellida, otsida, leida ja esitleda uut repertuaari. Kavas „rePRESSIOON“ olevad teosed on uued ansambli repertuaaris, neist enamus kõlab Eestis esiettekandes.

Kavas: Körver (esiettekanne), Kozlova, Saariaho, Aperghis, Fujikura, Harada

Piletid: 100/50 koha peal, Tallinna kontserdi puhul ka eelmüügis Theatrumi kassas

SCHNITTKE 75

ALFRED
SCHNITTKE
75

REEDE
27. november
kell 18.00
EMTA kammersaalis
(Rävala pst 16)

Kavas:
KLAVERIKVINTETT

Esitavad:
Maksim Štšura (klaver)
Ida Teppo (viul)
Karolina Normak (viul)
Laur Eensalu (vioola)
Silvia Ilves (tšello)

SÜIT VANAS STIILIS

Esitavad:
Eva-Maria Sumera (viul)
Jaan Ots (klaver)

EESTI MUUSIKA- JA TEATRIAKADEEMIA

1919 2009

JUBILATE 2009

kontserdisari

INFO EMTA kontserdibüroo www.ema.edu.ee

Sissepääs tasuta

TEATRI PUHVET JAZZSALONG

23. november
Tõnu Naissoo
Taavo Rimmel
Rooland Karu

30. november
Electric Stories

7. detsember
Ajavares

21. detsember
Time after time - kumardus
Chetile

28. detsember
Kadri Voorand
Virgo Sillamaa
Taavo Rimmel

Kontsertide algus 19.00
Info tel 699 0590
info@puhvet.ee
www.puhvet.ee
TEATRI VÄUAK 3

Eesti Instituut

otsib täistöökohaga
VEEBITOIMETAJAT
lapsepuhkusele mineva töötaja asendajaks.

Nõutav:

- väga hea eesti keele oskus,
- eelnev tekstitoimetaja kogemus,
- eesti kultuuri tundmine,
- korrektsus, rutiinitaluvus, enesedistsipliin.

CV-d ootame **4. detsembriks** aadressil ruudu@einst.ee.
Rohkem infot www.einst.ee

KULTUURIMINISTEERIUM

Kultuuriministeerium kuulutab välja avaliku konkursi
Eesti Spordimuseumi direktori
ametikoha täitmiseks.

Muuseumi direktor vastutab muuseumi igapäevase ja strateegilise juhtimise eest. Oluline on muuseumi sisulise, aga ka majandustegevuse lühi- ja pikaajaline planeerimine ning kavandatu elluviimine.

Kandideerimise eeldused

- riiklikult tunnustatud kõrgharidus
- juhtimiskogemus
- riigikeele valdamine kõrgtasemel.

Kandideerimisel tuleb kasuks

- muuseumivaldkonna tundmine
- spordiajaloo tundmine
- hea algatus- ja analüüsivõime
- inglise ja vene keele oskus suhtlustasandil.

Ametikohale taotlejal esitada järgmised dokumendid

- avaldus
- CV
- kõrgharidust tõendava dokumendi koopia
- kirjalik visioon Eesti Spordimuseumi arengust aastatel 2010–2015.

Tööleasumine **2010. aasta jaanuaris**.
Töökoht asub Tartus.

Avalduste laekumise tähtaeg on **2009. aasta 11. detsember**, märgusõna „Spodimuuseum“.
Avaldused saata Kultuuriministeeriumi aadressil
Suur-Karja 23, Tallinn 15076.

Info personalitalituse juhatajalt tel 628 2251 või
muuseumiõunikult tel 628 2246.

SIRBI REKLAAMI HINNAKIRI

Kõik hinnad
sisaldavad käibemaksu 20 %

must-valge reklaam + kujundus
13 krooni sm²

must-valge reklaam (kujundatud)
11 krooni sm²

teatrietenduste, kontsertide
reklaam + kujundus 7.50 krooni sm²

teatrietenduste, kontsertide
reklaam (kujundatud) 6 krooni sm²

korduvkuulutus sama tekstiga
15% odavam

galeriide, kunstinäituste reklaam
(5 x 5 sm) 105 krooni ja
(5 x 10,4 sm) 210 krooni

õnnitlused ja leinakuulutused 180 krooni

kuulutus rubriigis „Raamatukauplused“
1 rida 6 krooni

kuulutus rubriigis „Kultuuriesindused“
1 rida 20 krooni

Poliitilisel reklaamil
juurdehindlus 30%.

1920

2010

Kay Pollak NII NAGU TAEVAS

Så som i Himmelen
Kay Pollaki filmi järgi dramatiseerinud Sofia Aminoff

Lavastaja: Ingo Normet
Mängivad: Indrek Sammul,
Kata-Riina Luide,
Kadri Lepp,
Peeter Tammearu,
Triinu Meriste,
Arvi Mägi,
Luule Komissarov jt

27. 11, 12. ja 22. 12
kell 19

Piletid Ugala kassas tel 433 3876 ja
Piletimaailmas www.ugala.ee

